

До збірника увійшли тези учасників Міжнародної онлайн-конференції «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (19 травня 2022 року), присвяченої Всесвітньому дню вишиванки. У роботах розглянуто питання, пов'язані з різними аспектами етнокультурного та освітньо-виховного потенціалу української вишиванки: традиційні техніки вишивки різних регіонів; культура носіння й дослідження вишиванки українською інтелігенцією кінця ХІХ – початку ХХ століття; формування національно-культурної ідентичності сучасної молоді; інтерпретація та використання символів вишиванки в шкільному освітньому процесі; потенціал української вишивки в системі інклюзивної освіти дітей із особливими потребами; вишиванка в культурі України та національних спільнот; досвід збереження українських традицій у діаспорі та багато інших питань.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. СТЕФАНІКА»

Україно моя вишивана:

етнокультурний та освітньо-виховний
потенціал української вишиванки

**Збірник тез
Міжнародної науково-практичної
онлайн-конференції, присвяченої
Всесвітньому дню вишиванки**

19 травня 2022 р.

(електронне видання)

Київ
Педагогічна думка
2022

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Педагогічний факультет
творча навчально-наукова лабораторія
«Гірська школа Українських Карпат»

**«Україно моя вишивана:
етнокультурний та освітньо-виховний
потенціал української вишиванки»**

Збірник тез
III Міжнародної онлайн-конференції,

присвяченої Всесвітньому дню вишиванки

19 травня 2022 р.

(електронне видання)

За загальною редакцією
Наталії Богданець-Білоskalенко

Київ
Педагогічна думка
2022

УДК 37.017:39:008(477)(043.2)

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 9 від 30 червня 2022 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України;

Червінська Інна Богданівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Караман Ольга Володимирівна, кандидат педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, професор кафедри української мови КУ імені Б.Грінченка;

Ліпчевська Інна Леонідівна, науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кічук Надія Василівна, доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Попова Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки : зб. тез III Міжнародної онлайн-конференції, 19 травня 2022 р. / за заг. ред. Н. Богданець-Білоskalенко (електронне видання). Київ : Педагогічна думка, 2022. 294 с.

ISBN 978-966-644-613-1

До збірника увійшли тези учасників III Міжнародної онлайн-конференції «Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (19 травня 2022 року), присвяченої Всесвітньому дню вишиванки. У роботах розглянуто питання, пов'язані з різними аспектами етнокультурного та освітньо-виховного потенціалу української вишиванки: українська національна ідентичність, питання мови та культури в умовах війни, соціокультурні трансформації українських національних символів у час воєнної агресії, освітній феномен українських оберегів в епоху цифровізації суспільства, національні архетипи української мови, формування культурної компетентності здобувачів освіти, вишиванка як об'єднувачий код українців у світі та багато інших питань.

Збірник адресовано науковцям, науково-педагогічним працівникам, педагогам, докторантам, аспірантам, студентам, практикам освітньої галузі, митцям та всім, хто цікавиться долею України, її традиціями та культурою.

УДК 37.017:39:008(477)(043.2)

За зміст публікацій, достовірність інформації, цитат, покликань на літературні джерела відповідальність несуть автори.

ISBN 978-966-644-613-1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2022

© Педагогічна думка, 2022

ВСТУПНЕ СЛОВО

19 травня 2022 року втретє відбулася Міжнародна наукова онлайн-конференція «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки», присвячена Всесвітньому дню вишиванки.

Організаторами онлайн-конференції, яка вже стає традиційною, виступили Інститут педагогіки НАПН України та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Приємно зазначити, що географія конференції щороку розширюється, а кількість учасників зростає. Долучилися представники закладів освіти з усієї України: від Закарпаття до Сумщини, від Буковини до Слобожанщини, від Поділля до Полтавщини, від Полісся до Бесарабії, від Києва до Одеси, Ізмаїла.

Також з особливою приємністю відзначаємо, що до участі в конференції зареєструвалося понад 270 учасників, з-поміж яких знані науковці, відомі громадські діячі, педагоги-практики, народні майстри, мисткині, представники української діаспори з Канади, США, Румунії, Італії, Іспанії.

Цьогорічний Всесвітній день вишиванки пройшов в умовах воєнного стану і військової агресії рф. Попри складні умови перебування українців, нам вдалося об'єднати учасників з різних куточків не тільки України, а й світу, які змушені тимчасово полишити межі рідної Батьківщини. Це ще раз підкреслює тезу, що вишиванка є «об'єднавчим кодом», символом національної єдності. І це як ніколи було відчутно цього року на тлі страшною, агресивною війни.

Виступи та наукові дискусії учасників конференції охоплювали шість тематичних напрямів, що відображали результати дослідження актуальні проблеми збереження української національної ідентичності, питань мови та культури в умовах війни, соціокультурних трансформацій українських національних символів у час воєнної агресії, розкривали освітній феномен українських оберегів в епоху цифровізації суспільства, акцентували увагу на національних архетипах української мови, формуванні культурної компетентності здобувачів освіти, відбулися практичні майстер-класи митців.

Цьогоріч до збірника подано найбільше тез учасниками конференції. Його обсяг значний, що по-особливому тішить нас як організаторів. І це, як ніколи, було відчутно цього року на тлі небаченої за жорстокістю війни.

Отож до наступної зустрічі! Миру нам і перемоги нашій рідній країні!

Наталія Богданець-Білоskalенко

Пісня, яку виконали учасники конференції, заслужені діячі мистецтв України Вікторія та Валентин Касьянови

УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ ОНЛАЙН-КОНФЕРЕНЦІЇ

Олег ТОПУЗОВ, академік, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Ігор ЦЕПЕНДА, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор

Вітальне слово:

Тарас КРЕМІНЬ, уповноважений із захисту державної мови, український політик, науковець, громадський діяч

Оксана БЛОЗІР, народна артистка України, дипломат, депутат IV-VIII скликань, громадська і політична діячка

Леся ВОРОНЮК, засновниця Всесвітнього дня вишиванки, письменниця, журналістка та громадська діячка, членкиня Національної спілки журналістів України

I УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, МОВА ТА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ВІЙНИ

Сергій Дерев'янюк,
*доктор політичних наук, професор кафедри
політичних інститутів та процесів Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника,
e-mail: serhii.derevianko@pnu.edu.ua*

ПОЛІТИЧНА МОВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: російсько-українська війна, політична комунікація, політична мова, політичний дискурс, маніпулювання політичне.

Розв'язана російською федерацією повномасштабна війна проти України актуалізувала потребу чіткої ідентифікації ставлення до неї кожного громадянина, насамперед суб'єктів політики – керівників держави, органів державної влади та місцевого самоврядування, депутатів рад всіх рівнів, очільників політичних партій і громадських об'єднань. Питання це принципове, оскільки саме ці інституції покликані сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян. Натомість сама війна, яку ведуть на українських теренах російські загарбники з 2014 року, офіційно ними не оголошена, запровадженням воєнного стану обмежилось й політичне керівництво України. Попри те, саме поняття «війна» стало ключовим як для означення бойових дій, так і політичного дискурсу. Як синоніми до нього часто вживають поняття «мова політики» й «політична мова», хоча між ними є й певні відмінності.

За визначенням Л. П. Нагорної, під мовою політики, зазвичай розуміють термінологію і риторику політичної діяльності; «політична мова – це сукупність дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації» [1, с. 72]. Науковці напрацювали розуміння політичної мови, як особливої підсистеми національної мови, сукупності вербальних та символічних структур, які

використовуються у сфері політики, призначені для політичної комунікації (пропаганди тих чи інших ідей) і здійснюють вплив на політичну свідомість індивідів та їх участь у перебігу політичних процесів.

Політична мова має численні форми, що відбиває багатоманітність виявів політичного життя суспільства. Розрізняють мову законодавства, мову управління, мову дипломатичного спілкування та переговорів, мову політичної пропаганди, мову політичного виховання. Найбільш поширені: публічні виступи політичних лідерів; парламентська або «мова парламентських дебатів»; мова політичних інституцій (урядових засідань, партійних з'їздів); мова політичної пропаганди та реклами; мова передач на політичні теми, блоків новин на радіо та телебаченні, рубрик і статей на політичні теми у пресі тощо. Носіями цієї мови є не тільки політичні інституції, професійні політики чи чиновники, а й практично всі члени мовного співтовариства. Специфічним видом є мова політичних документів (закони, договори, угоди, меморандуми, декларації, програми та статuti політичних партій, протоколи засідань) тощо [2, с. 20–21].

В умовах війни політична мова має особливе звучання, з початком повномасштабного вторгнення – набула нових рис. Насамперед мова публічних виступів політичних діячів. Емоційними й інформаційно насиченими є щоденні звернення до громадян та світової спільноти Президента України В. Зеленського, а також його численні промови в онлайн-форматі у більшості законодавчих органів країн Європи та Америки, в наступному – Азії та Африки. Лейтмотив цих промов – Україна веде боротьбу за територіальну цілісність й саме існування українського народу, при цьому відстоює інтереси європейської й світової спільноти, а тому просить світ надати нам дієву допомогу озброєнням та ін.

Аналіз стенографічних звітів пленарних засідань Верховної Ради України дає можливість чітко ідентифікувати ставлення народних депутатів до війни. Однак, констатуємо, що попри засудження російської агресії загалом громадян

України, зарубіжних держав, численними міжнародними організаціями, значна частина політичних партій, їх очільників, особливо в перші тижні війни, не оприлюднили своєї моральної позиції. Справа не у формальному засудженні політиками агресії, звірств російських окупантів у формі відповідних заяв, а є підтвердженням того, що переважна більшість політичних партій фактично не веде жодної публічної діяльності. Закономірним є рішення Ради національної безпеки і оборони про призупинення в умовах воєнного стану діяльності проросійських політичних партій з наступною їх заборонаю у судовому порядку.

Масовою формою політичної мови стало використання політичної реклами як у вербальній (усній та письмовій), так і символічній формі за допомогою спеціальних знаків, умовних сигналів, емблем, ритуальних дій тощо. Реалії війни спонукали до поширення нових гасел, які мають не тільки політичний, а й виразно соціальний контекст. Попри дискусії щодо вживання ненормативної лексики у політичній рекламі, вважаємо, що воно є ментально прийнятним, оскільки саме так виразно демонструє ставлення до ворога.

Популярним проявом політичної мови залишаються різноманітні теле- та радіопередачі, інформаційні й аналітичні матеріали преси. Слід розуміти, що політична мова здійснює й інтерпретаційно-оціночну функцію, а тому є мовою маніпуляцій, формування політичних міфів і стереотипів. Тому очевидно, виправданим стало започаткування з перших днів повномасштабної війни провідними українськими телевізійними каналами та радіо інформаційного марафону. Це дало змогу ефективніше протистояти інформаційній агресії рашистів, істотно запобігти поширенню фейків. Надання виваженої та достовірної інформації про перебіг війни є важливим для комунікації влади й суспільного загалу. Однак, це не слід розглядати як прагнення владних структур нав'язати громадянам якусь єдину, надзвичайно ідеологізовану мову, що притаманне тоталітарним суспільствам, а радше є вимушеним кроком. Натомість джерелом поширення недостовірної інформації залишаються й

вимагають уваги соціальні інтернет-мережі, часто й блогосфера та приватне спілкування.

Отже, політична мова має значний комунікативний, але й маніпулятивний потенціал. В умовах війни вона повинна стати засобом отримання достовірної інформації та мобілізації громадян на відсіч ворогу, об'єднання зусиль світової спільноти на допомогу українському народу, а також дієвою зброєю інформаційної війни.

Література

1. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ : Світогляд, 2005. 315 с.
2. Петренко В. Особливості визначення політичної мови. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 16-24.

Ірина Дідух,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
e-mail: iryna.didukh@pnu.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Ключові слова: виховання молоді, національна свідомість, українська державність, патріотизм.

Сучасний етап розвитку української держави не потребує масштабного та глибинного аналізу для того, щоб впевнено погодитись із його глобальним значенням в контексті історичних процесів, що впливають не лише на подальшу долю українського суспільства та його ідентифікацію, а й на світовий порядок на планеті в цілому. Нашим дітям доводиться бути свідками важких та болісних подій, переживати виклики та загрози, до яких система освіти мирної України їх навряд чи могла підготувати. Водночас саме умови кардинальних, непересічних змін у політичному, економічному, соціальному житті українців стали також великою перспективою для розвитку – поряд із забезпеченням нашої суверенності, адміністративно-територіальної цілісності та права на

національно-історичну ідентичність, разом із активними пошуками ефективних шляхів безпечної і безпрецедентної інтеграції в європейське суспільство із своєю системою цінностей є розроблення та визначення якісно нової методики виховання молодого покоління, що формує б майбутній розвиток нашої держави. З урахуванням усіх перелічених умов особливої ваги набуває така категорія, як патріотичне виховання молоді, що стала б стрижнем для формування майбутнього цвіту української незалежної та сильної нації, майбутнього українського громадянського суспільства.

Національно-патріотичне виховання молоді можна розглядати як виховання молодого покоління на засадах культурно-історичного досвіду нашого народу, на глибокому та всебічному вивченні його традицій, звичок і обрядів, на повазі до багатовікових виховних традицій та духовності. Національна самосвідомість в такому контексті складатиметься із таких елементів, як особистісна ідентифікація з своєю нацією, непохитна віра в її духовні сили та перспективне і світле майбутнє, воля до тяжкої і безкорисної праці на благо рідних та свого народу, вміння осмислювати моральні та історико-культурні цінності, звичаї, обряди, символіку, систему вчинків, що мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням особистої та колективної відповідальності перед власною нацією та предками наших предків. Головною метою такого національно-духовного виховання на сучасному етапі розвитку нашої держави є трансляція наступному молодому поколінню нашого соціального досвіду, багатства збереженої духовної культури народу, його національної ментальності, унікальності своєрідного світогляду і формування на їх основі особистісних рис громадянського суспільства України, які включатимуть у собі комплекс національно-політичної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури, розвиток індивідуальних здібностей та талантів.

Сучасний розвиток демократичного українського суспільства можна охарактеризувати двома надважливими, стрижневими тенденціями, які гармонійно доповнюються та впливають одна на одну. Так, в останні роки та

особливо місяці буквально у нас на очах відбувається значне зміцнення української державності та акумулювання національної ідентичності, посилюється розуміння не на словах, а на ділі важливості сталих національних традицій та прадавніх звичаїв, а з іншого боку при цьому відбувається активна та впевнена всебічна інтеграція України в європейське та світове співтовариство, яке, в свою чергу, передбачає залучення української демократичної спільноти до утверджених універсальних, загальнолюдських цінностей, правових та морально-етичних норм справжньої сучасної демократичної держави.

В першу чергу, основа роботи з прищеплення національної свідомості містить в собі наступні принципи національного виховання молоді:

1) Народність – це єдність загальнолюдського та національного. Принцип національної спрямованості виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

2) Прищеплення шанобливого становлення до культури, історичної спадщини, традицій та звичаїв народу, національно-етичної обрядовості всіх народів, що населяють сучасну Україну.

3) Врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особистостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

4) Культуровідповідність виховання: органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними і побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

5) Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принципи етнізації однаково стосуються представників усіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну

гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу. Відтворення в дітях менталітету свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації – невід’ємний складник соціалізації дітей.

Також важливо окремо зазначити, що в основу системи національно-патріотичного виховання слід покладати ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Актуальною проблемою в цьому контексті варто виділяти формування активної громадянської позиції у молоді, сприяння створенню, розвитку, підвищенню якості, а також популяризації україномовного культурно-інформаційного продукту та забезпеченню доступу до нього. На фоні багаторічної політики русифікації українського суспільства важливою умовою ефективного національно-патріотичного виховання є усунення впливів держави-агресора в інформаційній, освітній, культурній сферах України.

Таким чином, приходимо до висновку, що саме формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою є першочерговою умовою становлення громадянського суспільства в сучасній, демократичній та європейській Україні – саме з цією метою українське суспільство потребує визначення нової стратегії національно-патріотичного виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, що формувала б майбутній розвиток Української держави.

Література

1. Національно-патріотичне виховання як пріоритетний напрямок виховного процесу в закладах позашкільної освіти. Збірник «Грані науково-технічної

- творчості Запорізької області», № 2. Запорізький обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді «Грані» Запорізької обласної ради. Запоріжжя, 2019. URL: <http://www.grani.in.ua/>
2. Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008.
  3. Строїнова Г. В., Шпаченко А. С. Формування патріотизму й національної ідентифікації юних українців як складова становлення свідомого громадянина. Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»: збірник статей учасників I Всеукраїнського круглого столу з он-лайн трансляцією, м. Суми, 16-17 лют. 2017 р.

Віолетта Дутчак,
*доктор мистецтвознавства,
професор, завідувачка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: violetta.dutchak@pnu.edu.ua*

**КАПЕЛА БАНДУРИСТІВ ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА
НА ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
(ВІД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ДО СЬОГОДЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ)**

Ключові слова: бандурне мистецтво, мистецтво української діаспори, Капела бандуристів імені Т. Шевченка, національна ідентичність, репертуар, концертно-виконавська діяльність.

Серед колективів української діаспори найпомітніше місце належить Українській Капелі бандуристів Північної Америки ім. Т. Шевченка (США) [5]. Їхня творча діяльність бере свій початок від 1918 р. – часу заснування колективу відомим бандуристом В. Ємцем в Києві за часі Гетьманату П. Скоропадського. У період Другої світової війни. Колектив відновив свою роботу (з вересня 1941 р.), поставивши за мету популяризацію творів національного характеру – репертуару, який був заборонений ідеологією Радянської влади, пропагування ідеї незалежної України. Капела бере ім'я Тараса Шевченка як символ нації і боротьби, а його поезію – як основу творчості. Керівники колективу – Григорій

Китасти́й і Григорі́й Назаренко формують основний репертуар, що охоплює поряд із українськими народними піснями і патріотичні твори – «Не пора, не пора» (Д. Січинський, сл. І. Франка), гімн «Ще не вмерла Україна» (М. Вербицький, сл. П. Чубинського), стрілецькі пісні та ін. Капела бандуристів імені Т. Шевченка підтримувала український національний дух слухачів під час концертів на Київщині, Чернігівщині, Волині, Львівщині (1941–1942), у таборах «ОСТ» в Німеччині (1943), у великому концертному турі по Галичині (1943–1944). У 1944 р. до колективу увійшли галицькі бандуристи школи Ю. Сінгалевича і вже новим складом капела виїздить в Німеччину.

Упродовж 1945–1948 років колектив виступає в Німеччині, в Інгольдштадті та Регенсбурзі, в таборах для переміщених осіб («DP») [3, с. 36]. Концерти капели стали історичними мистецькими подіями. Спів патріотичних пісень, гра на національних інструментах, українські вишиванки і стилізовані під козаччину накидки назавжди залишалися у пам'яті слухачів-емігрантів [2]. Колектив (понад 40 осіб) зосереджував свою діяльність не лише на збереження й укріплення українського національного духу в цей складний історичний період, але й на ріст професійної майстерності. Удосконалювався хоровий спів, вирішувалися питання інструментарію (виробництво бандур харківського типу, названих «Полтавками», майстрами братами Гончаренками), розширювався репертуар, який охоплює патріотичні твори М. Лисенка, Г. Хоткевича, Г. Китастого, Д. Січинського, М. Гайворонського на вірші Т. Шевченка, І. Франка, І. Багряного, Я. Славутича, козацькі та жартівливі пісні.

З 1949 року розпочинається новий еміграційний період Капели імені Т. Шевченка, яка повним складом емігрує до США, де продовжує функціонувати і досі. Відгуки музикознавців засвідчують, що бандуристів сприймали як виконавців «не так пісень, музики і мистецтва, як чуття, наснаження і правди», як «старого містерійного ритуалу, виповненого звуками пісні і звуками струн» [4, с. 335]. У часники колективу, які проживали по всій Північній Америці, сконцентрували свою виконавську творчість переважно на

концертній та звукозаписній діяльності. На 60-ті рр. ХХ ст. припали найвідоміші тріумфальні концерти Капели бандуристів імені Т. Шевченка під керівництвом Г. Китастого в залі Месі Голл (Торонто, Канада) та в Білому домі (Вашингтон, США) [3, с. 38].

Також колектив постійно гастролював по світу: США і Канада (1949–1950, 1961–1968), Західна Європа (1958). В останні десятиліття колектив провів великі гастролі: Європейський тур (2003 – Великобританія, Франція, Німеччина, Австрія), Західно-канадський тур (2005, 2015), по США (2007, 2014, 2017). Вже в останні десятиліття колектив провів великі гастролі: Європейський тур (2003), Західно-канадський тур (2005, 2015), по США (2007, 2014, 2017), концертну серію Centennial Concert Series, приурочену до столітнього ювілею від дня заснування колективу по всій Північній Америці. В Україні колектив провів гастролі вперше у 90-тих рр. (1991, 1994), а також з нагоди 100-ліття заснування, коли виступав зі своїми «єдинокровними музичними братами» – Національною капелою бандуристів ім. Г. Майбороди (2018 р.) [3, с. 40].

Колектив став амбасадором української культури, розглядаючи бандуру як ікону національної самобутності України. Основні завдання і здобутки капели – у збереженні харківського типу інструмента та відповідного способу гри, синтезування унікальних традицій бандуристів різних регіонів України (Слобожанщини, Полтавщини, Київщини, Галичини), пропагуванні фольклорних і духовних зразків творчості [3, с. 41]. За значний внесок у розвиток національної культури Капелі бандуристів ім. Т. Шевченка (Детройт, США) була присуджена Національна премія України імені Тараса Шевченка (1992), а її багаторічний керівник Григорій Китастих був посмертно удостоєний почесної відзнаки Героя України (2008).

Серед постійних тематичних виступів капели – Шевченківські, Різдвяні, Великодні, кобзарські концерти, присвята жертвам Голодомору та ін. Складні умови пандемії 2020–2021 рр. зумовили організацію колективом численних трансляцій онлайн-концертів з метою збереження слухацької аудиторії. У період

російсько-української війни Капела ім. Т. Шевченка під керівництвом Олега Махляя провела і проводить численні благодійні концерти, спрямовані на організацію гуманітарної допомоги Україні. Колектив виступав зі сольними виступами та учасниками збірних концертів на підтримку України («The Support for Ukraine»), продовжує цю діяльність і досі [5].

За весь час функціонування на чужині Капела бандуристів імені Т. Шевченка дала більше тисячі концертів, у т. ч. і на найкращих світових сценах, видала численні довгограючі платівки, касети, аудіодиски, відеодиски, опрацювавши понад 600 творів бандурного і хорового репертуару. Капела була і залишається унікальною концертною одиницею українського зарубіжжя, яка об'єднуючи виконавців уже третього покоління бандуристів-емігрантів, пропагує українське традиційне мистецтво в діаспорі, сприяє вихованню нових кадрів виконавців [1, с. 161].

Література

1. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століть: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. 488 с. + 72 іл.
2. Дутчак В. Вишиванка як атрибут концертного виконавства бандуристів України та української діаспори. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки*: зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, травня 2020 р. / за наук. ред. д. пед. наук Н. І. Богданець-Білоskalенко (електронне видання). Київ: Педагогічна думка, 2020. С. 45–47.
3. Дутчак В. Капела бандуристів імені Тараса Шевченка: синтез бандурної та хорової творчості. *Synergetic paradigm of Ukrainian choral culture: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. С. 28–52. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-035-3-2>
4. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи. Детройт, 1976.
5. The Taras Shevchenko Ukrainian Bandurist Chorus of North America. URL: <https://www.bandura.org/>

Микола Євтух,
*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: shevchenko_s_n@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ключові слова: Леся Українка, українське слово, культура, історія України, національні ідеї, боротьба, слово, заклики.

Леся Українка (1871–1913) – найславніша українська поетеса, перекладач, культурний діяч.

Леся Українка свої твори писала про героїчних людей, їхню відданість справі, про їхні поривання до волі. Поетеса віддавала свої сили, знання і талант боротьбі за визволення рідного народу. Коли Вітчизна поневолена, а народ позбавлений права на вільне життя, коли у нього відбирається право на рідне слово, поетеса думає тільки про боротьбу і допомогу народові. Погляд у минуле нам розкриває досвід боротьби за національну свободу талановитої української поетеси, яка невпинно боролася за українське слово, культуру, історію України.

Творчість поетеси охоплювала широке поле світових мотивів, тому і стала вагомим художнім здобутком світової культури. Поезія Лесі Українки носить переважно патріотичний характер, а саме: твори громадянського і політичного характеру. Навіть особистий біль, туга, тривога у її віршах переплітаються із проблемами всієї України. Бажання боротьби знаходимо у відомій поезії «Contra Spem Spero» (1890). Думка про слово, що збудить вогонь у чиємусь серці, проймала її почуття. Мабуть, під цим впливом у Лесі Українки народжується тверде рішення:

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні! [4].

У «Досвітніх огнях» (1892) вона кинула клич:

Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!

Година для праці настала! [1].

Леся Українка гідно продовжила традиції Шевченка, Франка, Старицького в опрацюванні вічно актуальної теми [5]. Її головною метою має бути визволення людини, розширення її прав. Пізніше революційні події початку ХХ ст. знаходять відгук у циклі «Пісні про волю» (1905), де прослідковується думка про несумісність тиранії і свободи [3]. Подих доби проймає поезію «Мріє, не зрадь!» (1905) у ній жагуче прагнення поетеси до свободи, благання до долі допомогти народу визволитись [2]. Саме до свого «занапащеного, нещасного» краю линула поетеса в своїх думках, Вкраїні – «бездомній матері» присвячувала вона всі струни свого серця. Її глибока любов до рідного краю, свого народу поєднувалася з не менш глибоким несприйняттям «бездомності», «національної сплячки». Поетеса, активізуючи правду про суспільну зумовленість долі, усвідомлення важких моральних і національних випробувань людини, яка заплуталася у суворих обставинах історичного процесу, закликала своїх земляків до пробудження, боротьби проти невільництва та національного гноблення. Вона мріяла про вільну державу, де «люди мають всі людські і громадянські права, які тільки встановлені на світі. Людські права – се ті, які належать кожній людині окремо, а громадські – ті, що стосуються до цілої громади людей». Її твори розкривають нині актуальні проблеми такі як право і закон, який є гарантом свободи кожної особистості, утвердження демократичних принципів розвитку суспільства і держави.

Леся Українка виступала за народність та ідейність мистецтва, включення у відображення життя мрії про ідеал. Головна ідея творчості Лесі Українки це заклик народу до визвольної боротьби. Життя для Лесі Українки було безупинним змаганням, боротьбою, дружбою і коханням. Вона любила добро і пристрасно ненавиділа зло, боролася з ним в ім'я добра. Леся Українка прожила недовгий вік, але це було життя людини, що увесь свій хист віддала народові в

боротьбі за його соціальне і національне визволення. Вона, як справжня патріотка брала активну участь в українському національному русі. Писала у найрізноманітніших жанрах: поезії, ліриці, епосі, драмі, прозі, публіцистиці. Вся сукупність її творів – це образ ідеальної землі, земного раю, що зветься «Україною». Отже, національні ідеї Лесі Українки глибоко пронизані через усю її творчість і яскраво відкриваються перед нами рясними поетичними рядками, які несуть заклики національно-патріотичного характеру у високохудожньому стилі до рідного краю української землі.

Література

1. Леся Українка. Досвітні огні. 1892. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=489>
2. Леся Українка. Мріє, не зрадь! 1905. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Alone/MrijeNeZrad.html>
3. Леся Українка. Пісні про волю. 1905. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Alone/PisniProVolju.html>
4. Леся Українка. Contra Spem Spero. 1890. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=478>
5. Леся Українка. Слово, чому ти не твердая криця... 1896. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=523>

Катерина Журба,
*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії морального, громадянського
та міжкультурного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України,
e-mail: katjachiginceva@meta.ua*

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: емоційна стійкість, підлітки, війна.

Життя людини за своїм наповненням суттєво відрізняється у мирний і воєнний час, що проявляється у ставленні особистості до самої себе, до інших людей, до навколишнього. На відміну від мирного часу, коли особистість може вибудовувати середні та далекі перспективи, планувати своє майбутнє, в умовах

війни зростає фактор невизначеності, який має значний вплив на смисложиттєву сферу особистості підлітка.

Війна становить серйозну загрозу життю і здоров'ю дітей. За даними ООН та ЮНІСЕФ на кінець березня Україну покинуло 2 млн. дітей, ще 2,5 млн. дітей отримали статус внутрішньо переміщених осіб (ООН: через війну, 2022), окрім того 243 дітей загинуло, 446 отримали поранення. Усе це підтверджує, що діти є найбільш вразливою групою в умовах війни і потребують всебічної підтримки, допомоги і уваги до їхньої смисложиттєвої сфери як умови їхнього виживання і розвитку.

У сучасних психологічних дослідженнях увага акцентується на довготривалих наслідках війни для дітей підліткового віку, які можуть стикатися з несподіваними для них травматичними подіями, а також з довготривалими несприятливими подіями, що є причиною непродуктивних стратегій поведінки підлітків. Як правило, підлітки, які переживають війну, страждають від стресу, депресій, тривожності, ПТСР, втрати ідентичності, закриваються у собі, обирають добровільну соціальну ізоляцію, а також асоціальну поведінку (Joshi, P.& O'Donnell, D., 2003; *Machel, G ., 2001*). Усі ці прояви, на думку дослідників, є «нормальною реакцією на ненормальні події» (Joshi, P.& O'Donnell, D., 2003, p. 288).

Досліджуючи психічне здоров'я дітей у зонах воєнних конфліктів Афганістану, Балкан, Іраку, Ізраїлю, Камбоджі, Лівану, Палестини, Руанди, Сомалі, Уганди, Чечні, Шрі-Ланки, С. Мурті та Р. Лакшмінараяна дійшли висновку, що психологічні травми, отримані підлітками у ході війни, мають довготривалі наслідки для їхньої психіки і можуть стати перешкодою у майбутньому житті, виборі цілей та стратегій життя (Murthy, S. & Lakshminarayana R., 2006). У дослідженнях Д. Сміта акцентується на негативних чинниках війни, що впливають і на смисложиттєву сферу підлітків. Серед яких: відсутність ресурсів для забезпечення базових потреб (житло, вода, їжа, освіта, права, тощо); розрив сімейних стосунків (втрата, розлука,

переміщення); стигматизація, дискримінація, насильство; песимістичний погляд на життя (переживання втрат, горя, руйнувань), що позначаються на ставленні підлітків до життя та виборі смисложиттєвих цінностей (Smith, D., 2001).

Однак психологи радять не сприймати підлітків виключно як пасивних жертв війни, оскільки вони є членами суспільства зі своєю активною життєвою позицією і здатні самостійно приймати рішення, створювати власні стратегії виживання, у несприятливих умовах проявляють життєстійкість і всупереч обставинам виростають повноцінними людьми.

В період війни у підлітків спостерігаються гострі емоційні реакції на те, що відбувається, емоційні перепади, істерики, надмірне збудження, стан ступору, страх тощо. Під впливом драматичних подій може втратитися здатність до співпереживання (дереалізації), як захисна реакція психіки. Ті підлітки, що перебувають у безпеці далеко від військових дій відчувають провину або комплекс того, хто вижив. Виходячи з цього емоційна стійкість допомагає особистості справитися з негативним досвідом, який вона отримала. Емоційна стійкість дозволяє пристосуватися до нових реалій, яких раніше не було та сприймати труднощі як тимчасові. Також це здатність приймати рішення в умовах серйозних життєвих стресорів (Kaplan, S.; Turner, S.; Norman, E.; Stillson, K., 1996).

Емоційна стійкість поєднує фізичні (здоров'я, енергійність, витривалість), психологічні (самооцінка, саморегуляція, увага, цілеспрямованість) та моральні (любов, партнерство, ідентичність) характеристики .

Підвищення рівня емоційної стійкості здійснюється за рахунок розвитку самосвідомості особистості; самоконтролю особистості; критичного мислення; сили волі, рішучості та наполегливості; міжособистісних стосунків та комунікацій.

Таким чином, у статті висвітлено проблему формування емоційної стійкості підлітків в умовах війни.

Література

1. Joshi, P.& O'Donnell, D. (2003). Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6(4), 279-291.
2. Kaplan, C.; Turner, S.; Norman, E.; Stillson, K. (1996). Promoting Resilience Strategies: A Modified Consultation Model. *Children & Schools*, 18 (3), 158–168.
3. Murthy, S. & Lakshminarayana R. (2006).Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry* 5(1), 25-30.
4. Smith, D. (2001). Children in the heat of war. *APA Monitor* 32(8),29.

Михайло Журба,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої
історії та археології Національного
педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова,
e-mail:kafedra_slovjan@ukr.net

МОСКОВІЯ ЯК ПСЕВДОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЕТНОС

Ключові слова: псевдослов'янський етнос, московія, історична міфологія, золотоординський улус.

У світлі останніх трагічних подій розкрилася дійсна суть російської політики щодо України, спрямована на її ліквідацію у географічно-державних межах і геноцид українського народу. Усе розпочиналося з «русского мира», духовних скреп і закликів об'єднання слов'ян у єдину сім'ю на пострадянському просторі. В основу цих закликів покладено засадничий міф про «колиску братніх народів», їх спільне історичне минуле, про право великоросів на споконвічні землі в Україні. Так абстрактна наукова теорія перетворилася на жахливу життєву практику і сповна засвідчила актуальність боротьби із небезпечною історичною міфологією. Парадокс полягає у тому, що росіяни, проголосивши себе титульним слов'янським етносом, не мали для цього жодних історичних і етнічних підстав. Попри все, російські історичні міфи й досі побутують у літературі і міцно вкарбувалися у масову свідомість. Навіть західні фахові славісти, не говорячи про опозиційних путінському режиму публіцистів,

політичних діячів, сповідують компромісні концепції спільного минулого Московії і Київської Русі, шляхи яких ніби-то розійшлися після ординського завоювання. Ростово-Суздальський улус Золотої Орди іменують Північно-Східною Руссю, а Московію XVI століття називають Росією. Не заглиблюючись у проблеми слов'янського етногенезу поглянемо неупереджено на наріжні постулати російської міфології.

Щоправда нищівного удару по теорії московського слов'янства ще у XIX ст. завдали не західні русофоби, а засновники класичної російської археології та антропології О.С.Уваров та А.П.Богданов. Вони встановили проживання на території Московії упродовж VIII -XVI ст. абсолютно відмінних від слов'ян народів: меря, мокша, мешера, мурома, ерзя, мордва та ін. Зокрема, О. С. Уваров, розкопавши майже 8000 поховальних курганів у європейській частині Росії, виявив тисячі останків, які належали корінним народам Московії. А. П. Богданов на підставі археологічних розкопок О.С.Уварова, довів приналежність цих поховань лише корінному фінському етносу. Таким чином, перефразовуючи класика російської літератури О. С. Пушкіна, на батьківщині московитів ані Руссю, ані руським духом навіть не пахло. Та й сам О. С. Уваров – нащадок давнього ординського роду Мінчака Касаєва, очевидно чхати хотів на «національну гордість» великоросів. До речі готський історик Йордан ще у VI ст. засвідчив проживання фінських племен у межиріччі Волги і Оки. Цей же факт зафіксувала Хроніка літописця Нестора.

Поглянувши на сучасну карту Росії, побачимо тисячі зовсім не російських назв: міст, селищ, річок - топонімів і гідронімів: Кінжела, Брембола, Пужбола, Сура, Шунга, Урень, Векса, Ухра та ін.

Наступна абсолютно безглузда версія про масову міграцію слов'янського населення із Подніпров'я на Ростово-Суздальські землі. Слов'яни-землероби не мали жодного сенсу залишати власні оброблені поля і вирушати за сотні кілометрів у лісисті заболочені місцини, населені чужими, ворожими

племенами. А після нашествия Батия у XIII ст. було б справжнім божевіллям переселятися назустріч завойовникам під золотоординське ярмо.

Про етнічний склад дружини Юрія Довгорукого, міфічного засновника Москви, яка ніби принесла «слов'янське начало» на землі Московії, розповів класик російської історіографії В. Й. Ключевський: «Обмежений військовий контингент Довгорукого під час походу на залісянські землі фінів, включав у себе разом з обрусілими нащадками варягів, берендеїв, торків, половців, хазар, угрів, чудь та ін.» Сама дружина у кращих традиціях вікінгів виглядала як банда найманців, зрозуміло, що жінок - слов'янок у ній не було.

Навіть ці сумнівні зв'язки Московії з Київською Руссю були розірвані сином Довгорукого Андрієм, названого через якесь непорозуміння Боголюбським. Саме він у 1169 р. спалив Київ, зруйнувавши та пограбувавши церкви. Після смерті Юрія Довгорукого, Андрій вигнав із Суздальської землі усю батьківську дружину разом з єпископом Леоном. Таким чином, навіть знайомий нам класик російської історичної науки В. Й. Ключевський змушений був констатувати, що «великоруська фізіономія не зовсім точно відтворює загальнослов'янські риси з причини фінського впливу».

І на додачу, торкаючись проблеми чистоти генетичного коду великоросів, слід згадати, що у 1238-1290 рр. до північного улусу Золотої Орди (майбутня Московія) були переселені тюркські (татарські) роди кількістю понад 200 000 осіб. Відомий письменник Казимір Валішевський мав повне право стверджувати, що на початку появи Московії не було потреби скребити росіянина, щоб знайти татарина.

Ще один аргумент вливання в етнос великоросів слов'ян, пов'язаний із міграцією до Москви населення Новгород і Пскова. Насправді, Новгородська і Псковська землі були чужими Москві. Остання здійснювала туди постійні набіги, чинила погроми та етнічні чистки, самі масштабні, з яких відбулися у 1471 р. та у 1477 р. за Івана III і завершилися по суті тотальним знищенням цих слов'янських земель Іваном IV Грозним у 1570 (Новгород), 1581 (Псков). У

1617 році у Новгороді проживало всього 850 мешканців за «московськими ревізьськими сказками».

І, нарешті, головний історичний міф про заснування Москви Юрієм Довгоруким у 1147 році. Цей міф був вигаданий у 1809 році офіційним історіографом російського царя Олександра I, М. Карамзіним і пізніше ним же популяризований. Коли М. Карамзін розпочав писати «Историю государства Российского», то ніде не міг виявити дати заснування Москви (ані в джерелах, ані в історичній літературі її просто не існувало). І тоді М. Карамзін знайшов вихід. На той час у Росії уже був здійснений самий масштабний злочин проти слов'янської історії. Наприкінці XVIII ст. за наказом ще однієї «етнічної слов'янки» Катерини Другої (Софії, Августи, Фредеріки Ангальт-Цербської) були вилучені і знищені практично усі історичні джерела східнослов'янської історії. Натомість був виготовлений фальсифікат у вигляді «Летописного свода государства Российского». Незважаючи на темне походження, масу суперечностей та фальсифікацію, історична наука і далі цими літописними зведеннями і послуговується. Але слід пам'ятати, що Московія до початку XVI ст. була улусом імперії Чингизидів, державною мовою якої була не давньоруська, а давньоуйгурська мова. Одночасно із появою горезвісного Зведення, академічні подільники Катерини Другої «знаходили» нові «русские летописи», які б у потрібному ключі доповнювали б і уточнювали б історію Московії. Цією нагодою і скористався М. Карамзін, який почав шукати... і відразу «знайшов» нікому невідомі Київський і Волинський літописи спеціально для Карамзіна зшиті давнім літописцем в одну книгу. І саме в цьому літописному томі розміщений безглуздий сюжет про запрошення Юрієм Довгоруким Новгород-Сіверського князя Святослава Ольговича відвідати його у Москві. І по волі М. Карамзіна Новгород-Сіверський князь вирушає за тисячі кілометрів через тайгу і болота, щоб засвідчити появу Москви.

Реально Москва була заснована під час правління хана Менгу-Тимура і за його наказом близько 1272 року, коли вона вперше була згадана у переписах

улусів Золотої Орди і призначалася як уділ одному із чингизидів, так званому Петру Ординському.

А далі розпочинається улусна епопея міжусобиць князів - огланів - доба розбою, державного і побутового бандитизму у горнилі якої формувався тип азійсько-московського деспотизму, але це вже інша до кінця не пізнана нами історія.

Любомира Ілійчук,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: liubomyra.iliichuk@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ключові слова: культура, українська національна культура, українська мова, українська національна ідентичність, глобалізаційні процеси.

Сучасні глобалізаційні процеси змінюють як світовий культурний простір, так і культурні простори окремих держав, поставивши подекуди під сумнів їх існування як самобутнього і неповторного феномену. Культура будь-якого суспільства існує у матеріальному часопросторі, а її продукти творяться і споживаються реальними людьми. Разом із тим, вона включає багато нематеріальних елементів – ідей, образів, символів, моралі, цінностей, звичаїв, традицій, поглядів, патернів поведінки тощо [2, с. 58]. На фоні надскладної ситуації, в якій перебуває Україна в умовах війни, утвердження національної держави неможливе без глибокого зміцнення підвалин національної ідентичності і національної самосвідомості громадян по всьому периметрові національних кордонів країни, що у своїй основі ґрунтується на сукупності етнічних чинників і мовно-культурних особливостей українського народу.

Національна культура з огляду на свою унікальність, ментальність та

мову носіїв є критерієм ідентифікації нації. Нація утверджується завдяки «самоототожненню людей із культурою своєї нації». Водночас національна культура акумулює надбання світової, стаючи здобутком кожної нації [1, с. 95]. Українці за всю свою багатовікову історію створили потужну матеріальну і духовну національну культуру. Вона виявляється у світогляді українців, національній самосвідомості, осмисленні та збагаченні свого буття, релігійних вірувань, етичних орієнтаціях, правових і моральних нормах, етичних смаках та уподобаннях, науковій і творчій спадщині, міфологічних й художніх образах, закріплених у національній мові. Основу сучасного українського культурного простору складають усталені стереотипи поведінки, ціннісні орієнтири, уявлення, прагнення, мотиви духовної і соціальної активності, які були вироблені соціальним колективом впродовж тривалого часу й обумовлюють трансформацію культури на сучасному історичному етапі.

До соціально-культурної інтелектуальної діяльності відносять володіння мовою. Мова, комунікація – невіддільні складники культури, творцем і споживачем цінностей якої є людина. Мова акумулює культурні смисли. Вона слугує «матеріалом культури і водночас є метамовою культури». Мова – один із культурних кодів. Вона забезпечує «транспортування» культурних цінностей, а відтак і вічність культури. Саме через мову українська нація зберігає, відроджує і представляє світові свою національну культуру, літературу, малярство, пісенність, народну творчість у всьому її багатогранному вимірі. Завдяки їй «наша духовність стає органічною частиною духовності інших народів, а народ стає фактором світової цивілізації» [3, с. 89]. Мова – це національна ознака українського народу, саме у мові – наша культура і суспільна свідомість.

Отже, культура людства твориться у взаємодії національних культур й існує як їх органічна складова. Українська культура є однією із світових національних культур. Об'єднавчий потенціал української культури має стати сьогодні потужним чинником національної ідентичності і єдності українського народу, який повинен продемонструвати світу свою історичну культурну

спадщину та культуротворчу продуктивність, зробивши значний вклад у культурно-цивілізаційний прогрес і розвиток людства.

Література

1. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*. 2019. № 8 (175). С. 94–99.
2. Гриценко О. Культурний простір і національна культура : теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
3. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич : Відродження, 1994. 218 с.

Тетяна Качак,

*доктор філологічних наук, доцент, професор
кафедри фахових методик і технологій початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: tetiana.kachak@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Ключові слова: література для дітей, національна ідентичність, національна свідомість.

Усвідомлення людиною власної приналежності до певної нації і держави, самоідентифікація з самобутньою спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історію, традицію, культуру, віру є змістом поняття «національна ідентичність». Сьогодні, як ніколи, розуміємо наскільки важливими є відчуття національної ідентичності кожним українцем і кожною українкою. Це та сила, яка гуртує у боротьбі проти ворога, є джерелом самозбереження і саморозвитку. Дуже влучно сформулював значення і роль національної ідентичності Олександр Сич: «Національна ідентичність – це питання національної безпеки» [1]. Це наша самість і відмінність від інших націй, в тому числі й від російської. На часі – формування оновленої української національної ідентичності, вільної від будь-яких колоніальних звичок, мови, освіти, насаджених радянською системою святкувань,

неправдивих історичних фактів, історії та пропаганди. Родина, школа, суспільні інститути мають об'єднатися на шляху вирішення проблеми формування національної ідентичності юних українців. Інструментами досягнення мети мають стати родинне виховання, культурні традиції, освітня політика, і, звичайно, література, мистецтво.

У цій розвідці – розгляд української літератури для дітей як ефективного інструмента формування національної ідентичності школярів.

Окреслена проблема у педагогічній науці неодноразово ставала предметом студій та дискусій. І. Бех, В. Євтух, К. Журба, В. Кремінь, Д.Піонтковська, Л. Черевко розкривають теоретичні та методичні аспекти формування національної ідентичності юного покоління, виховання патріотизму. Філософську основу таких досліджень, як правило, формують дефініції й твердження українських та зарубіжних дослідників, серед яких Л.Нагорна, Г. Палій, Е. Сміт, Г. Філіпчук та ін.

Ключовими аспектами національної ідентичності особистості є історична правда, історична пам'ять, національна самосвідомість, національна гідність, патріотизм, національна життєва позиція і цінності. Українська література для дітей та юнацтва є універсальним інструментом як трансляції художньої історичної правди, вербалізації історичної пам'яті, так і формування національної свідомості, патріотичної позиції юних читачів.

Історичну правду й історичну національну пам'ять, образи національних героїв фіксують, зберігають і ретранслюють автори історико-пригодницької, історико-біографічної прози Олександр Гаврош (повісті про Івана Силу та розбійника Пинтю, серія «Музей пригод»), Олександр Зубченко (трилогія «Перемагаючи долю»), Марія Морозенко (повісті про Івана Сірка), Володимир Рутківський («Сторожова застава», тетралогія «Джури козака Швайки», діалогія «Сині води»), Ярослав Яріш («Самійло»), детективної прози Андрій Кокотюха («Гімназист і Чорна Рука»).

Національна самосвідомість і національна гідність, патріотизм, як і національні цінності притаманні багатьом персонажам української літератури. Україноцентричну позицію демонструють ліричні герої поезій Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Марійки Підгірянки, Уляни Кравченко, Богдана Лепкого, Дмитра Павличка, Ліни Костенко, головні герої казок, оповідань і повістей Дніпрової Чайки, Костянтини Малицької, Бориса Харчука, Ігоря Калинця та багатьох письменників-класиків. Вони є прикладом для наслідування, а їхні моделі поведінки – предметом осмислення й формування власних життєвих позицій та цінностей. Ще ближчими у цьому плані є твори сучасних письменників, в яких йдеться про сьогодення України.

Любов до Батьківщини, рідного краю, захоплення красою природи і вільним духом українців, мужністю й звитягою у боротьбі з ворогом звучить у поезіях Галини Кирпи, Мар'яни Савки, Анатолія Качана, Ніни Горик, Лесі Пилип'юк, Оксани Кротюк, Галини Малик, Марії Морозенко, Наталки Поклад, Тетяни Майданович та ін. У жанрі казки патріотичну тему розгортають Лариса Ніцой («Незламні мураші»), Христина Лукашук («Казка про майдан»), Зірка Мензатюк («Катрусині скарби»). Стійку національну ідентичність демонструють герої повістей Зірки Мензатюк («Як я руйнувала імперію»), Степана Процюка («Вітроломи», «Полянами і хмарочосами», «Варвари»), Олександра Гавроша («Героїчні канікули»), Анни Багряної («Вітрова гора»).

Яскравим прикладом вписування у текст проблеми національної ідентичності юних, переплетення особистого і національного є повісті Степана Процюка. Головні герої твору «Полянами і хмарочосами» мріють, як «будуть ходити полянами і блукати всередині хмарочосів. Вони відвідають багато українських міст і сіл, щоб спершу знати власну країну. Вони удвох, нерозлучно і нерозривно, будуть їздити світом. Але не для того, щоб безперестанку бути українськими подорожніми, як споконвічний ковил історії, а для того, щоб красу і силу свого молодого досвіду віддати Батьківщині, яку вони зроблять по-справжньому щасливою і будуть пишатися нею» [1, с. 44]. Таке прагнення

свідчить про сформовані національні цінності й стійку патріотичну позицію юних українців. Образ України, серця великої Матері зустрічаємо й в інших творах автора, де так само виразним тлом виступає час і національний простір країни, яка «пережила Майдан і смерть героїв Небесної сотні», а перед тим – прес тоталітарного режиму.

Названі твори потребують ґрунтовної інтерпретації, де основною оптикою буде національна ідея та її художня реалізація через проблематику, жанр, мову, систему образів, наратив. Важливо при цьому використати теорію рецептивної поетики, щоб змодельовати його вплив на юних реципієнтів.

Література

1. Сич О. Національна ідентичність – це питання національної безпеки. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/4615-natsionalna-identychnist-tse-pytannia-natsionalnoi-bezpeky.html> (Дата звернення: 15.05.2022).
2. Процюк С. Полями і хмарочосами. Вінниця: Вид. «Теза», 2016. 156 с.

Тетяна Кос,

*студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка,
e-mail: tatyanakos2908@ukr.net*

ПРОБЛЕМА МОВНИХ КОНТАКТІВ: ВИКОРИСТАННЯ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ РОСІЙСЬКИМИ ЛЕКСИКОГРАФАМИ

Ключові слова: українська мова, українська писемність, словник, лексика, мовні контакти.

Мова є формою існування людської свідомості, найхарактернішою з ознак людського суспільства. Це фундамент кожної нації. Саме в ній відображено свідомість народу, його ментальність, народна мудрість і знання. Це джерело вивчення культури, історії, традицій. Мова репрезентує народ у світовій спільноті. Леся Українка наголошувала: «Нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію». В умовах активної інтеграції України до світового співтовариства відбуваються кардинальні зміни в державній мовній політиці, незважаючи на те, що здійснюються спроби, зокрема зовнішні, знівелювати

статус української мови. Виникає необхідність в утвердженні цієї важливої соціолінгвістичної категорії в житті держави, а відтак потреба в дослідженні функціонування української мови в різні часи, в об'єктивній оцінці сучасних соціолінгвістичних явищ та моделюванні майбутніх.

Проблема функціонування української лексики в складі російської мови не достатньо глибоко на сьогодні вивчена. Тому проблема докладного вивчення використання писемних пам'яток української мови в російській лексикографії є важливою й потребує детального аналізу, оскільки цей факт спотворює історичну реальність функціонування мов. Українське походження російської лексики неодноразово було предметом наукових досліджень, проте є великі прогалини у вивченні даного питання. Цим і зумовлюється актуальність теми дослідження.

Мета дослідження: з'ясувати кількість пам'яток української писемності, використаних російськими лексикографами для укладання свого словника; вказати недопустимість використання пам'яток іншої мови, оскільки це спотворює історичну реальність функціонування мови.

Дослідження мовних контактів розпочалося ще з кінця 19 ст. (Г. Шухарт, Бодуен де Куртене, Л. Щерба). Один із небагатьох російських вчених, Олексій Шахматов, відстоював значення української мови ще в 1905 р. Цінними для сучасних українців є праці А. Кримського, Є. Верещагіна, У. Ванрайх, Т. Ільяшенка, Б. Серебреннікова, Ю. Дешерієва. Серед дослідників українсько – російських та російсько – українських мовних зв'язків В. Виноградов, О. Горбач, Г. Їжакевич, Г. Гнатюк, Ю. Шевельов, О. Горбач, Н. Романова, П. Цимбалістий. Вивченню історії української мови в писемних пам'ятках присвятили свої праці В.В.Німчук, В.М.Мойсієнко, С.О.Висоцький, Н.О.Задорожна, І.М.Керницький, Р.Й.Керста, А.Матвієнко, В.Й.Горобець, Л.Л.Гумецька, А.С.Львов, М.М.Пещак, Г.П.Півторак, З.Т.Франко, В.Ю.Франчук, М.Л.Худаш, І.П.Чепіга.

В. М. Русанівський у написаній ним частині передмови до нового Словника відзначив: «Нація усвідомлює себе тоді, коли вона створює порівняно повний словник своєї мови». “Словник української мови” в 11 томах, укладений 1970 – 1980 рр., став такою важливою працею. У ньому зафіксовано й пояснено 134 тис. слів нашої мови. Це приблизно стільки ж, скільки описувалося в словниках інших європейських мов. Серед джерел вивчення історії української мови писемні пам’ятки мають чи не найголовніше значення, адже вони засвідчують документально мовну систему певної доби. Звісно, лише на основі пам’яток можна досліджувати історію становлення літературної мови, її зв’язки з іншими мовами.

Українсько-російські мовні контакти в різні періоди характеризувалися неоднаковими взаємовпливами та різними сферами взаємопроникнення. Відомі факти фальсифікації історичних документів Київської Русі ще за часів Петра 1-го. Імперська політика Росії століттями нав’язувала неправдиві думки задля придушення української ідентичності. За вказівкою Кремля українську мову неодноразово забороняли, спотворювали. Ще більше, ніж за царату, знищувалися, змінювалися на догоду владі важливі історичні документи. Саме цим можна пояснити псевдонаукові факти, твердження стосовно української мови, які використовують для маніпуляцій та надання первинного статусу російської мови стосовно української.

«Словарь русского языка» позиціонується як монументальна праця історії російської лінгвістики. Проте вражає той факт, що наукова праця подає спотворену, псевдонаукову інформацію щодо вміщених у ній лексем. Якщо це історичний словник російської мови, він має подавати важливу хронологічну інформацію про вживання кожного слова, детальне роз’яснення щодо джерела лексем, вказівки, якщо це джерело з чужої мови. Тому означення «русский язык», вживане в назві праці, є необґрунтованим. Укладачі словника «приписали» російській мові велику кількість слів, взятих із джерел чужої мови. Російський історик Ісак Будовніц уклав бібліографічний словник,

використовуючи ті ж джерела, що вказані у вищезгаданому словнику, але назвав свою працю «Словарь русской, украинской и белорусской письменности и литературы до 18 века». Укладачі ж «Словаря русского языка» записали в «русский язык» все, що було записано на території Русі різними мовами і говірками, починаючи з часів виникнення писемності й до 17 століття. Зважаючи на очевидні факти неточності й неправдивої інформації, словник не варто вважати науковим. Аналізуючи джерела словника, можна зробити висновок, що в нього включено багато сумнівного мовного матеріалу, навіть заголовки глосаріїв вказують на те, що багато лексем, очевидно, не російського походження. Зокрема використано українські та білоруські мовні пам'ятки. Редактори «Словаря русского языка» вказують, що лексичний матеріал взято з «Лексикона» Памви Беринди, «Граматики» Мелетія Смотрицького, «Назирателя», «Правди Руської», «Слова Даниїла Заточника», «Слова про закон і благодать» Іларіона, «Життя Феодосія Печерського» та багатьох інших пам'яток української писемності. Лише на матеріалі 22 тому «Словаря русского языка 11-17 веков» (досліджено 2289 словникових статей) з'ясувалося, що російські лексикографи використали близько 30 пам'яток української писемності.

Матеріали дослідження створюють підстави для подальшого вивчення питання українсько - російських мовних контактів, зокрема доведення факту невинного використання російськими лексикографами пам'яток української мови та власне української лексики для укладання свого словника. Ця лінгвістична проблема вимагає особливої уваги. Її розв'язання є важливим кроком до спростування мовних стереотипів. Адже лише від нас залежить подальший розвиток української мови, яка є головною ознакою національної ідентичності. Бо, за влучними словами Ліни Костенко, «нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

Література

1. Кінан Е. Російські історичні міфи/ Перекл. В. Шовкун; Наук. ред. Н. Яковенко. Київ: Критика, 2001.
2. Полюга Л. Джерела стійкості української мови та її переслідування. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2005. № 538. 109–112 с.

Микола Марчук,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології
Коломийського начальнично-наукового інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: marchukmv@ukr.net

СІЧОВИЙ РУХ НА ПОКУТТІ

Ключові слова: Січ, січовий рух, козацькі традиції, Український Січовий Союз.

Вивчення власної національної історії привертає сьогодні особливу увагу науковців та небайдужих громадян. В цьому сенсі значна роль відводиться дослідженню однієї з яскравих сторінок національно-визвольної боротьби українського народу — утворенню та діяльності добровільних молодіжних спортивних товариств «Січ» в Галичині напередодні Першої світової війни. Утворившись на хвилі патріотичного піднесення української галицької молоді, товариства «Січ» сприяли пошвавленню виховання солідарності, військового духу, демократичних принципів співжиття, високої громадянської моралі, почуття належності до великої культурної нації.

З другої половини ХІХ ст. Галичиною зацікавлюються наддніпрянські українці, які надавали їй особливого значення в справі українського національного розвитку. Це пояснювалося тим, що, попри політичні обмеження внаслідок сильних польських позицій, українці Галичини жили все ж у конституційній монархії, де основні права забезпечувалися набагато ширше, ніж у самодержавній Росії. Так Галичина стає місцем, де спільними силами

розвивається українське національне життя, творяться українські національні цінності для потреб цілої України. З цього часу духовні зв'язки між двома частинами України зміцнюються, витворюючи одну національну культуру, одну політичну думку, один національний ідеал. Яку користь для української національної справи мало розширення таких живих зв'язків, як багато непорозумінь узгоджувалося в усній розмові, скільки відомостей передавалося з однієї частини України в іншу і навпаки — важко переоцінити. Словом, обопільні відносини ставали щораз інтенсивнішими, взаємовплив щораз більшим. Український народ, хоч і розділений державними кордонами, ставав свідомим своєї єдності і переводив її в практичні справи, витворюючи спільні цінності єдиної національної культури, єдиної політичної думки [1].

З наближенням Першої світової війни у грудні 1912 р. у Львові організовано Український Січовий Союз генеральним отаманом якого було обрано К.Трильовського. Найвищим піднесенням січового руху був великий Краєвий здвиг у Львові 28 червня 1914 року на честь 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Перед «Січовим батьком» дефілювало до десяти тисяч січовиків і січовичок — представників од 916 «Січей». Парад «Соколів» приймав професор Іван Боберський. Це була видатна, незабутня подія в історії відродження національного духу українців [2, с. 44]. Свято мало великий резонанс у всіх верствах суспільності. 27 червня відбувся в «Спортивній палаті» святковий концерт, на якому К.Трильовський виголосив промову, де прозвучали відомі його слова: «Може, вже й недалека хвиля, коли ми зможемо нашими шеломами зачерпнути води з Дніпра-Славутиці, води, змішаної з кров'ю наших ворогів!». А в неділю потоки січовиків і січовичок зійшлися на центральних проспектах і помарширували на поле «Сокола-Батька». Попереду йшла колона з чотирьохсот чоловік з крісами новітнього українського війська — січових стрільців. На чолі колон на конях їхали К.Трильовський та І.Боберський. Українська публіка вигукувала: «Слава українським крісам!» [3, с. 39].

Багатотисячну масу глядачів охопив нечуваний ентузіазм, який виявився в бурі оплесків та сльозах радості [4, с. 10].

Доктор Степан Ріпецький згодом напише, що січова організація, січова ідея, січова пісня, січові звичаї — все це з'явилося на початку століття і було фундаментом національного відродження [3, с. 39].

Головними організаційними засадами січового руху, викладеними у статутах та рекомендаціях організаторів, були: добровільність, взаємодопомога, рівність, повага до закону та установлених правил поведінки в суспільстві, пошана власної і чужої гідності, моральність, чесність, патріотизм. Як зазначав дослідник української організованої молоді В. Леник, виховний ідеал К.Трильовського можна було сформулювати такою формулою: товариський дух історичної «Січі», січові звичаї, військовий дух, демократичні принципи співжиття, товариська солідарність і висока громадянська мораль, боротьба проти пияцтва, праця над власною освітою, поборювання колабораціонізму (так званого хрунівства) і москвофільства, а понад усе — патріотичний дух любові до Батьківщини, почуття належності до великої культурної нації та віра у власні сили [5].

Значну допомогу в організації січового руху надавали К.Трильовському його численні помічники. До найактивніших помічників К.Трильовського у справі поширення січової ідеї слід віднести його власного секретаря, невтомного Івана Чупрея з с. Печеніжин, що на Коломийщині. «...Підготовляв усі січові свята... Коли ж я перенісся до Яблонова, [...] то там провадив він всю секретарську роботу у зв'язку з «Січами» і Радикальною партією Коломийського і суміжних повітів...»[6]. В 1911—1912 рр. І.Чупрей допомагав Г.Хоткевичу в організації гастролей січового гуцульського театру із с. Красноїлля [7, с. 86].

Коломия також була центром проведення загально крайових січових свят. Саме тут відбулося 6 червня 1902 р. Перше січове свято, на яке прибули кілька сотень січовиків з Коломийщини та околиць [7, с. 89]. Свято набуло широкого

розголосу. На площі міського парку перед павільйоном, збудованим з нагоди гостини Франца-Йосифа, були проведені січові вправи. Виступив хор із Снятина під керуванням І. Гоїва. Трильовський виголосив промову, і тоді січовики пройшли перед старшиною і гістьми парадним маршем, співаючи «Гей, там на горі Січ іде», «На вулиці сурма грає». У марші брали участь січові оркестри, гуцули з трембітами. Свято продовжилося на зарінку над Прутом, де відбувалися забави, перегляд вистави [3, с. 37].

Особливо сподобалися присутнім піраміди, які гарно показували січовики з Печеніжина, Балинців, Сопова [3, с. 39]. Хлопці — з топірцями і списами, а дівчата — зі стрічками та вінками. Потім були танці в супроводі коломиїнок та народних пісень, що виконували учасники хору із с. Печеніжина [1]. Гостями цього свята були М.Левицький та кошовий першої «Січі» на Буковині Корейчук. На святі К.Трильовський звернувся до учасників з проханням продовжувати традиції січового руху [7, с. 89].

«Січі» вже самою своєю назвою, назвою своїх старшин (отаман, осавул, кошовий, хорунжий), козацькими піснями, звичаями і символікою — зв'язували перервану нитку з українською минувиною, мостили шлях ідеї відродження українського війська та гуртували для цього кадри. (Не випадково в секретному донесенні російського жандармського управління від 23 квітня 1915 р. підкреслювалося, що основною метою «Січей» та «Соколів» було «служити підготовкою кадрів Українського війська, що повинно було рано чи пізно виступити в боротьбі за самостійність») [7, с. 92].

Незважаючи на утиски та перешкоди властей, у 1914 р. в Західній Україні існувало вже 967 організацій «Сокола», що нараховували 58 627 чоловік, та 1056 «Січей» із 66 000 членів. Це була організована сила, яка, відродивши пам'ять про українське військо, дала поштовх подальшому розвитку військових традицій.

Саме в середовищі передової частини молоді, яка пройшла духовний та фізичний гарт у «Січах» і «Соколах», зародилась думка про збройне виборення

власної державності. І сьогодні наш народ підтверджує, що прагнення до волі, самостійності і непохитна віра у перемогу над рашизмом – це наше майбутнє, якого ми всі бажаємо для прийдешніх поколінь українців навіки вічні.

Література

1. М. Лазарович. «ГЕЙ, ВИ, СТРІЛЬЦІ СІЧОВІІ...» // Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки. - «Джура», Тернопіль 2004.
2. В. Зварич. Кирило Трильовський та його оточення як фундатори національного відродження в Галичині початку ХХ століття // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття. / Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007р. / Упор., ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2007. – 312 с.
3. Різник Л. Січовий батько // Літопис червоної калини. 1992. — №2, 3.
4. Українські січові стрільці. — Львів: Слово, 1991.
5. Леник В. Українська організована молодь: молодечі організації від початків до 1914р. – Мюнхен; Львів, 1994. – с. 110.
6. Трильовський К. З мого життя // Гей там на горі «Січ» іде! / ред. П. Трильовський. - К., 1993. – с. 22.
7. Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття. / Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007р. / Упор., ред. І. Монолатія. – Коломия: Вік, 2007. – 312 с.

Олена Матвієнко,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і методики
початкового навчання Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
e-mail: lmatvienko70@gmail.com*

Надія Силенко,
*аспірантка кафедри педагогіки і методики початкової освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ

Ключові слова: образне мислення, пісенний фольклор, психолого-педагогічні умови, музично-фольклорне середовище.

Теоретичним підґрунтям для з'ясування психолого-педагогічних умов формування образного мислення молодших школярів засобами пісенного фольклору є висновки психологів про сензитивність молодшого шкільного віку для навчання музики (О. Костюк, О. Скрипченко, Б. Теплов та ін.). Зокрема, О. Скрипченко зазначає, що в цьому віці зростає гострота слуху, а також здатність розрізняти висоту тонів, підвищується точність сприймання і відтворення звукових сигналів. На основі даних експериментального дослідження Л. Макарова детально схарактеризувала особливості сприймання музичних творів молодшими школярами. Так, науковець зауважує, що для дітей молодшого шкільного віку притаманний високий рівень тембрової диференціації (натомість звуковисотна і метроритмічна розвинуті дещо слабше); сприймання дітей характеризується досить точним відчуттям регістрових змін і ритмічних характеристик (останні вони сприймають психомоторно, їм притаманне рухове переживання ритму). Дослідниця зазначає, що молодші школярі недостатньо диференціюють багатоголосну фактуру, визначають функціональні залежності між співзвуччями і ладом, встановлюють структурні елементи формоутворення; великі за часом звучання зразки сприймаються дітьми фрагментарно, поза

контекстом та смисловим цілим твору. Науковець також вказує на те, що осмисленість сприймання молодших школярів відзначається достатньо адекватним розпізнаванням образно-емоційних ознак музичного твору, втім не досить точним є визначення засобів музичної виразності, принципів його драматургічного розвитку та жанрових ознак [5, с. 16].

Спираючись на висновки науковців про психологічні особливості музичного сприймання народнопісенного фольклору молодших школярів, ми можемо виділити педагогічні умови формування образного мислення молодих школярів засобами пісенного фольклору: є доцільним створення в навчальному закладі музично-фольклорного середовища, яке б забезпечувало систематичне спілкування молодших школярів з народною піснею, сприяло збагаченню досвіду її сприймання. Таке середовище, на наше переконання, повинно виходити за межі уроків, активно вплітатися в позаурочну й позакласну виховну роботу; поряд із власне музичними потрібно широко використовувати речитативні форми народнопісенної творчості, а також словесну творчість. Це створить передумови для накопичення мовленнєвого досвіду дітей, сприятиме диференційованому сприйманню народної пісні; слід залучати учнів до різноманітної музичної діяльності. Окрім слухання і виконання народних пісень це можуть бути: створення інструментального супроводу до пісні, творча інтерпретація мелодії (ритму, темпу тощо), ансамблеве виконання музичних творів та ін.

У процесі аналізу психологічних досліджень (Л. Виготський, Л. Долинська, З. Огороднійчук, Р. Павелків, О. Скрипченко та ін.) нами з'ясовано, що до характерних особливостей мислення дитини молодшого шкільного віку, які суттєво впливають на сприймання ними творів народнопісенного фольклору, психологи відносять його образність та синкретизм. Як зазначає О. Скрипченко, на перших етапах наявність образних і конкретних компонентів у мисленні дитини є значно більшою в порівнянні з понятійними і абстрактними, втім під впливом навчання це співвідношення

поступово змінюється на користь останніх [1, с. 135].

Музичний фольклор як художньо-образне мистецтво є близьким до світосприймання молодшого школяра. Особливо невимушено та з цікавістю сприймаються дітьми яскраві образи дитячого фольклору – емоційно виразні, часто вплетені в сюжет, прості й зрозумілі.

Образному сприйманню творів народнопісенної творчості сприяє також уява молодшого школяра. У дитини цього віку вона характеризується поступовим переходом від репродуктивних її форм до творчої переробки, зростанням швидкості утворення образів, та їх обсягу [1, с. 134-135]. В окремих дітей образи уяви можуть відзначатися процесуальністю, тобто мимовільно змінюватися перед внутрішнім поглядом дитини. У молодшого школяра спостерігається розвиток довільної уяви, він може, доклавши певних зусиль, управляти появою образів, спонукати вільний потік зорових чи слухових асоціацій, або переривати його залежно від своєї волі [7, с. 210].

Визначає специфіку ознайомлення дітей з багатими на художні образи творами музичного фольклору іще одна особливість дитячого мислення – синкретизм. Дослідники зазначають, що діти здатні пов'язувати між собою різноманітні явища і сприймати їх нероз'єднаними без достатніх для цього логічних підстав. У результаті активної взаємодії з довкіллям у них формуються так звані когнітивні карти – образи-огляди різного ступеня складності, масштабу, організації, узагальненості.

На особливому значенні синкретизму дитячого мислення для розвитку особистості дитини наголошував Л. Виготський. Досліджуючи природу й механізми інтелекту у межах культурно-історичної теорії вищих психічних функцій, психолог виділяв три ступені його розвитку у дітей: 1) мислення синкретичними образами (за принципом “все пов'язано з усім”); 2) мислення в комплексах (через слово дитина поєднує предмети на основі фактично існуючих наочно-образних зв'язків); 3) мислення в поняттях або “вербалізоване сприймання” – результат інтеграції, синтезу всіх пізнавальних процесів.

Дослідник зазначав, що з переходом до вищих рівнів розвитку мислення синкретизм мислення не зникає, він інтегрується з іншими розумовими надбаннями людини [2, с. 303].

Таким чином, така особливість дитячої психіки створює передумови для повноцінного сприймання музичного фольклору, який розглядається дослідниками як синкретичне явище, що пов'язане з життям людини, її світовідчуттями (О. Дей, Г. Довженок, А. Іваницький, Ф. Колесса та ін.). Л. Масол зауважує, що цілісність народної культури, синкретизм фольклорних традицій і обрядів – яскравий і неперевершений зразок природної інтеграції поетичного слова, музики, хороводних рухів, елементів театральної дії, педагогічна ефективність якої доведена багатовіковим існуванням етнопедагогіки [6, с. 31]. Враховуючи цю особливість, цілком закономірним буде визнати, що найбільш природовідповідними для сприймання дитини є зразки музичного фольклору, в яких органічно поєднані музика, слово, пластика, жести тощо.

Серед психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, яка впливає на їхню діяльність, виділяють також їх емоційність у сприйманні явищ навколишнього світу. Так, О. Скрипченко зазначає, що до особливостей емоційної сфери особистості молодших школярів належить переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання. В учнів розвивається усвідомлення власних почуттів і розуміння їх виявлення в інших людей [1, с. 142].

Виходячи з цього, вслід за Ю. Ледняк вважаємо, що фольклор як синкретичне мистецтво, допомагає реалізувати завдання гармонійного розвитку почуттів, оскільки впливає перш за все на емоційно-чуттєву сферу, пропонуючи не логічні схеми поведінки, а психологічні моделі, втілені в художніх образах, отже, вихованець не просто запам'ятовує та логічно розуміє певні суспільні вимоги та цінності, а переживає їх [4, с. 15]. А відтак, виховний вплив має здійснюватися на підставі зацікавленості змістом народних творів, їх

емоційного впливу на дітей, переймання проблемами різного характеру, що стосуються життя, побуту, звичок, звичаїв і поведінки, проявів вихованості серед наших предків, окремих подій і персонажів, їх стосунків, готовності до наслідування, чи, навпаки, заперечення спостережених колізій [3, с. 14]. Зреалізувати це завдання, на нашу думку, допоможе ігровий характер подачі фольклорного матеріалу, створення емоційно-позитивного навчально-виховного середовища в школі, моделювання різноманітних життєвих ситуацій на фольклорних традиціях тощо.

Отже, процес спілкування з пісенним фольклором повинен бути максимально природо відповідним для дитини: у використанні фольклорного матеріалу слід спиратися на образність мислення школяра, урахувати образні характеристики самого мистецького твору, а відтак пропонувати дітям твори, художні образи яких були б яскравими, виразними, динамічними, зрозумілими для них; враховуючи синкретичну природу дитячого мислення й синкретизм самого музичного фольклору пропонувати для ознайомлення такі його види, в яких інтегрувалися б поетичне слово, музика, хороводні рухи, елементи театральної дії, активно залучати учнів до театральної діяльності.

Працюючи з творами пісенного фольклору, необхідно ефективно впливати на емоційно-чуттєву сферу молодшого школяра, вчити сприймати емоційно-естетично палітру, зацікавлювати змістом творів, а також самим процесом ознайомлення з ними. Центральною ланкою використання музичного фольклору у роботі з учнями має бути музично-педагогічний, естетичний діалог, що реалізується через емоційні переживання, забезпечення розуміння художнього образу твору і його інтерпретацію, рефлексію, визнання школярів суб'єктами освітнього процесу.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.] 2-е вид. К.: Каравела, 2007. 400 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. М. : Педагогика, 1983. Т. 3: Проблемы развития психики. 368 с.

3. Кириченко-Стасюк Л. П. Соціокультурне виховання учнів початкової школи засобами українського фольклору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка”. Луганськ, 2006. 20 с.
4. Ледняк Ю. В. Педагогічний потенціал фольклору східного регіону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. Луганськ, 2002. 20 с.
5. Макарова Л. Г. Психологічні особливості сприймання музичних творів молодшими школярами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія”. К., 2005. 20 с.
6. Масол Л. М. Школа культури виховує людину, яка мислить і прагне творити. Початкова школа. 2001. № 4. С. 42-44.
7. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. К. : Кондор, 2011. 469 с.
8. Шугай М. А. Психологічний аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія”. Рівне, 2002. 15 с.

Тетяна Мельничук,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри культурології
Національного університету біоресурсів і
природокористування України,
e-mail: imatvienko70@gmail.com*

ІДЕНТИЧНІСТЬ, НАЦІЯ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ІМУНІТЕТ

Ключові слова: нація, державна національна ідея, культура, національний імунітет.

Національна українська ідея формує і впроваджує національну думку та вироблену концепцію духовної культури нації для розбудови незалежної, процвітаючої держави і можливості захистити її інтереси від вторгнення чужинців на територію держави з загарбницькими цілями. На жаль, 2022 р. став для України трагічним в історії – рф розпочала саме загарбницьку війну, але дух українців виявився високим і незламним.

Відстоюючи і згуртовуючи народ в єдину націю необхідно розуміти, що її єдність базується на культурі, традиціях, мові, історичній пам'яті, ментальності українського народу, системи світосприйняття, ідеології, національному дусі.

Поняття «культура» – багатовекторне: світова культура, національна культура, фізична культура, культура харчування, землеробська культура, культура спілкування, культура мовлення тощо. Культура є продуктом діяльності народу, його творчим надбанням, яке спадкується наступними поколіннями. яка базується на системі національних цінностей, Однією із складових розвитку української державності та суспільства в цілому є патріотичне виховання молодого покоління з розвиненою концепцією загальнонаціональної української ідеї [4].

Академік НАН України Жулинський М.Г. так характеризує національну культуру та ідеологію: «Українська культура – унікальне явище світової цивілізації, бо вона розвивалася на перехресті культурних, інтелектуальних та духовних потоків. Українська культура є синтезом української національної культури та етнокультур народів, що духовно і територіально об'єднані в сучасній Україні. Саме на її базі і формується національна ідеологія – сукупність ідей та уявлень про національні інтереси та шляхи їхнього забезпечення. Своєрідним ядром національної ідеології є національна ідея – концентрований вираз національних інтересів та патріотичних почуттів. Саме національна ідея і повинна згуртувати націю задля створення національної держави та її дальшого всебічного розвитку, побудови заможного громадянського суспільств, збереження генофонду українського народу» [3,с.76].

Науково-правове обґрунтування дефініцій таких, як держава, нація, патріотизм, Вітчизна, суверенітет, потребує глибокого аналізу і донесення до кожного громадянина глибину їх значення.

Держава – це суверенне політичне утворення з визначеною територією, господарством і політичною владою. Стаття 17 Конституції України наголошує:

«Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави справою всього Українського народу» [1].

Нація – це «етносоціальна (і не завжди кровнородина) спільність зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї ідентичності (спільність історичної долі, психології й характеру, прихильність національним матеріальним та духовним цінностям, національній символіці, національно-екологічні почуття тощо), а також (головним чином на етапі формування) територіально-мовною та економічною єдністю, яка в подальшому під впливом інтеграційних та міграційних процесів виявляє себе неоднозначно, нерідко втрачаючи своє визначальне значення, хоча аж ніяк не зникає» [1].

Спираючись на розуміння **нації** (від лат. *patio* – народ, плем'я) як історичної спільності людей, що складається в процесі формування певних характерних її ознак (культурологічних, психологічних, етнологічних, історичних, економічних та політологічних), орієнтуємось на сприяння усвідомленню цього студентами, на виховання у них почуття причетності до нації і народу. На думку Гегеля, «народ, що не організувався в Державу – просто народ, позбавлений власне історії».

Державна національна ідея, яка полягає в національно-культурній єдності, духовній суверенності, історичних традиціях українського народу, повинна бути закладена в основу концепції розвитку країни і стати ключовою у формуванні державницького світогляду, стратегією розбудови демократичної, процвітаючої країни. Сьогодні, як ніколи, треба підтримати дух і надію нації в цілому й молодого покоління зокрема на відстоювання своєї територіальної цілісності, відродження України як держави з глибокою історією, як незалежної суверенної країни з її високим інтелектуальним потенціалом та працьовитістю населення, з почуттям великої шани до землі-годувальниці ще з часів Трипільської цивілізації.

Потребує розгляду поняття «патерналізм» (лат.) – батьківський, батьківська опіка, яка виконує такі функції як:

1. Благочинна діяльність, спрямована на задоволення інтересів трудящих.
2. Піклування держави про своїх громадян, однієї держави про іншу.
3. Переконавання в тому, що держава, уряд зобов'язані забезпечувати потреби громадян за рахунок держави, брати на себе всі турботи про них.

Піклування однієї держави про іншу іноді приймає специфічний характер, де виконується роль диктатора, що спостерігається у відношеннях Росії до України. Виховуючи у студентів почуття патріотизму і формуючи національний імунітет, варто роз'яснювати їм згубний вплив великодержавного патерналізму.

Імунітет – це сукупність захисних механізмів, які допомагають організму боротися з чужорідними чинниками: бактеріями, вірусами, сторонніми тілами тощо. (Медицина). У міжнародному приватному праві під імунітетом розуміють невідчужуваність однієї держави законодавству та юрисдикції іншої. Імунітет ґрунтується на суверенітеті держав, їх рівності.

Спираючись на вище викладені положення, пропонуємо ввести до наукового обігу поняття «**національний імунітет**», який ми тлумачимо як стійку громадянську позицію, впевненість у принципах національної ідеї, усвідомлення відповідальності за долю нації, держави і народу. В медицині та біології «імунітет» означає, крім несприйнятливості організму до збудників заразних хвороб та отруень, ще й стійкість організму, тому національний імунітет можна трактувати як цілу низку принципів, що формують здатність витримати навалу нав'язування **чужої ідеології**, посягання на свідомість людини, втручання в її розумову сферу.

Формування у студентів **національного імунітету**, на нашу думку, є надзвичайно актуальним. Переконані, що в цьому процесі головне – не зламати духу нації, **не зруйнувати ідеологію**, а навпаки її ствердити і зміцнити. (Визначення дефініції «національний імунітет» подане на авторське свідоцтво за № 56040 від 21.05.2014 р.) Свідоцтво про реєстрацію авторського права на

науковий твір «Дефініція «Національний імунітет» за №55688 від 21.07.2014р. отримане (автор Мельничук Тетяна Федорівна).

Ідея почути думку молоді у автора виникла в процесі роздумів і в світлі останніх політичних подій в Україні. Загострення ситуації на території країни викликало цілу низку газетних публікацій, однією з яких була стаття в газеті «Сільські вісті» за 15 квітня 2014 р. під назвою «Перша навала» Анатолія Ковальчука про жорстокий напад на Київ часів Київської Русі в 1169 р. князя Андрія Боголюбського. Обговорення цієї публікації викликало серед студентів жваву дискусію, показало стан патріотичного піднесення молоді, що стало причиною для анкетування, проведеного у студентів 8-ми груп 1 курсу ветеринарного факультету. У ході експерименту застосовано метод експертних оцінок.

Можливість висловити свою думку стосовно розуміння і визначення поняття «національний імунітет» розкрило неординарні підходи в тлумаченні цієї дефініції, що дозволяє зробити наступні висновки: більшість студентів трактують «національний імунітет» як захист нації від втручання чужої ідеології, збереження ідентичності і самобутності своєї історії та культури від «патогенних чинників», об'єднання всіх зусиль народу в бажанні бачити країну успішною, патріотичною, постійно підвищувати рівень освіченості нації. Велика роль відводиться батькам, які повинні закладати в дитині принципи самоусвідомлення (ідентифікації) себе як представника великої нації, виховуючи любов до своєї країни, генетично передаючи національний імунітет потомкам.

Студенти порівнюють державу з організмом людини, в якій національний імунітет є захистом для нормальної життєдіяльності держави, певного **«національного гомеостазу»** (стану рівноваги динамічного середовища, у якому відбуваються біологічні процеси; вміння біосистем підтримувати рівновагу в організмі і **протистояти втручанням негативних зовнішніх сил**).

В ході проведення експериментального дослідження, в якому взяли участь 8 груп (біля 250 студентів), аналіз результатів показав, що в основному майбутні фахівці мають стійку громадянську позицію, вірно трактують поняття «державна національна ідея», «суверенність і суверенітет держави», «нація і національний імунітет», розуміють роль освіченості нації в збереженні культурної спадщини і традицій українського народу і введено до наукового обігу дефініцію «національний імунітет».

Хочу навести слова студентки, яка трактує національний імунітет так: «Сьогоднішня ситуація в нашій державі надає можливість проявити патріотизм, силу волі, прагнення до збереження українських традицій, території, мови. Нехай наша закривавлена історія, яка зазнала ні одну навалу чужинців, але виходила переможницею, так і в організмі людини клітини генетичної пам'яті імунітету допоможуть протистояти цьому вірусу, скріпити народ в одне ціле. Я – українка, я народилася тут, тому тут і помру. Моє серце наповнене жагучим бажанням захистити свою неньку від жорстко настроєних сепаратистів, від людей, які хочуть насильно затвердити свою ідеологію».

Підводячи підсумки відповідей студентів як молодій генерації України, можна зробити висновки, що всі вони хочуть бачити свою державу незалежною, інтегрованою до європейського простору, із збереженням своїх традицій, культури, мови, національної ідеї та імунітету, захищеною нацією від втручання чужої ідеології в збереженні ідентичності і самобутності своєї історії, про що наголошує академік Жулинський: «Саме на основі культури як системи цінностей, опертих на традицію, і можна сформувати духовну єдність України, саме на основі національних культурних цінностей і можлива консолідація українського народу як політичної європейської нації» [3, с. 98].

Література

1. Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії.–К., 1993).
2. Вікіпедія [Режим доступу – <http://uk.wikipedia.org/wiki>].
3. Жулинський М. Нація. Культура. Література: нац.-культ. міфи ідейно-естет. Пошуки укр. л-ри / М. Жулинський. – К.: Наук. Думка, 2010.– 560с.

4. Мельничук Т.Ф. Формування творчої особистості студента у системі культурно-просвітницької діяльності університетів природоохоронного профілю: теорія і практика: [монографія] / Т.Ф. Мельничук. – К.: Видавництво Ліра-К, 2017. – 392 с.

Валентина Новосьолова,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: ribusya@ukr.net

АКТИВІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВЛЕННІ УЧНІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: емоційно забарвлена лексика, освітній процес, урок української мови.

У період війни й відповідних освітніх змін особливої ваги набуває формування емоційної сфери учнів, їхніх особистісних якостей, а саме почуття відповідальності, духовності, емпатії. Учні мають здобути досвід вияву ціннісного ставлення до особистості, України, світу. Тому впродовж вивчення української мови в школі необхідно сприяти формуванню правильної ієрархії цінностей у свідомості здобувачів освіти, взаємозв'язку емотивної та формально-логічної сфер особистості, спрямувати освітній процес на виховання моральних якостей, стресостійкості, гнучкості, вироблення вміння доцільно вживати емоційно забарвлені слова в різних життєвих ситуаціях.

У словниковому складі української мови цей пласт лексики, на думку академіка Л. Булаховського, становить якісно особливу групу [1, 328]. Арсенал зображувальних мовних засобів сучасної української літературної мови настільки багатий, що ним можна виразити різні відтінки людських емоцій: зворушеності, радості, захоплення, або навпаки, зневаги, обурення, гніву тощо.

Ефективне володіння лексичними одиницями мови передбачає не лише досягнення мовцями поставленої комунікативної мети, а й сприяє

продукуванню ними власних висловлень відповідно до комунікативного наміру й ситуації спілкування [2, 188]. Характерною ознакою емоційно забарвлених слів є те, що вони експресивно виражають психічний стан мовця або його емоційне ставлення до дійсності. Вибір стратегій спілкування й використання лексичних засобів залежить від сфери й ситуації, у яких відбувається комунікативний процес.

Необхідно добирати завдання для залучення учнів до дій зі сприймання і використання інформації в реальній мовленнєвій практиці (бесіда, дискусія в класі, мікродискусія в групі, обговорення в парі, інтерв'ю тощо). Така робота розгортається навколо прослуханих / прочитаних / переглянутих текстів або медіа текстів тематики, що висвітлює теми поведінки під час воєнних дій, природних катаклізмів (наприклад, «Знайди інформацію про героїзм і людяність видатних українських чи іноземних особистостей, про яких написані книги чи зафільмовані сюжети. Чому митці звернулися саме до цих постатей?»)

Крім безпосередньої участі в спілкуванні, учні вчать аналізувати комунікативні ситуації з позиції спостерігача (на прикладі рольових ігор, перегляду або прослуховування медіатекстів), опановуючи необхідні для цього поняття, слова, вислови.

В умовах війни, екстремальних життєвих ситуацій особливої важливості набувають навички вживання учнями слів співчуття, взаємної підтримки, пропонування допомоги («Я співчуваю і дуже шкодую, що таке сталося», «Я навіть уявити не можу, що ти відчуваєш, наскільки тобі зараз важко, як боляче», «Якщо тобі щось потрібно, я поруч» тощо).

На уроках української мови можна запропонувати учням добирати епітети, синоніми, вибудовувати асоціативні ряди, складати діалоги, творчі роботи з ними. Наприклад, активізації означених слів можна досягти в завданнях на кшталт: «Які асоціації викликають ці слова? Чи послуговуєтеся ви ними? Доберіть до них синоніми. Активізуйте впродовж уроку ці слова в мовленні».

Слова можна використовувати під час групової роботи. Ефективне виконання їх можливе за умови об'єднання ідей і співпраці кожного учасника групи. Наприклад: «Об'єднайтеся в пари. Прочитайте вислови підтримки для людини, яка переживає втрату: Тримайся! Життя триває! Я знаю, що ти відчуваєш! Я навіть уявити не можу, що ти відчуваєш, наскільки тобі зараз важко, як боляче», «Припини себе картати!», «Все буде добре. Все налагодиться». Згрупуйте їх у три колонки: 1) потрібні слова, які не травмуватимуть людину в стресовій ситуації горя; 2) доброзичливі, але не тактовні; 3) слова, доволі жорсткі й неприйнятні для підтримки. Обґрунтуйте вибір»; «Візьміть участь у дискусії «На добро відповідай добром, а на зло?»».

Отже, робота з вироблення навичок добирати доречні слова для вираження власних емоцій і почуттів, висловлення слів співчуття, підтримки іншим людям, формування в учнів умінь висловлювати власну думку впродовж комунікативної взаємодії з урахуванням мовленнєвої ситуації з дотриманням етичних норм сприятиме формуванню в здобувачів освіти моральних якостей і чеснот, стресостійкості, гнучкості, адаптації до викликів часу. В Україні таку практику тільки започатковують, тому вона потребує подальших розроблень.

Література

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов // Вибрані праці: В 5-ти т. Київ,: Наукова думка, Україна 1975. Т. 1. С. 321-470.
2. Новосьолова В. І. Особливості словникової роботи учнів ліцею засобами підручника української мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць*. Вип. 28 (1-2020). Київ, Україна : Міленіум, 2020. С. 187-195.

Марія Оліяр,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: oliyar27@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Ключові слова: початкова школа, молодший школяр, культурологічний підхід, культурологічна модель освіти, культурологічна компетентність молодшого школяра.

У загальносвітових тенденціях переходу до постіндустріального суспільства оновлення освіти постає як вирішальна умова формування в учнівської молоді системи сучасних соціально значущих цінностей та громадянських якостей. Саме освіта має об'єднати ці цінності та якості в нову ціннісну систему суспільства – відкриту, варіативну, духовно та культурно насичену, діалогічну, толерантну, що забезпечує становлення справжньої громадянськості та патріотизму [1]. Особливо важливим постає це завдання у зв'язку з кризовими явищами, пов'язаними з російсько-українською війною.

За цих умов культурологічна модель освіти у третьому тисячолітті стає новою освітньою парадигмою, що визначає культурні та ціннісні значення освіти як соціокультурного явища. Основи розуміння такої моделі були закладені ще в ХІХ ст. німецьким педагогом Адольфом Дістервегом, який розробив три основних принципи навчання: самодіяльність, що ґрунтується на ідеї всебічного гармонійного розвитку дитини; природовідповідність, яка передбачає врахування індивідуальних та вікових особливостей дитини; культуровідповідність, згідно з якою викладання будується на основі досягнень науки і культури, а розвиток дитини – відповідно до її природних особливостей та схильностей. А. Дістервег вважав, що принцип культуровідповідності покликаний виховувати дитину в руслі загальнолюдських цінностей і водночас

сприяти її розвитку з урахуванням своєрідності цієї нації, до якої дитина належить.

Ці ідеї були розвинені та доповнені у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як М. Бауман, І. Бех, Л. Бутенко, А. Валицька, З. Донець, А. Капська, А. Майлз, В. Сухомлинський, Г. Томас, К. Ушинський та ін. Відповіддю на вимоги часу стало розроблення сучасними вченими концепції «культурологічного підходу», у світлі якого зміст освіти розглядається як педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі у всій її повноті.

Для реалізації культурологічного підходу в освіті необхідно вирішити низку концептуально-філософських, технологічних та психолого-педагогічних проблем. Орієнтація освіти на формування «людини культури» ставить інші цілі, має на увазі інший зміст освіти, а саме - розкривати цей зміст не у поняттях «знання», «уміння», а в поняттях культури: "інтелектуальна культура", "моральна культура", "естетична культура», «інформаційна культура» та ін. [2]. Культурологічний підхід є базовим для особистісного розвитку учнів початкової школи в моделі «освіта впродовж усього життя, основою формування їхньої загальної особистісної культури.

Одним із можливих рішень концептуально-філософської проблеми реалізації культурологічного підходу є компетентнісний підхід. Дефініція «компетентність особистості» у світовій освітній практиці є сьогодні центральним базовим поняттям, оскільки, по-перше, об'єднує інтелектуальну та практичну складову освіти, по-друге, в ній закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, що формується від результату; і, по-третє, вона має інтегративну природу, оскільки вбирає в себе низку однорідних і близьких понять, що відносяться до широких сфер культури та діяльності людини. Алгоритм реалізації компетентного підходу в початковій школі – це комплекс дій, за допомогою яких здійснюється формування культурологічної та інших компетенцій в освітньому процесі, їх оцінка. Крім того, теоретичне

обґрунтування особливостей розвитку культурологічної компетентності молодших школярів базується на таких підходах, як системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований [3]. Опора на сукупність знань про культуру як історично сформований рівень розвитку суспільства, ціннісні орієнтації, засновані на принципах гуманізму, уміння та навички їх використання на практиці відповідно до вимог суспільного розвитку дозволяє учневі усвідомлено сприймати процеси та явища культурного життя, здійснювати свою освітню діяльність у ракурсі культуроорієнтованої моделі.

Як засвідчують трагічні події широкомасштабної війни, що відбувається на території України, міжкультурна комунікація і толерантність набувають сьогодні величезного значення в цивілізованому світі. Сформована культурологічна компетентність молодшої людини - це знання про норми й традиції поведінки людини в багатокультурному суспільстві; ціннісне ставлення до людей іншої національності, віри, культури; досвід толерантної поведінки у багатонаціональному, багатоконфесійному соціумі та ін. Тому дуже важливими є основні ідеї культурологічно спрямованої освіти учнівської молоді – ідеї відкритості, діалогу культур як форми їх мирного співіснування; визнання індивідуальних відмінностей кожної особи, нації. Прилучення учнів до культурних надбань, формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегруватися у світовий і загальноєвропейський культурно-освітній простір, на наше переконання, дозволить у майбутньому народам світу уникнути кровопролитних міжкультурних та інших конфліктів.

Література

1. Галицька М. М. «Культура» та «освіта»: взаємозумовленість понять. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3244/1/%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
2. Медведєва В.О. Культурологічна освіта: тенденції та особливості в поглядах зарубіжних дослідників. URL: https://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob15_212.pdf

3. Фасоля А.М. Культурологічна парадигма особистісно зорієнтованої освіти: входження особистості у світ культури. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Fasolya.php>

Марія Пазинюк,
*аспірантка, членкиня спілки дизайнерів України,
викладачка Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: mariapazynuk@gmail.com*

КНИГА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ключові слова: дитяча література, етнічна ідентифікація, духовна культура.

Питання патріотичного виховання, збереження національних і культурних цінностей та традицій українського народу повинне залишатися ключовим засобом формування національної ідентичності. Сьогодні, коли на території нашої держави йде війна, ворог нищить міста і села, вбиває мирне населення, як ніколи, треба підтримати дух і надію нації на відродження України як держави з глибокою давньою історією, як незалежної, суверенної країни з її високим інтелектуальним потенціалом та працьовитим населенням.

Вивчаючи рідну мову, національну культуру людина ще з дитинства одночасно засвоює категорії, якими користується її народ. Сутність народу пізнається через низку понять: етнос, культура, родина, нація, суспільство, які характеризують його як індивідуум із своїми особливими рисами і тільки своїм менталітетом [3].

Етнічна ідентифікація – це система визначення народу, де крім перерахованих ознак головною засадою національної державності вважається мова, яка відтворює історично-соціальні явища, духовність та традиції, почуття Батьківщини [1]. Україна є суверенною, незалежною, демократичною,

соціальною, правовою державою з Державними символами: Державним Прапором, Державним Гербом, Державним Гімном України.

Під духовною культурою необхідно розуміти сукупність звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини, її ставлення до себе, інших людей і до світу в цілому. Основними формами духовної культури є мистецтво, філософія, мораль, міфологія, релігія. Духовними цінностями є все те, що напрацювало людство протягом свого існування. Любов до Батьківщини, рідної землі, культури народу, звичаїв, традицій виховуються змалечку і мають розвиватися безперервно. За словами О.Забужко, «формування духовної спільності українців здійснюється на основі державної мови, освіти, «культури як духовного аналогу нації» [2, с.14].

Значення книги в житті людини неоціненне, це – духовний скарб, система знань, які передаються від одного покоління до іншого, засіб інтелектуального розвитку людини. На книгу треба дивитися як на одне із головних джерел інформації, відомостей про минулі і сучасні досягнення людства, його культуру, художньо-естетичний досвід, етичні відносини, історію та релігію, духовність, відкриття і винаходи у різних сферах професійної діяльності. Тому, важко переоцінити роль книги в житті людини, починаючи з дитячого віку як важливого засобу зростання протягом життя її загального культурного рівня, гармонійного розвитку особистості, розширення світогляду, пам'яті, мислення. Педагог В.Сухомлинський так казав про книгу: «Якщо немає читання, яке захоплює розум і серце, пробуджує роздуми про світ, то людині загрожує духовна порожнеча і у даному випадку ніщо не може замінити книжку...» [5].

Дитячі книги виготовляються в залежності від віку дитини і створюються для духовної насолоди наймолодших читачів, для задоволення потреби художнім словом казки чи оповідання, які відображають уявлення дитини про головних їх улюблених героїв, розвивають її фантазію.

Особливістю дитячої літератури є: образність, доступність лексики і сприймання, врахування вікових особливостей дітей, дидактичні мотиви

(повчальність), емоційність (особлива інтонація), яскравість (ілюстративний матеріал), пісенність творів, звуконаслідування, оптимістичність, своєрідний драматизм.

Головна риса дитячої літератури – органічне злиття мистецтва і педагогіки. Специфіка дитячої літератури зумовлюється віковими особливостями читачів, адресується дітям певних вікових груп, де крім технічних характеристик, необхідно дотримуватися санітарно-гігієнічних норм. Незважаючи на всю різноманітність дитячих книжечок, нещодавно автором цієї статті були створені ілюстрації до книжки-розмальовки «Господарство бабусі Ганнусі» для особливих дітей, а саме – для онкохворих, сиріт та інвалідів [4].

Особливістю цієї книжечки є те, що вона містить розмальовки, які містять відгадки на загадки. Образ бабусі Ганнусі, який зображений на обкладинці, присвячений типовій бабусі, до якої діти приїжджають у село влітку і відчувають особливу любов, тепло та опіку. Книжка-розмальовка «Господарство бабусі Ганнусі» – це проект майстрів: художниці Марії Пазинюк, автора загадок Наталії Микуляк, дизайнеру макету і верстки Ольги Лобій, літературного редактора Віри Титової, відповідального редактора Віталія Собана, де в яскравій формі синергії віршів і малюнків відтворена казка для дітей дошкільного віку.

Книжка має 12 художніх сторінок (24 стор.), де особливістю малюнку є те, що кольоровий варіант художника і чорно-білий призначений для розмальовки дитиною, розташований у дзеркальній проекції, що є зручною формою відтворення оригіналу фломастерами чи олівцями. За задумом авторів проєкту, цією книжечкою було зроблено спробу влаштувати дітям маленькі уявні канікули у бабусі в селі, де вони зможуть досхочу набутися поруч із живою природою, розгадувати авторські загадки та розмальовувати світ навколо себе у яскраві барви.

Своєрідністю видання «Господарство бабусі Ганнусі» є те, що воно створено спеціально для дітей з онкологічними захворюваннями з метою

цілеспрямованої підтримки їх у час недуги та розвитку у них творчих здібностей. Розмальовку зроблено з дизайнерським підходом до найважливіших рис зовнішнього та внутрішнього оформлення книги. Необхідно наголосити, що проект книги такого формату планувався як антистресовий механізм після хіміотерапії хворих онкологією дітей, з метою відволікання їх від болю і поганого самопочуття.

Таким чином, формування національної ідентичності, усвідомлення себе як представника українського народу з його культурою, мовою, ментальністю починається у дитини із ознайомлення з простої дитячої книжки-розмальовки із специфічними побутовими особливостями українського села, з його домашніми тваринами, природою, людськими відносинами та родинними традиціями.

Література:

1. Етнократологічний словник: Енцикл. – довід. слов. / За ред. О.В.Антонюка, М.Ф.Головатого, Г.В.Щокіна/. К.: МАУП,2007. 576с.
2. Забужко О. Філософія національної ідеї: Україна і Європа. Зустрічі. 1991. № 2. С. 100.
3. Мельничук Т.Ф. Формування творчої особистості студента у системі культурно-просвітницької діяльності університетів природоохоронного профілю: теорія і практика: монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 392 с.
4. Пазинюк М.В. Господарство бабусі Ганнусі / за ред. В. Сабана. Івано-Франківськ: Ти-Ангел, 2019. 24 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. К.: Рад. шк., 1976 . Т. 3. 669 с.

Ольга Палеха,
*кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової освіти, природничих і математичних
дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
e-mail: paleha1308@gmail.com*

МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Ключові слова: національна ідентичність, вчитель початкових класів, формальна та неформальна освіта.

У час цивілізаційних викликів, важливим для функціонування української держави є смисложиттєві основи існування людини. Проблеми національної самоідентифікації стають пріоритетними для нашого народу, особливо у час повномасштабної агресії російської федерації проти України. Ключовим питанням сьогоденні української держави є усвідомлення її громадянами значущості формування національної ідентичності, приналежності до української нації. Від характеру, змісту національної ідентичності значною мірою залежить майбутнє як самої держави, так розвиток відносин у країні між різними групами населення. Провідну роль мови у формуванні національної ідентичності засвідчує абсолютне переважання у Європі країн, об'єднаних однією національною мовою.

Усвідомлення та осмислення власної ідентичності є одним з найважливіших мотиваційних чинників поведінки та професійної діяльності вчителя початкових класів.

Проблеми національної ідентичності досліджують українські вчені, зокрема О. Лановенко, О. Шевченко, В. Пироженко, В. Ліпкан та інші. У наукових доробках В. Андрущенко, І. Бега, В. Борисова, М. Боришевського, В. Кременя, С. Максименка, В. Москальця, І. Пасічника ставляться питанням гуманізації національної освіти і національного виховання, оптимізації

розвитку національної ідентичності та національної самосвідомості студентської молоді.

Поняття національної ідентичності передбачає, насамперед, самобутність, історичну індивідуальність, співвіднесення індивідом себе з певними політичними інститутами та символами, ключовим із яких є держава та її атрибути, наявність популярної в масах національної ідеї.

Людина є суспільною істотою, і процес її соціалізації немислимий поза спілкуванням. Тому проявом ідентичності виступає мова. Вона є основним засобом комунікації в соціумі. Як мова держави виступає одним із головних її атрибутів, консолідує населення всіх регіонів та представників етнічних, мовних, політичних, релігійних груп.

Учитель початкових класів є тією особою, яка формує національні цінності у молодого покоління, розкриває і тлумачить поняття історичної пам'яті, української ідеї, єдності поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, любові до рідної культури, української мови, пошани до національних символів.

Формування національної ідентичності майбутнього вчителя початкових класів у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г.Короленка відбувається у системі формальної та неформальної освіти. Освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» підготовки вчителів початкових класів передбачено вивчення низки освітніх компонентів, зокрема «Історія української державності та національної культури», «Філософія та соціологія освіти», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Теорія та методика виховання», «Сучасна українська мова з практикумом», «Технології позакласної та позашкільної роботи», «Дозвіллезнавство», «Основи педагогічної майстерності та педагогічна творчість», навчальна та виробничі практики, у ході вивчення яких постають питання формування національної ідентичності вчителя засобами мови.

Неформальна освіта здійснюється через участь у виховних заходах відповідної тематики (до прикладу, театралізована вистава «Народний календар»), конкурсах патріотичної пісні, літературних та театральних гуртках, роботі творчих лабораторій, участь у мистецьких колективах (Український народний хор «Калина», Народний вокальний ансамбль «Свічадо», Народний аматорський хор імені П. Лиманського) тощо. У цій роботі базовими складниками національної ідентичності мають стати любов до народу, батьківщини, держави; відданість батьківщині, суспільно значуща цілеспрямованість, моральна стійкість, готовність до самопожертви; наявність почуття власної гідності; проголошення свободи, любові, справедливості, гідності, відповідальності. Використання образів народної та професійної культури, усної народної творчості (казок, міфів, легенд, загадок, приказок тощо) демонструє надбання української культури, мови, що підкреслює важливість державотворення та формування національної ідентичності майбутніх вчителів початкових класів.

Цивілізаційні зміни у світі зумовили акцентування уваги на питаннях національної ідентичності, що стало надважливим і пріоритетним щодо безпеки сучасних держав. При цьому головною властивістю мови як підґрунтя ідентичності є унікальна здатність консолідації спільнот в єдиний соціум. Саме у мові нація зберігає історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї.

Підкреслимо важливу роль учителя початкових класів у вихованні молодого покоління на засадах національної культури. В Україні є теоретична база та певний практичний досвід формування національної ідентичності вчителів початкових класів, що навчаються у закладах вищої освіти. Водночас є й перспективи для вдосконалення цього процесу, особливо в умовах воєнного стану.

Література

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

Оксана Поясик,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри педагогіки і психології
Коломийського навчально-наукового інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: oksana.poiasyk@pnu.edu.ua

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕТНОКУЛЬТУРИ

Ключові слова: етнокультура, пісенний фольклор, коломийка.

У багатій музичній культурі українського народу яскраво відбилися не тільки неповторні національні риси, але й елементи зумовлені, з одного боку, їх генетичною спорідненістю, а з іншого – шляхами історичного розвитку. Ці процеси особливо виразно відображені у народній пісні, зокрема коломийці, що є уособленням етнокультурних традицій і водночас чуйним резонатором будь-яких сторонніх впливів.

Багата, своєрідна за змістом пісенність Карпат здавна привертала до себе увагу дослідників. Так наприкінці XIX – на початку XX ст. завдяки нагромадженню численних записів у збірниках Ф. Сушіла, О. Кольберга, Б. Баторка, Ф. Колесси та інших, окрім вивчення словесного змісту, стало можливим дослідження мелодики пісень.

Іван Франко зазначав, що «коломийки – це немов розсипане намисто з перлів, що перекочується з місця на місце, і мерехкотять, приваблюють своїм блиском. Вони складаються на широкий образ нашого сучасного народного життя, безмірно багатий деталями й кольорами, де бачимо сльози й радощі, і спочивки, турботи і забави, серйозні мислі й жарти нашого народу в різних його розверстуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традиції і вірування, його громадські й етичні ідеали». [1]

З давніших верств музичного фольклору Карпат привертає увагу тип мелодійно-пісенного коломийкового характеру. Жанр коломийки міцно зберігається в українського гірського населення. Велике поширення коломийки, як і дуже подібних до неї різновидів, у музичному фольклорі Карпат зумовлена мабуть синкретичним характером цих жанрів, поєднанням слова, музики, танцю. Час виникнення цього жанру невідомий. Його назва вказує на місце фіксування: місто Коломия Івано-Франківської області (Гуцульщина).

Теоретичне осмислення пісенного фольклору вимагає врахування ще одного важливого аспекту: хоча слово і наспів складають у ньому нерозривну єдність компонентів, котрі взаємно доповнюють один одного, кожен із них має свій вектор в часі і просторі, зумовлений автономними засобами і масштабами відображення об'єктивної дійсності. Текст-носії конкретної інформації здатний відображати всі дрібниці реальної дійсності. Ніколи не втрачаючи значення смислового коду для пісні, він відрізняється чіткою функціональною однозначністю і тому є пріоритетним показником її жанрово-функціональної приналежності.

Ніхто остаточно так і не підрахував кількість коломийок. В одних джерелах прослідковуємо кількість 40 тисяч, в інших – 80 тисяч. Ми можемо стверджувати, що кількість не головне, але це свідчить про те, що, принаймні, маємо справу зі справді загальнонаціональним феноменом, котрий щодень народжується і відтворює повсякденні події нашого життя.

У коломийкових піснях величезну формотворчу роль відіграє мелодія. Завдяки чіткій ритмічній структурі вона притягує до себе безліч пісенних текстів, набираючи рис групової.

У своєму творі «Тіні забутих предків» Михайло Коцюбинський художньо описує багатогранну змістову лінію зародження колоритної співанки.

«Марічка обзивалась на гру флюяри, як самичка до дикого голуба, – співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони з'являлись – не могла б розказати. Вони, здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її

грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатах, як смереки ростуть по горах. На що б око не впало, що б не сталося на світі: чи пропала овечка, полюбив легінь, зрадила дівка, заслабла корова, зашуміла смерека – все виливалось у пісню, легку і просту, як ті гори в їх давнім, первісним житті... Маріччина пісня оповідала всім добре знайому подію, ще свіжу: як зчарувала Андрія Параска, як він вмирав од того та навчав не любити чужі молодичі. Або про горе матері, якої син загинув у лісі, придушений деревом. Пісні були сумні, прості і ревні, аж краяли серце...

Гой ви мете, співаночки,
Горами співати,
Я си буду, молоденька,
Сльозами вмивати...
Ой як буде добра доля,
Я вас позбираю,
А як буде лиха доля,
Я вас занехаю...» [2].

Фольклор – це саме життя народу, витвір рідного середовища, його історична пам'ять, а музичний фольклор – це його душа.

Ці веселі, запальні співанки здавна здобули любов і пошану серед народу. Прийшовши з глибини віків, вони і сьогодні залишаються одними з найулюбленіших фольклорних автентичних скарбів нашого народу. Коломийки з різних сторін глибоко розкривають життя та історію народу, його душевну красу та відвагу, працьовитість, ненависть до ворогів і перемогу над ними, віру у краще майбутнє.

Література

1. Коломийки - Українська література. 7 клас. Міщенко.
<https://uahistory.co/pidruchniki/mischenko-ukraine-literature-7-class-2015/4.php>.
2. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. URL:
http://ukrlit.org/kotsiubynskiy_mykhailo_mykhailovych/tini_zabutykh_predkiv/4.

Ірина Товкач,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
e-mail: i.tovkach03@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК СКЛАДНИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ключові слова: дитина дошкільного віку, ідентичність нації, спілкування, умови війни, формування мовлення.

Як справедливо вважає О. Сергєєва, основою існування будь-якої цивілізаційної системи є її самоідентифікація, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість діахронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами [4, с.104]. Л. Нагорна пише, що поняття ідентичність було запозичене з психології та стало у суспільній думці II половини ХХ сторіччя універсальним інструментом аналізу свідомісних конструктів [3, с. 47]. Тому розуміємо *ідентичність української нації* як цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики суверенної держави Україна.

Особливості сучасного довоєнного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються, з одного боку, потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, з іншого – необхідністю реалізації соціально-економічних інтересів громадян безвідносно до їх станової, етнічної, релігійної та політичної визначеності. На думку І. Дзюби, об'єднувати людей можна хіба що довкола добробуту; історично для України національною ідеєю було те, що Тарас Шевченко позначав як «Україна без холопа і пана» [2, с. 31]. Є. Головаха зазначав, що упродовж 1992–2008 рр. відбулося суттєве збільшення

і загального показника національної дистанційованості, і показників «дистанціювання» населення України майже від усіх національностей [1, с. 642].

М. Степико у своїй монографії пише, що для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується поліетнічністю її населення. адже на території України проживають представники понад 130 національностей та народностей і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон нашої країни своєю Батьківщиною. Тому, очевидно, що українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади [5, с.3-5].

Важливо вказати, що саме мова формує свідомість і є важливим складником української національної ідентичності. Ще М. Драгоманов, Л. Кучинська-Драгоманова слушно зауважували, що якщо народ відмовляється від своєї мови, відмовляється від самого себе, а та частина народу, яка міняє мову, робить тим самим рішучий крок до зміни національної належності.

В умовах війни беззаперечно українська мова стала показником національної ідентичності усього патріотично налаштованого населення України незалежно від певної національності та народності.

Поняття *формування* розуміємо як надавання чому-небудь певної форми; надавання чому-небудь завершеності, визначеності. Щодо *формування мовлення дитини*, то вже у дошкільному віці в дітей завдяки зростанню словникового запасу, розумінню основи граматичної будови мови значно покращується зв'язне мовлення. Так, зазвичай дошкільник веде з батьками й педагогами порівняно довгі й складні розмови на теми, що викликають інтерес у нього, хоча іноді ці розмови досить безглузді. Також із задоволенням дитина слухає (За умови читання і розповідання їй дорослим, адже дошкільник – активний слухач!) і переказує казки та оповідки (варто щодня читати їх разом з дитиною), читає з пам'яті улюблені вірші (народні й авторські) і т. под.. Тому, на наше глибоке переконання, дитину дошкільного віку варто активно долучати до

спілкування саме українською мовою особливо в умовах війни. Наведемо приклад. Чотирирічний хлопчик виховувався сім'ї, де до війни батьки розмовляли з ним переважно російською мовою. Бабусі (вона розмовляла з онуком виключно українською) і мамі малюка прийшлося тимчасово переїхати жити до Німеччини. Обов'язково пояснили дитині, що переїхали тому, що там безпечніше, ніж в Україні. Одного разу вони відшукали в центрі міста дитячий майданчик і дуже зраділи, почувши там українську мову. Одна дівчинка, яка гуляла на майданчику здивувалася, що мама малюка чомусь розмовляє з сином російською мовою. Вона запитала, чи знає його мама українську. Та відповіла, що знає. З того дня ця жінка почала більше спілкуватися з сином українською мовою, усвідомивши її значення для української національної ідентичності...

Як показують спостереження, спілкування українською з дитиною не лише сприяє формуванню активного українського мовлення, а й підіймає настрій не лише дитині, а й дорослим, які можуть не розуміти цієї мови, але відчувати її мелодійність, пестливість, позитив... Наведемо ще один приклад. Так, гуляючи на дитячому майданчику бабуся і онучок почали разом співати українську закличку: «Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко, дітки гуляють, тебе виглядають...»... Потім — складати їх самостійно : «Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко! Світи на суничку, щоб поспіло в неї личко. Гам!», «Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко! Світи на гарбузик, щоб зігрівся його пузик. Гам!»... Люди, які проходили повз них, починали посміхатися і прислухатися до нашої мови. Один перехожий зупинився і запитав лаmanoю українською: «Ви з України? Так?»... І вони з гордістю відповіли: «Так, ми з України!»... А той перехожий висловив захоплення українцями, їхньою стійкістю й вірою в перемогу України над підступним ворогом!

Зазначимо, що тема війни не оминає дитину дошкільного віку, тому щодня можна почути від неї фрази: «Давай говорити про війну!», «Я у війну граюся. Бачиш, будинок зруйнував!», «А Україна переможе?...»...Чи варто

уникати таких розмов та ігор? На нашу думку, ні. Однак у розмові на цю тему *треба намагатися стисло й правдиво відповідати саме на питання, яке ставить дитина з врахуванням її вікових та індивідуальних особливостей*. Діти мають бути впевнені, що коли приходять до своїх дорослих, яким довіряють — отримають відповідь, інакше шукатимуть її з інших джерел... Однак *варто не підіймати тих аспектів, про які дитина не запитує*. У розмовах про солдат (а це питання у сьогоденні природно цікавить особливо хлопчиків) дуже важливо дати дитині відчуття згуртованості й спільноти: «Українські солдати — дуже сміливі люди, які нас усіх захищають. Вони захищають також допомагають один одному». Але в спілкуванні на тему війни радимо бути обережними, адже пояснюючи тему війни, можна надовго дати упереджене ставлення до певної нації, категорії людей, обставин. Дорослим слід бути свідомим свого стану і намагатися контролювати свої реакції (не бути агресивними, а бути стабільними). Переконані, що *позитивний емоційний стан батьків, педагогів, які знаходяться поряд з дитиною, важливіший за будь-які слова і фрази*. Коли дитина бачить, що дорослий не контролює ситуацію, не контролює сам себе — це дуже її лякає, і тут можливе виникнення тривожності, яку потім важко подолати. Адже дитина весь час перевірятиме, чи дорослий у порядку, що з ним відбувається. Це дуже виснажує її емоційно і навіть фізично.

Важливо уважно спостерігати за поведінкою дитини, і керувати засобом влучно сказаного слова, прикладів етичного змісту з творів дитячої літератури: «Пам'ятаєш, хлопчик весь час вередував, і з ним не хотіли гратися дітки в дитсадку! Як думаєш, чому?» (Г. Бойко «Вереда» і т. под.); пропозицій виконувати певну діяльність (помалювати, заспівати, порухатися тощо).

Не менш важливо уважно спостерігати за мовленням дошкільника. Так, коли дитина не ставить запитань дорослому — це не означає, що тема її не зацікавлює, адже у дитини дошкільного віку ще немає розуміння контексту, власного інструментарію для психічного опрацювання інформації, і тоді лімбічна система мозку дає свої сигнали. А вона відповідає, зокрема, за

емоційно-мотиваційну сферу, наприклад, агресію, страх, за навчання, пам'ять, формування біологічних фаз сну. І тоді *дитина може поведінково сдатна показувати те, про що не говорить дорослим*. Наприклад, дитина почала гірше спати, їй сняться жахи. Тілесні прояви тривожності — смоктання пальця, обкушування нігтів, нічний енурез — це все ознаки, що щось відбувається. Якщо ви бачите тривожні сигнали, можна спробувати дати раду самим, у першу чергу *повернути чітке дотримання щоденних потреб життєдіяльності: сну, прогулянок, прийомів їжі*. Треба пробувати говорити з дитиною, питати: «Ти щось побачив, що тебе вразило? Хочеш поговоримо?». Адже коли тривога виходить на свідомий рівень, можна *дозволити виплеснути почуття в розмові про це*. А також *запропонувати помалювати, зробити аплікацію, зліпити...* Так, знаходячись в умовах обстрілів в Ірпені, бабуся з чотирирічним онуком, постійно ліпили з пластиліну. Одного дня онучок зліпив разом з нею - жабку, а з неї забажав зробити монстра і розпластав його долоньками на дошці.

Отже, в умовах війни треба постійно бути поряд з дитиною, *уважно слухати і спостерігати за її діями*. Важливо дати зрозуміти: «Я поруч з тобою. А ще поруч з тобою є...» — перерахувати тих близьких, які піклуються про дитину і до яких вона може звернутися. Показати, що війна — це десь далеко, а тут є твій великий, безпечний, спокійний дорослий. Важливо *обіймати дитину, давати відчутти кордони*. І важливо закінчувати цю розмову словами: «Ти тут зі мною у безпеці! Я велика як гора мама (бабуся). Ми разом з татом (мамою) будемо жити довго». Коли ж є ознаки, що дитину щось налякало, вразило — з дошкільнятами треба *гратися разом*. Важливо пам'ятати, що малята добре самотерапевтуються й розвиваються засобом гри, тому радимо частіше вовтузитися, будувати різні халабуди в кімнаті з подушок, одіял, гратися з м'якими іграшками (добре заспокоюють, коли дитина їх обіймає). Наприклад, організувати гру «Подорожі» з картою світу, обираючи маршрут від України до якоїсь іншої країни, а також вид транспорту (автобус, потяг, літак, корабель тощо), «перетинаючи кордони»... У більш старших дітей дошкільного і

молодшого шкільного віку краще запитати: «Як будемо сьогодні з тобою гратися?». Треба більше супроводжувати, а не вести в грі замість дитини.

Переконані, що одним з важливих завдань зберегти дитячу психіку, формувати українське мовлення, постійно спілкуватися з дитиною, уважно слухати і спостерігати за її діями, обіймати дитину, підтримувати позитивний емоційний стан, гратися разом за потреби, орієнтуючись на її вікові та індивідуальні особливості.

Література

1. Головаха, Є. Соціальні зміни в Україні 1992–2008: висновки / Є. Головаха // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. К. : Ін-т соціології НАН України, 2008. С. 642.
2. *Країна*. № 28(81), 2011. С. 31.
3. *Нагорна, Л.* Війни ідентичностей – сценарії і ризики / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. 2007. № 2 (23). С. 47.
4. Сергеева, О. А. Роль етнокультурной и социокультурной маргинальности в трансформации цивилизационных систем / О. А. Сергеева // *Общественные науки и современность*. 2002. № 5. С. 104.
5. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. К. : НІСД, 2011. 336 с.

Інна Червінська,
*докторка педагогічних наук, професорка кафедри
педагогіки початкової освіти,
завідувачка творчої навчально-наукової лабораторії
«Гірська школа Українських Карпат»
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: inna.chervinska@pnu.edu.ua*

ВИШИВАНКА ЯК СИМВОЛ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ

Ключові слова: соціокультурна ідентичність, становлення особистості, вишиванка, духовно-культурна спадщина.

За умов інтегрування України до світового освітнього простору актуалізується проблема формування духовних цінностей зростаючої особистості, адже тривале функціонування вітчизняної системи освіти в

авторитарному «полі» призвело до розриву між сутнісним і належним, нехтування національними духовними пріоритетами у вихованні.

Реформування національної системи освіти передбачає культивування в зростаючій особистості високої духовної культури, утвердження в міжлюдських стосунках гуманних начал – доброти, справедливості, толерантності, власної гідності, принциповості.

Переоцінка цінностей, економічна нестабільність, зміни у політичному житті несприятливо впливають на процес виховання підростаючого покоління, що спричиняє антигуманні вчинки та втрату моральних орієнтирів. Тому майбутнє держави залежить від піднесення авторитету загальнолюдських цінностей, інтенсивності впровадження їх в освітню практику.

Проблема формування соціокультурної ідентичності школярів завжди була й надалі залишається однією з актуальних у теорії і практиці виховання, що знайшло своє відображення в наукових публікаціях щодо формування морально-етичних, духовних цінностей особистості (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Докукіна, І. Зязюн, О. Кононко, О. Савченко, О. Сухомлинська), окреслення провідних ідей морального виховання дітей в українській родині (П. Ігнатенко, Р. Скульський, М. Стельмахович).

Педагогічна наука і практика довели, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним, соціальним і культурним простором, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю, громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями [3].

Всебічний розвиток особистості неможливий без відродження духовної культури та вітчизняних етнічних виховних традицій, надбань народної педагогіки. Зростання національної свідомості народу, прагнення досконали пізнати історичні джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності стають за цих умов внутрішньою потребою особистості. Однак формування соціокультурної ідентичності, національної

свідомості громадян, збереження національної самобутності та свободи залежать від орієнтації системи освіти на збереження національних самобутніх традицій.

Недарма «спроби знищення української державності та ідентичності турецькі, польські, мадярські, румунські уряди починали із знищення основ національної освіти, культури й науки», зазначає П. Кононенко [1, с. 36]. Тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді є розвиток духовності, що зумовлює актуалізацію питання впливу освітнього простору закладу освіти на формування духовної культури зростаючої особистості.

Реалії сьогодення підтверджують факт, що всебічний розвиток особистості неможливі без відродження духовної культури та вітчизняних народознавчих виховних традицій, надбань народної педагогіки та педагогіки життєтворчості.

Зростання національної свідомості народу, прагнення досконало пізнати історичні традиції та джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності стають за цих умов внутрішньою потребою особистості. Саме тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді є розвиток духовності, а також надбання національних і загальнолюдських цінностей, які складають основу соціокультурної ідентичності.

У традиційному соціумі соціокультурну ідентичність зазвичай трактують як певну сутність та властивість індивіда, яка належить йому від народження та не може бути змінена навіть за умов воєнного стану.

Мужність, патріотизм, освіта й духовність кожного веде українську націю до Перемоги! В умовах військової агресії ворога ми вкотре звертаємося до джерел нашої ідентичності, які дають сили й наповнюють наші серця вірою у перемогу. Одним із таких джерел, які складають основу нашої ідентичності є вишиванка. Варто зазначити, що для українця вишиванка – це не лише одяг. Це

щось дуже особливе: особистісно-цінне, родинне, святе. Вишивка – це символ, який зберігає українське коріння, визначає ідентичність, сприяє кращому розумінню своєї ментальності. Вишиті сорочки, рушники – це відображення нашої історії: міфології, релігії, Це прадавнє мистецтво наших предків, душа народу, у якому зашифровано його генетичний код.

Вишивання з давніх давен увійшло в життя й побут українського народу. Вишиванки передавалися з покоління в покоління, з роду в рід, береглися як реліквії, до них ставилися як до святині, родинного оберегу. Адже це не просто елемент етнічної одягу, це справжнє багатство нації, яке несе у собі глибинний зміст смисложиттєвих цінностей особистості.

Вишиванка, зроблена своїми руками – це ознака здоров'я та краси, щасливої долі й пам'яті родоводу, порядності й чесності, любові та святковості. Символіка вишивки залежить від того, кому призначається це вбрання: парубкові, нареченому, хлопцеві чи дівчині, заміжній жінці чи чоловікові.

Вишиті орнаменти містять собі зашифроване послання наших предків, які використовували вишиванку в якості оберега який складає основу ідентичності українців. Вишиванка – символ українського народу. Її патріотичне значення полягає в тісному зв'язку з традиціями, оскільки вишиванка є одним з перших національних здобутків ще з сивої давнини. Українська вишиванка, нарівні з українською писанкою, є одним із яскравих символів української культури. До того ж, одягаючи вишиту сорочку, демонструєш не тільки її красу й унікальність, але й засвідчуєш свою приналежність до української культурної традиції.

Сучасні теоретичні візії ідентичності позиціонують її як феномен, що «конструюється» індивідом, групою та суспільством упродовж певного часу та в певному просторі. Динамічні зміни у процесі формування соціокультурної ідентичності обумовлені глобалізацією, розвитком інформаційного суспільства та кризою національної ідентичності. [3].

Ідентичність – це неоднозначна структура, що розвивається впродовж усього життя особистості, змінюється в прогресивному й регресивному напрямках, проходить через подолання нею життєвих криз та викликів. Ідентичність виступає як первинна й необхідна умова для розвитку особистості [2]. Під ідентичністю розуміють певну тотожність чи ототожнення людини з нацією, класом, статтю, культурними надбаннями, географічним середовищем, соціальним устроєм певної спільноти.

Соціокультурну ідентичність можна представити як процес ототожнення особистості з певними культурними ідеалами, які сформувалися впродовж певного історичного періоду в національній культурі, традиціях та побуті країни на основі морально-духовних цінностей, історичних пам'яток та колективної пам'яті, що зберігаються і ретранслюються наступним поколінням як національне надбання.

Соціокультурна ідентичність та символи, що її характеризують, визначають такі норми людської поведінки, які певним чином поєднуються з життєдіяльністю соціальної групи та з індивідами, які до неї входять, або суспільства в цілому. Як культурний феномен, соціокультурна ідентичність включена в складний механізм збереження і міжпоколіннєвої ретрансляції культурних цінностей.

Отже, соціокультурна ідентичність зростаючої особистості розглядається як активний регулятор соціальної поведінки людини, інструмент її адаптації в певному часо-просторі культури та соціуму, що включає молоду людину в процес сприйняття і пізнання світу.

Література

1. Кононенко П. П. До проблеми регіональної політики України і розвитку духовної культури. *Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10-11 листопада 1994). Київ, 1995. С.32–37.
2. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 556 с.
3. Червінська І. Б. Психолого-педагогічний аспект формування соціокультурної ідентичності учнів гірських шкіл регіону Українських Карпат. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С. 88–87. URL <http://hdl.handle.net/123456789/9793>

Світлана Шевченко,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: shevchenko_s_n@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, національні ідеї, творчість, українська держава, україноцентризм, національна мова, культура.

Нині українська держава і суспільство знаходяться на перехідному етапі розвитку, що накладає відбиток на соціальні зв'язки, становлення правової системи, реформування державних і громадянських структур. Українська національна ідея була предметом особливої уваги Пантелеймона Олександровича Куліша. У контексті становлення та розвитку української національної ідеї, як головного чинника державотворення учений мав багато поглядів та ідей які актуальні і в нинішній час. П. Куліш мав великий вплив на формування української національної ідеї, як одного з вирішальних чинників в подальшому державотворенні.

Вся діяльність П. Куліша – літературна, літературознавча, фольклористична, етнографічна, історико-дослідницька, журналістська і видавнича, громадсько-культурна й політична була спрямована на повноправне й повноцінне відродження українського народу, передусім його національної культури – мови, літератури, преси, гуманітарних наук, Церкви, і на цій основі – відродження української державності. Вона була україноцентричною і загальнолюдською, якою загальнолюдські цінності передбачають право нації на створення національної держави, захист національної мови і культури.

Розглядаючи спадщину П. Куліша, заново переосмислюємо його національно-патріотичну позицію, перечитуємо національні ідеї, які виражені в його творчості. Проблеми, які його хвилювали і які він намагався всією своєю діяльністю розв'язати, вказують на ширину і комплексний характер як його знань, так і доробку, а саме: розроблення загальної концепції української

культури та словесності, пошуки шляхів розвитку рідної мови як основи духовного відродження нації, проблеми розвитку самої української нації, її єдності, визначення місця та ролі в стосунках з іншими народами, історичної місії нації. Його романтизм виявився у світоглядній системі, зокрема, в українізації (хутір як осередок національної самобутності, «простих звичаїв», живої народної мови, автор «Листів з хутора» протиставляв русифікованим «городам і їх порядкам», де «затуманюють» «святую науку істини» Христової) і в національно-акцентованому переосмисленні позитивістських уявлень [1]. У «Нарисі історії словесності русько-української» він протиставляв громадське право, яке питомо національний тип суспільної самоорганізації. П. Куліш шанував національну святиню, національне самопізнання.

Великим внеском Куліша став його переклад Святого Письма, яке вперше зазвучало українською мовою і зіграло велику культурно-освітню роль. Закликаючи «літературних робітників» і «проповідників науки» робити «своє національне діло» «пером та лагодою», П. Куліш виходив з того, що радикальний національно-визвольний рух у сучасній йому Україні був би передчасним, позаяк «мы составляем нацию в смысле этнографическом, но вовсе не в политическом» [2]. Саме національна ідея стала домінантою його творчості, його духовного і світоглядного україноцентризму. П. Куліш опрацював особливу концепцію «рідного», в яке включав Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття – «українська ідея», яке і є осередком внутрішнього духовного життя людини [3]. Орієнтація на Україну стає духовною парадигмою письменника, вченого, через яку він осмислює усі українські реалії. «Хутірська філософія» П. Куліша передає розуміння автором ідеалу українського життя, яким для нього є хутір як осередок природного, натурального життя українця, як осередок національної самобутності «простих звичаїв», живої народної мови, вільного духу кожної людини [4]. Він їй дає національне тлумачення, проводить

через неї ідею українства. У ній П. Куліш розвиває важливий філософський принцип гармонії, єдності людини і природи [5].

Отже, державотворчі процеси за Кулішем можливі лише якщо виховати національно свідоме «верховіття» українства, котре могло б просвітити народ, піднести його культурно-освітній рівень, поглибити його суспільну, передусім національно-політичну, свідомість. Тому національна ідея реалізується у змісті та формах виховання молоді, в традиціях, святах, обрядах способі життя, стосунках у середині суспільства та з іншими народами. Повноцінна національна ідея – не лише символ колективної самосвідомості, а й дійсний духовний об'єднувач, виразник сукупного образу народного духу, його інтелектуального і морально-естетичного потенціалу, завдяки якому і можливе виховання любові та відданості своєму народові, національній ідеї.

Таким чином, аналіз творчості Пантелеймона Куліша показав, що національні ідеї вченого висвітлювалися у його мріях, поглядах упродовж усього життя. Він прагнув зберегти національне обличчя українського народу, його мову й культуру, звичаї і традиції, закласти основи національно-самобутньої української літератури.

Література

1. Микитчук С.П. Вплив романтизму на світоглядне бачення П. Куліша // *Проблеми історії XIX-XX ст.* Вип. XV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/piu19-20/2008_15/32.pdf
2. Розумний М. «Блудний син» українського народолюбства // *Молода нація.* 1996. № 2. С. 57-67.
3. Вівчарик М., Карташов Р. По шляху до консолідації нації // *Розбудова держави.* 1996. № 2. С. 23-44.
4. Куліш П. Про Український народ; Моє життя. *Куліш П. Хутірська філософія і віддалена од світу поезія.* К., 2005. 384 с.
5. Концепція «природної людини» Ж.-Ж.Руссо і «хуторська філософія» П. Куліша // *«Франція та Україна»: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Конференції.* Дніпропетровськ, 1997. Т.1., Ч.2. С. 41-43.

Людмила Шкрєбтієнко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри психології
Київського інституту бізнесу і технологій,
e-mail: shkrebtienko@kibit.edu.ua

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Ключові слова: українська мова, народ, нація, сьогодення.

У контексті змін, внаслідок військової агресії, які переживає Українська держава в умовах сьогодення, гостро актуалізується питання ролі та значення української мови для кожного громадянина. За останні роки збільшилася кількість громадян, що використовують українську мову повсякденно, так само як більшість визнають за нею право бути єдиною державною. Це свідомий вибір кожного громадянина на користь мови землі, на якій він народився, живе, і з якою пов'язує своє майбутнє та майбутнє своїх дітей.

Роль та значення мови в житті народу переконливо засвідчує зрозумілу істину, що мова є душа нації, її духовно-культурне надбання. Мова, якою спілкувалися між собою наші діди та прадіди, створює той єдиний спільний духовно-культурний, психологічний стан, що найбільше поєднує людей в націю, в народ.

Я. Чепіга у своїй праці «Національність і національна школа» писав: «Рідна мова – це народний скарб; у ній зібрано й сховано найцінніше, найкраще, найдорожче, - все що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, на чім базується її поступове, моральне й культурне життя, - його минуле і його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те вона стає яскравим виразом окремої людини і цілої народності» [1, с. 51]. На його думку, потрібно об'єднувати, розвивати та виховувати духовні й природні сили народу через мову, не йти супроти природи особистості й обов'язково стежити за зовнішніми цілями народу через навчання та виховання рідною мовою [1, с. 55]. Цінними думками є порівняння значення

рідної мови з самого раннього віку у навчально-виховному процесі дітей до природних явищ, без яких взагалі неможливе життя, «рідна мова так само потрібна для освіти дитини, як чисте повітря і світло для нормального розвитку організму» [1, с. 55].

Про значення і роль мови писав також класик педагогічної науки у книзі «Сучасне українське виховання» О. Вишневський: «Неабияке значення в процесі усвідомлення етнічної приналежності має рідна мова, якій до певного часу не повинні заважати інші мови. Через неї дитина засвоює національний спосіб мислення, характерні для нього категорії та образи, ставлення до моральних цінностей тощо» [2, с. 97].

Можемо не погоджуватися зі словами відомих педагогів щодо значення мови у вихованні патріотичних почуттів, проте маємо констатувати факт, що ті регіони України, де найменше відбувалося спілкування державною, національною мовою, на сьогоднішній день перебувають або в зоні відчуження, або в зоні воєнного конфлікту. Що ще раз дає нам підстави стверджувати про значення національної мови у розвитку особистості.

Таким чином, можемо стверджувати, що роль української мови є важливим елементом становлення нації, її символом ідентичності та унікальності, зв'язком між минулим та сьогоденням, що пройшла крізь віки і не втратила своєї актуальності, більше того, набула неабиякого значення у становленні особистості.

Література

1. Богданець-Білокаленко Н.І. Освітньо-культурна і педагогічна діяльність Якова Чепіги (кінець XXI – початок XX ст.: моногр. К. : НВФ Славутич-Дельфін, 2014. 272с.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. 1996. 238с.

II

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СИМВОЛІВ У ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Зоряна Ленів,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та
інноваційних технологій ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені
Василя Стефаника»,
E-mail: lzoryana@ukr.net*

ПОТЕНЦІАЛ ВИШИВАНОК У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНІ РУХАНКИ»

Ключові слова: вишиванка, студенти, проєкт, руханка, воєнно-патріотичне виховання, розвиток, полісенсорний підхід, змішане навчання.

З часу початку війни багато українських дітей опинились в умовах, що перешкоджають нормальному освітньому процесу, навіть за допомогою змішаного навчання. Значна частина дітей як із особливими освітніми потребами, які раніше були охоплені інклюзією, так і нейротипових, втратила взагалі можливість навчатись, зокрема, й з числа тих, які вимушено опинились за кордоном. Щоб у ігровий спосіб батьки та фахівці змогли заповнити прогалини в розвитку дітей і забезпечувати воєнно-патріотичне виховання, а також підтримку наших захисників і захисниць, було започатковано просвітницький проєкт «Воєнно-патріотичні руханки», у якому взяли участь студенти спеціальності «Спеціальна освіта. Логопедія» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Основна мета проєкту – створення відеозаписів і поширення руханок, які розвивають всебічно дітей на основі полісенсорного підходу, що передбачає активне задіяння різних аналізаторів та інтенсивний розвиток артикуляційного і

мануального праксису. Поетапне застосування руханок базується на класичних і новітніх методичних засадах сучасної науки і практики, виховних, моральних аспектах, та з урахуванням психічного стану дітей [1, 3, 4, 5, 7].

Воєнно-патріотичні руханки формують словник дітей, граматичну будову мовлення, просодію та відчуття ритму [5, с. 85]. Діти з задоволенням виконували зі студентами руханки під назвами: «Покажи ворогові язика», «Стрункий вояка», «Джевеліна й Байрактар», «Великдень зустрічай – ворога перемагай», «Мамо, дякуємо за життя» під час педагогічної практики.

До Всесвітнього дня вишиванки руханка під назвою «Бабусяна вишивана абетка» передбачає підбір назв зображень на вишиванках до кожної букви абетки, а також демонстрацію рухами рук символів, або букв під час слухання, чи промовляння вірша. Ще діти можуть спробувати малювати та вишивати листочки полину (свщан-зілля), як метафоричний символ об'єднання та повернення українців до рідної землі, розкритого в одноіменній поемі Миколи Вороного «Свщан-зілля». Текст слів руханки (авторка З. Ленів) і виконання завдань чинить, окрім навчального та розвивального, ще й виховний і просвітницький вплив, а також терапевтичний [2, 5, 6]:

Українська вишиванка – давня наша гордість,
Що в біді охороняла – й приносила радість!
Вишивані обереги знані добре в світі.
Що ж бабусі вишивали? Розглянемо, діти!
На А вишивали акацію білу, на Б – барвінок й бузок,
На В вишивали волошки сині, на Г – голубів і гусок,
На Д вишивали дуби зелені, на Ж – жолуді з них,
На З вишивали зайчат великодніх і зірку, – як заповіт!
А І пошукати треба на давньому вишитті,
Якщо придивитися добре, малята, то можна знайти навіть Ї
І буква И може десь заховалась в бабусинім рушнику?
Хоча на цю букву немає слова у нашому словнику.

Ще Й цікава літера, друзі як И, але має чуб –
Козацький такий, бойовий і веселий як весь український люд!
Але повернімося далі діти у вишитий наш алфавіт.
Цікаво, а що ж на К вишивали впродовж так багато літ?
На К вишивали калину, звичайно, і китиці, і цвіт,
Бо це наш символ і наша розрада і наш оберіг на весь рід!
На Л – лозу виноградну, і листя, і – Грона плодів
На М вишивали маки як вогники рідних полів.
На Н – прикрашали намистом, на О – олені бачимо, орли,
На П птахи вишивані, й повсюди на Р – ромби, ромби...
Звичайні і незвичайні як знаки ріллі і сівби.
На С зображали сваргу, на Т – трикутник, тризуб
Узори геометричні знаходимо скрізь на У!
І далі по абетці – фіалки барвисті на Ф,
На Х - хрести вишивали, на Ц - цвітіння троянд,
Ще соняхи, і мальви, лілей і ромашок плеяд.
На Ч - чорнобривці духмяні, що символом матері є!
На Ш вишивали шеврони і багато різного Ще...
А на рушниках весільних зображені юнка й юнак,
Що долею об'єднались й повіки хай буде так!
На Я яблуневий цвіт, і ягоди на вишитті
Вдягають вкраїнські діти, вдягаєш, мабуть, і ти?
В самому кінці абетки стоїть на чикі м'який знак!
Абетку охороняє – керує завершить як!
Яку ж ми забули букву? Пригадайте, діти, еге?
Підказку вже я дала вам, все правильно – літера Е!
Вона є на вишиванці, слова на цю букву є,
Одне – неможливо помацати, і неможливо почуть,
Його можна тільки знати, його треба тільки відчуть

Бо це енергетика наша, що націю міцно трима!
Бо це етно-сила вища, що нам вишиванка дала!
А ще букву Є пропустили! Як думаєте Ви, чому?
Задумка є у мене, і вам я її розкажу!
Є в нас завдання єдине, є в нас єдина мета:
Ворога подолати, щоб припинилась війна.
Будуть бійці воювати, нищити орків дотла!
Будемо ми працювати, нові учити слова!
Хай кожна українська дитина повернеться знов у свій дім
Добро, щастя, мир і достаток, щоб запанували у нім!
Треба нам об'єднатись, вишити разом рушник,
На ньому слова підібрати, щоб нас почув цілий світ
І що ж треба нам вишивати? Оце Євшан-зілля – полин!
Щоб кожен хотів повертати до рідного дому за ним,
Щоб пам'ять прокинулася предків і ворогу відсіч дала!
Щоб в дружній могутній державі українська дитина жила!

Методичні рекомендації: пошукати на вишиванках символи, зображення, узор, а також букви і їх елементи разом з дітьми як початок завдання; повторити літери, слухаючи «Бабусину вишивану абетку»; придумати самостійно імітації рухів рук, або повторити спільно за заданим взірцем; спробувати намалювати, або вишити рушник з умовним «євшан-зіллям» - рослинним орнаментом (зеленими гілочками, листочками) як кульмінація завдання; створити разом переможні слова-заклики як завершення завдання.

Педагоги та батьки мають можливість ознайомитись із матеріалами руханок проєкту і методикою їх проведення на волонтерському телеграм-каналі «Підтримай дитину», а також у професійних групах соцмереж.

Продовжуватиметься проєкт до втілення руханки під назвою «Перемога» і далі, оскільки воєнно-патріотичне виховання повинно становити важливу

частину освітнього процесу задля формування майбутніх свідомих патріотів української держави на мікро- і макросоціальних рівнях.

Література

1. Ленів З.П. Погляди вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів на використання мистецтва, як засобу розвитку та корекції дітей з особливими потребами. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Збірник наукових праць. Вип. 7. К.: МПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. С. 107-111.
2. Ленів З.П. Концептуальні засади застосування арт-терапії в корекційній освіті. Дидактичні та соціальні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К.: Науковий світ, 2008. С. 182-189.
3. Ленів З., Сушко О. Практичні аспекти формування ручного праксису у дітей з порушенням мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Збірник наукових праць. Вип. 21. К.: МПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 156-160.
4. Ленів З. П. Соціокультурні аспекти та концептуалізація застосування арт-терапії у процесі підготовки українських педагогів нової генерації. Львівсько-Ряшівські наукові зошити: Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міжнародній перспективі. Вип. 2. Львів-Ряшів, 2014, С. 104-115.
5. Ленів З. П. Практична реалізація інноваційних підходів до розвитку мовлення дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії засобами української вишиванки. Гірська школа Українських Карпат. Вип. 22. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 82-87.
6. Ленів З.П. Потенціал української вишивки в системі інклюзивної освіти. Зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, присвяченої Всесвітньому дню вишиванки «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (21 травня 2020 р.). За науковою редакцією Н. Богданець-Білоskalенко. Київ: Педагогічна думка, 2020. С. 88-91.
7. Leniv, Z., Dzhus, O., Ilna, N., Prokofieva, O., Matveieva N., & Hlushchenko, I. Neuropsychological Bases of Correctional and Preventive Preparation of Children with Autism to Master Writing. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 13(1Sup1), 2022, 37-50 p.

Тетяна Рудюк,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри української мови, методики її
навчання та перекладу ННІ філології,
перекладу та журналістики
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя,
e-mail: rudiukt@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЯЛЬКИ-МОТАНКИ У ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТА ОСВІТНЬО- ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Ключові слова: соціокультурна трансформація, лялька-мотанка, етнокультурний символ, освітньо-виховний потенціал, воєнна агресія.

Процес розвитку та культурної самоідентифікації української нації є доволі складним: «Можуть бути мовці (і немало є), що, не знаючи української мови, хочуть у культурі ідентифікувати себе українцями, але це не є повноцінною культурною ідентифікацією і причина такого стану не у мові і культурі, а в іншій третій силі – політиці, ідеології, владі, яка деформує природний порядок настання мовно-культурної ідентичності українських мовних особистостей» [1; с. 351]. Час воєнної агресії посилює процеси соціокультурних трансформацій національних символів, наприклад, ляльки-мотанки. Вузликова лялька має доволі унікальну техніку виконання з символічним для українців характером. Принагідно зауважимо, що переважна більшість виробів має традиційний поділ на види, як-от: 1) оберегові й обрядові (наприклад, Трипільська мотанка, яка є символом жіночої енергії, плодючості, продовження роду [2; с. 12]); 2) обереги-малюнки (Подорожниця – тримає вузлик зі скарбом (крупною) – символом добробуту, ситості й здоров'я [2; с. 96], на щастя – символ жіночого щастя [2; с. 98]); 3) ігрові ляльки (Сонячний кінь – символ доброго начала, захисту від зловмисників, божественного світла, допомоги у подоланні складнощів і перепон [2; с. 112]; бабця з характером – символ мудрості, життєвого досвіду).

Акцентуємо нашу увагу на виокремленні та потребі формування якісно-нової групи виробів серед традиційної класифікації. Нові: 1) лялька-мотанка, яка тримає одночасно 25 немовлят як уособлення єдності України, її областей у тому числі АРК; 2) вузликова лялька зі зверненими у молитві руками, виконана в білому кольорі як символ-прагнення до переможного миру та молитви про захист своїх воїнів, українців, рідної землі; 3) власне українки та українця, представлених яскравими національними костюмами як символу самобутності нашого народу.

Отже, аналізовані трансформації традиційних груп образів вузликової ляльки спонукають до переосмислення етнокультурного та освітньо-виховного потенціалу виробів; заклику до збереження й передачі власного коду нації; популяризації українського в руслі аналізованих робіт та міжнародної взаємодії.

Література

1. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
2. Тарасова О. О. Лялька-мотанка. Обереги для вашої оселі, що дарують успіх, багатство, щастя. Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2014, 126 с.

III

ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКИХ ОБЕРЕГІВ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Оксана Денисюк,
*старший викладач кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

ОБРАЗ МОКОШИ НА РУШНИКУ З УМАНЩИНИ

Ключова слова: вишивка, рушник, фольклорно-етнографічні експедиції, язичницька богиня Мокоша.

Упродовж 20 років викладачами та студентами факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини проводилися фольклорно-етнографічні експедиції у села історичної Уманщини. Серед знайдених численних етнографічних матеріалів знаходиться фрагмент рушника, знайдений в одному з сіл Уманщини, на якому зображено жіночу фігурку з піднятими догори руками, в яких вона тримає квітки. Це – язичницька богиня Мокоша. Згадки про неї зустрічаємо у повчаннях проти язичництва.

Український учений В. Жайворонок вважає Мокошу Царицею Води, Водяницею, богинею води, дощу, матір'ю русалок, сестрою сонця, посередницею між небом і землею, богинею родючості, плодючості, покровителькою пологів та породілля, а також богиня-пряля, покровителька рукоділля [1, с. 373].

Мокоша, як богиня-пряля була тією, хто поєднує життя зі смертю, вона пряля нитку життя, чим її образ наближається до давньогрецьких трьох сестер Мойр. У слов'янських казках розповідається «про матір сонця як про “віщу прялю”, що нагадує про богиню неба ранніх землеробів. Прядіння – міфологічний мотив, пов'язаний із жіночими хтонічними персонажами, джерелом життя і смерті, долі, родючості. Шматок білої тканини – це атрибут богині. Мокош одержувала в жертву снопи льону та вишиті рушники, які вішали на деревах» [3, с. 15].

На рушниках Мокошу часто зображували у вигляді жіночої фігурки, яка інколи заміняла дерево, обабіч якої вишивали фігурки коней або оленів – що символізували рожаниць, про що ми вже зазначали.

Оскільки Мокоша була ще й богинею землі та рослинності, тому досить часто в руках богині зображали квіти. Саме такий варіант ми бачимо на представленому рушнику [3, с. 18]. Крім того, ми бачимо, що обабіч жіночої фігурки замість традиційних коней або лосів, зображено квіти.

Поряд із богинею також вишито двох півнів – солярних птахів, наймістичніший птах, який виступає володарем часу, птахом, який будить сонце, крик-спів птаха «робить безсилою або й заставляє щезнути всю нечисту силу, яка тільки його зачує. ... кладе до могил мерців, що розгулялись, проганяє перелесників, обезсилює відьом тощо» [3, с. 153].

Як і Мокоша, півень – «символ воскресіння з мертвих, нового народження, вічного життя. Поєднуючи два світи – живих і померлих, – здатний двічі народжуватись, півень знаходить у народній уяві виняткове значення» [2, с. 306].

Узагальнюючі проаналізовані нами образи, зображені на представленому рушнику, можемо висунути гіпотезу, що рушник використовувався у родинній обрядовості. На цю думку нас наводять сам образ Мокоші – покровительки пологів і породілля, зображення півнів – містичних птахів – провідників душі дитини із світу потойбічного у світ явний.

Література

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
2. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
3. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 192 с.

Віта Кириченко,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ОБРАЗ ЗМІЯ-ДРАКОНА НА РУШНИКАХ УМАНЩИНИ

Ключові слова: вишивка, образ змія-дракона, рушник, трипільська культура.

В архівах науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини зберігаються два рушника, знайдені під час фольклорно-етнографічних експедицій викладачів та студентів факультету української філології. На рушниках – зображення зміїв-драконів – володарів підземно-підводної стихії. Ці образи – традиційні для уманського регіону і побутують тут з часів трипільської культури.

На одному з рушників ми бачимо зображення змія-дракона, розташованого ніби у колодязі.

На думку Н. Сивачук, це пов'язано з культом ящура [3, с. 180].

Фото 1. Фрагмент ритуального рушника

Символ змія – один із старіших у традиційній орнаментиці племен, що населяли територію сучасної України. Як символ вологи і дощу змія розглядали трипільці, саме в цей час з'являється широковідомий символ вужа чи безкінечника, який і до сьогодні ми знаходимо на українських вишивках та писанках.

Ще один рушник, знайдений у селі Сушківка Уманського району, був виготовлений у 1912 році усіма жителями села, оскільки влітку того року була жахлива посуха. Тому усі жінки села взяли участь у виготовленні рушника. У нижній частині якого було розміщено зображення змія-дракона, над яким вишито слово «Елена», так в народі називали воду.

До змія зверталися з проханням повернути воду, повернути життя на землю. За свідченням мешканок села Сушківка після завершення роботи над рушником з ним було проведено «ходіння до водойми», після чого пішли дощі і врожай було врятовано.

*Фото 2. Ритуальний рушник, знайдено в селі Сушківка
Уманського району Черкаської області*

Таким чином, ми можемо стверджувати, що образ змія-дракона, вишитий на рушниках Уманщини, тісно пов'язаний із ритуалами «закликання води», що спрямовувався на забезпечення родючості полів і гарного врожаю.

Література

1. Губерначук С. Трипілля і українська мова : монографія. Київ : Фенікс, 2005. 231 с.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ : ОБЕРЕГИ. Кн. II : Весняний та літній цикли. 1994. 528 с.
3. Сивачук Н. Український дитячий фольклор : Підручник. Київ : Деміур, 2003. 288 с.

Марія Клепар,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
e-mail: mklepar10@gmail.com*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ВИШИВКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Ключові слова: виховання, громадянська гідність, українська вишиванка, національний світогляд, традиція, національні цінності, символи вишивки.

Одним з важливих пріоритетів Концепції національного виховання є залучення молодого покоління до збереження звичаїв, традицій та обрядів українського народу, а також збагачення його історії, культури та цінностей.

Спираючись на величезний досвід української народної педагогіки, відомі науковці переконливо довели, що проблема залучення дітей до вивчення і сприйняття національної культури повинна розпочинатися з раннього віку. Так, А. Богуш, Н. О. Воропай, Н. Лисенко, С. Русова, М. Максимович, М. Стельмахович, Є. Сявавко, та інші підкреслювали, що ознайомлення з народним

мистецтвом слід починати ще в дошкільному дитинстві. В свої наукових працях вони акцентували на вплив мистецьких творінь народних майстрів на емоційний, сенсорний та розумовий розвиток дітей, а також важливість формування в них національного світогляду, громадянської гідності, а також залучення їх до різних видів декоративної діяльності.

Великі можливості для ознайомлення дитини з національною культурою надає використання елементів національної української вишивки. Адже в програмі національного виховання молодших школярів засобами української вишивки широко використовуються традиції та звичаї з метою формування в молоді етнічної самобутності, творчого ставлення до дійсності.

Зрозуміло, що всі різновиди національного мистецтва мають величезний вплив на національну свідомість школярів, в тому числі і національна українська вишивка. Всі вони надають суттєві можливості для внутрішнього сприйняття цінностей національної культури, в тому числі і можливість емоційного переживання учнями знань про рідну мову, звичаї, традиції, обряди свого народу, витвори та шедеври народної творчості і тим самим забезпечують їх глибоке засвоєння.

У процесі історичного розвитку в кожному регіоні країни віками створювалися характерні орнаментальні мотиви і композиції, улюблена гама кольорів, специфічні техніки виконання.

Гуцульська вишивка – унікальне явище культури Прикарпаття.

Давні традиції орнаментального мистецтва майстринь живуть й сьогодні, мистецтво вишивання голкою дивовижних візерунків, геометричних фігур, створювання нових узорів - передаються від матері до дитини, однаково шануються як жінками так і чоловіками, оскільки вишиванки є потужним оберегом у кожній родині, кожній оселі.

Всім відомо, що вишивка мала багато призначень у побуті, святкування і загалом в житті. Вона супроводжувала гуцулів від самого моменту народження, була й при останній дорозі у вічність. Жодна гуцульська хата не була обділена

вишиваними речами – рушниками, скатертями – обрусами, подушками, була вона й на повсякденному та святковому одязі гуцулів - жіночих, чоловічих і дитячих сорочках, поясах, кептарях, сердаках, запасках, капчурах, кожухах, весільних платниках, постолах; у церкві - на священничому облаченні, хоругвах, покрівцях, рушниках, завісах.

В розумінні макрокосму та мікрокосму гуцульських предків, будь-які життєво важливі речі зійшли з неба. На основі цієї спадщинини насьогоднішній день виокремлюють певні групи орнаментів гуцульської вишивки:

- Ромби (із всіченими, загнутими кінцями, з окресленням, зубчиками, дугами тощо).
- Круг-роетка як сонячний (солярний) символ – хрестоподібний, зірчастий.
- Хрести з різноманітним окресленням, обрамленням.
- Стрічкові композиції (ритм, ширина смуг, зелені, чорні, багряні кольори).

Отож, характерними рисами гуцульської вишивки є геометричний орнамент, а кольорова гама – від червоно-жовтого до зеленого кольору.

Вишиванки стали чудовим проявом творчої наснаги народу, що переходили у спадок від старшого покоління до молодшого. Вони пронизані релігійним, обрядовим духом народних здобутків і мрій. Це рівень інтелектуальності українців, для яких вишиванка це не просто одяг, а щось дуже особливе: особисте, рідне, святе.

Отож, вишиванка – це символ, який зберігає коріння, ідентичність народу, розуміння себе, національної символіки свого краю, своєї країни.

У вишиванці зашифровано наш генетичний код- код нації. Це душа українського народу, наша історія, міфологія, релігія, мистецтво наших пращурів.

І не просто так, українська вишиванка є брендом у цілому світі!

Саме українська вишиванка сьогодні унаочнює становлення нової свідомості, стає містком встановлення концептуального діалогу між традиційною і сучасною культурою – одним із консолідуючих чинників

національної спільноти, стимулює пошук тих базових цінностей, які об'єднують країну: вишиванки одягають на державні свята, релігійні й світські заходи; традиційним став День вишиванки, паради, фестивалі, марші, флешмоби, ярмарки, виставки присвячені вишиванці.

Нині Україна через вишиванку презентує світові свій унікальний національний доробок – те, що консолідує, єднає українців у просторі, незважаючи на кордони й регіональні відмінності, те, що виховує духовність, дає можливість не тільки почувати себе українцем, але й пишатися цим у міжнародному співтоваристві.

Література

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ : Вища школа, 2002.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Київ : Школяр, 1999. Т. 3. 385 с
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти : офіц. сайт. URL: <http://nus.org.ua/news/>
4. Українська вишивка. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська вишивка](https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_вишивка).
5. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка : навч. посібник. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.

Ірина Кучерак,
*кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри МПО та СГД
БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України,
e-mail: I.Kucharak@gmail.com*

РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОГО ГНОЗИСУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАВДЯКИ ВИШИВАННЮ

Ключові слова: просторовий гнозис, старші дошкільники, вишивання, вишивка, розвиток мовлення, мовленнєві порушення, вишивка на пластиковій канві.

Важливою умовою соціалізації, пізнання і відображення навколишнього світу і розвитку людини загалом є рівень сприйняття та аналізу просторових

характеристик і співвідношень. Недостатня сформованість означеного компоненту спричинює відчуття тривоги, невпевненості, дискомфорту в умовах упорядкованості предметів, явищ навколишньої дійсності та мовлення, враховуючи те, що поєднання слів відбувається не випадковим чином, а за певними правилами, у певній логічній послідовності, коли кожен звук має свої особливі вимоги щодо норм і правил літературної вимови.

Рівень сформованості просторового гнозису становить основу для формування мовлення дитини дошкільного віку, впливаючи на особливості аналізу і синтезу тактильної, слухової та зорової інформації, розвиток уваги, спостережливості, уяви, мислення, координації. Безпосередній вплив дрібної моторики рук як сукупності дій нервової, м'язової, кісткової систем у поєднанні із зоровою системою на функції вищої нервової діяльності загалом та розвиток мови доведений багаточисельними науковими розвідками (П. Анохін, В. Бехтерев, Л. Леонтьєв, О. Лурія).

Значним потенціалом для розвитку просторового гнозису володіє українська вишивка – давній вид декоративно-ужиткового мистецтва. Зважаючи на особливості віку, характер мовленнєвих порушень, що часто супроводжується загальною незграбністю, зниженням точності рухів, статичною та динамічною диспраксією, уповільненістю переключення із одного руху на інших, вкрай обережно слід підходити до використання традиційного вишивання із голкою. Більш оптимальним варіантом у даному випадку є вишивка на пластиковій канві. Такий вид творчості є абсолютно безпечним для дитини, зважаючи на використання у роботі безпечної пластмасової голки.

Вишивка на пластиковій канві – унікальний засіб для розвитку умінь сприймати і розрізняти кольори та їх відтінки, акуратності та зосередженості, формування просторової уяви, естетичного смаку.

Будь-яке мовленнєве порушення, не лише системне, як от алалія, анартрія чи афазія, а й функціональна дислалія, здатне стати справжньою перешкодою для реалізації дитиною свого природнього потенціалу. Саме тому вкрай

важливо використовувати весь освітній потенціал для унеможливлення подібної ситуації. Тільки так період сензитивного розвитку стане етапом не втрачених, а реалізованих можливостей для дитини дошкільного віку.

Література

1. Кучерак І.В. Вишивка на пластиковій канві як засіб розвитку дрібної моторики рук старших дошкільників// Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 21 травня 2020 р. / за наук. ред. д. пед. наук Н. І. Богданець-Білокаленко (електронне видання). Київ : Педагогічна думка, 2020. 163 с., с. 84-84
2. Рібцун Ю. В. До питання диференційної діагностики дислалії та мінімальних проявів дизартрії / Ю. В. Рібцун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. № 21. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012., с. 226–230
3. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами арт-освітніх технік образотворення: методичний посібник / укл. Л. Б. Міщенко; за ред. І. В. Удовиченко. Суми: НІКО, 2021. 50 с.

Ольга Третяк,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Інституту післядипломної освіти Київського університету
імені Бориса Грінченка,
e-mail: o.tretiak@kubg.edu.ua

ПРО ОБЕРЕГИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Ключові слова: обереги, народ, оселя, людина, спадщина, вишиванка, рушник, візерунки, українці, захист, намисто, вінок, хустка, звичаї.

Ростуть діти в оточенні краси, любові й радості, виховуються в родині. І кожному з них так хочеться дізнатися більше про землю, на якій живе, про людей, від яких почався їхній рід, про ті корені, від яких відмолоджуються нові пагони. Це живий, здоровий інтерес, бо їм, молодим, продовжувати справу батьків, нести у світ традиції древнього народу, творити нову історію [1].

Українські національні обереги – безцінна спадщина минулих часів. Наші предки використовували захисні амулети та знаки ще за часів панування слов'янських племен на території від Карпат, до луганських териконів. Адже з допомогою оберегів наш народ зберіг свою родовідну пам'ять, історію, культуру.

З часів Київської Русі, аж до початку 20 століття захисні елементи зустрічалися скрізь: в домі, на подвір'ї, на одязі та прикрасах. В оселі часто вішали підкову над входом, на кілочку обов'язково висів рушник-утирачка для рук. Піч та стіни були розмальовані квітами і візерунками з особливим значенням, на горищі сушилися пучки лікарських трав. Згідно з повір'ями, такі предмети були наділені природною світлою силою [3].

Вишиті сорочки і рушники – це теж народні обереги, їх оздоба завжди мала особливе значення. Найбільше мережали полотно біля грудей, щоб вберегти нетлінну душу людини від нападів нечистої сили. Рукави також прикрашали вишивкою для здоров'я, щастя у коханні, успіху у справах та сили власника.

Вишиванка зазвичай має на собі вишиті різномасті обереги від будь-яких проявів зла, символіку добра, добробуту, краси, мудрості.

Дівчата носили кольорове намисто, віночки та хустки не тільки для краси, а й для захисту від злих духів, приманювання удачі і щасливої долі. У козаків часто були з собою прикрашені орнаментом полотняні мішечки з рідною землею, вишиті матір'ю, сестрою чи коханою дружиною; стрічки чи пучки засушених лікарських трав. Пізніше християни почали використовувати освячені ікони та хрестики, як традиційні українські обереги.

Відзначимо, що рушник, як сакральний предмет українського дому, частіше за все зустрічається оформленим у вигляді кута – так його складали і під час обрядових дій, і тоді коли він був оберегом хліба-солі чи весільного короваю, і коли вивішували над іконами, над вікном, або ж на незаповненій розписом чи предметами домашнього вжитку стіні тощо.

Наші прабабусі вважали вишивки досить сильним оберегом, тому речі, прикрашені такими рукотворними візерунками, вони ніколи не викидали, а намагалися зберегти для наступних поколінь. У разі якщо у вашій родині ще поки не подібного оберега, тоді спробуйте зробити його самостійно. Все що вам треба буде зробити, вишити правильні символи, а потім просто вставити їх в рамочку і повісити на стіну. Але пам'ятайте, що ви робите захисний амулет, то для його створення небажано використовувати стандартні квіточки або фігурки. Буде краще якщо на полотні ви намалюєте нитками слов'янські символи, які будуть притягувати до вас і вашим рідним здоров'я, удачу і багатство. При бажанні ви можете скомпонувати їх на одному полотні і тоді вашому будинку точно завжди пануватиме щастя [2].

Вчителька Зеленьак Наталя Миколаївна Гімназії 179 міста Києва на уроках навчання грамоти («Українська мова. Буквар», Н.О.Воскресенська, І.В.Цєпова) вивчаючи букву «Н» за ілюстрацією проводить бесіду: - Як називається одяг мами і доні? - Що вони вишивають? - Який візерунок на рушнику? - Що означають ці квіти мовою квітів? - Хто з вас бачив вишиті рушники? - Які візерунки були на них? - Що вони символізують?

Попередньо проводиться бесіда про звичні жіночі заняття українців. За часів, коли не було магазинів з тканинами, жінки самі вирощували рослини, такі, як льон, переробляли їх, ткали тканину, вибілювали, шили сорочки і оздоблювали вишивкою.

На уроці української мови в 3 класі, вчителька Колодєзева Світлана Леонідівна школи «Мрія» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, при вивченні теми «Головні та другорядні члени речення» запропонувала учням виконати вправу, де одним із завдань було описати картину Катерини Білокур «Квіти». Діти досліджували, які саме квіти малювала українська художниця. Пригадали легенду про вінок – оберіг із дванадцяти живих квітів, що прикрашав голову молодої дівчини. Учні дізналися, що саме символізувала кожна квітка, а також познайомились із значенням кольорів стрічок, вплетених в

український вінок. Школярі зацікавились даною темою, тому вирішили створити проект «Квіти Катерини Білокур та вінок, як український оберіг».

На уроках «Я досліджую світ» учні початкових класів знайомляться з народними символами України - символами сили і мужності, краси і ніжності, родини, витривалості, Сонця, життя і здоров'я.

В усі віки наші прадіди шанували те, що ми сьогодні називаємо оберегами. Так давайте разом їх відроджувати. Вони оберігатимуть наші домівки і донесуть культуру та звичаї українців до наступних поколінь. Давайте плести собі на долю віночки, робити ляльки, розмальовувати писанки, вишивати рушники, сорочки. Хай вони оберігають від зла, підлості і неправди!

Література

1. Виховний захід «Обереги українців» для учнів 1-4 класів. URL: <https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-oberegi-ukra-nciv-dlya-uchniv-1-4-klasiv-254365.html> (дата звернення 12.05.2022).
2. Оберіг для дому своїми руками URL: <https://promtek2000.com.ua/?p=27895> (дата звернення 12.05.2022).
3. Традиційні обереги українського народу. URL: <https://vzhe-vzhe.com/blog/tradytsiyny-ukrayinsky-oberih/> (дата звернення 12.05.2022).

Марія Яремович,

здобувач ступеня доктора філософії PhD

Рівненського державного гуманітарного університету,

викладач, методист КЗ ЛОР

«Бродівський фаховий педагогічний коледж

імені Маркіяна Шашкевича»,

e-mail: [mars77@ukr.net](mailto:marsi77@ukr.net)

УКРАЇНЬСЬКА ВИШИВАНКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ СУПЕРЕЧЛИВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: громадянськість, громадянська солідарність, студентська молодь, громадянська ідентифікація, національна солідарність, інформаційний простір, громадянське суспільство.

Українська реальність, яку ми спостерігаємо з 24 лютого 2022 року стала переломним моментом в історії існування українського суспільства. Агресор,

який у своїх військових діях не гребує жодними засобами і способами ведення війни, особливо активно, і маємо визнати ефективно, використовує інформаційний простір. З метою дієвого пропагандистського впливу він використовує стратегічний контент, складовими якого є культура та мова. Здійснюються різноманітні інформаційні вкиди спрямовані на демонізацію України та ідеалізацію країни-агресора. У цих умовах українська держава повинна постійно шукати підходи, за допомогою яких можна ефективно протидіяти російській деструктивній пропаганді. Вважаємо, що одним із таких шляхів є побудова чіткої парадигми національної та громадянської ідентичності, формування національної та громадянської солідарності. Особливо дієвими ці напрацювання будуть реалізовані під час роботи із учнівською і студентською молоддю.

Фундаментом для побудови і формування цих державотворчих комунікацій є створення й популяризації власного культурного нарративу, який сприймався б різними аудиторіями, сприяв би позитивному іміджу України у світі. Українська вишиванка у цьому контексті, якраз і виступає символом культурно-національної традиції українського народу, є яскравою візитівкою України у світі. Якби дивно це не звучало, але українська вишиванка є й політичним символом незламності суверенної держави, інструментом просування зовнішньополітичних інтересів держави, саме за її допомогою ми можемо візуально підкреслювати свою позицію.

Сучасний освітній простір повинен бути насичений національними і громадянськими символами. У цьому контексті найголовнішим завданням перед освітянами постає формування у студентської молоді основ національної самосвідомості та громадянського характеру через ознайомлення їх з культурним надбанням – вишивкою. Українська вишиванка – це елемент вітчизняної культури, який діти України пізнають із самого дитинства. У вишиванці кодується ідентичність, традиції, віра, культура українського народу. У процесі соціалізації кожна молода особистість обирає власну модель

співпраці із соціальною групою чи культурною спільнотою. В цей момент педагог, як провідник у світ суспільної взаємодії, відіграє чи не основну роль у розставленні ними пріоритетів. Особливо важливо це є для майбутніх учителів, формування громадянської та національної солідарності, у яких має велике значення. Суперечливий інформаційний контекст лише підкреслює цю важливість і крайню необхідність. Громадянська солідарність проявляється не тільки у спільності почуттів та інтересів індивідів, що є членами певного громадянського суспільства, а й у відповідальності, дотриманні взаємних обов'язків, які у безконфліктний спосіб дають можливість обмінюватися суспільними благами.

Українська вишиванка актуалізує і захищає національну самобутність, сприяє усвідомленню кожною молодою людиною себе частинкою українського народу, формує національну та громадянську солідарність зі своїми співвітчизниками.

Громадянська солідарність – це осмислений вибір громадян суспільного об'єднання та ідентифікація себе з ним, тобто спільність норм та цінностей, спільність переконань, відчуття єдності, однорідність, самоідентифікація себе саме з цим об'єднанням, активна діяльність на спільну користь заради самореалізації у цьому процесі [2, с. 82]. Чітке тлумачення «національної солідарності» як категорії знаходимо у публікаціях Р. Сойчук: «національна солідарна взаємодія – це процес, що передбачає єдність поглядів, переконань, національних почуттів та прагнень, національних цінностей, національних інтересів і відповідальність за спільну діяльність усіх суб'єктів виховного процесу, що спрямована на досягнення спільної мети» [3, с. 46].

Визначені вище категорії посідають чільне місце у системі функціонування громадянського суспільства України. Вишиванка – у контексті формування громадянськості виступає мостом між сучасністю та історичною пам'яттю українців. Саме такі її елементи не дають українській громадянській ідентичності не розмитися, кристалізують та захищають її. Інформаційні

виклики, що постають сьогодні перед освітянами з кожним днем зростають. За останні роки професійна діяльність учителя зазнала серйозного впливу цифровізації. Не тільки сучасний учитель, а й усі учасники освітнього процесу, крім традиційних професійних знань і вмінь, повинні володіти високим рівнем інформаційної культури та навичками роботи з цифровими технологіями [1].

Таким чином, українська вишиванка є одним із важливих елементів збереження національної та громадянської аутентичності майбутніх учителів в умовах суперечливих інформаційних викликів. Вона є тією категорією, яка візуалізує національний зв'язок, і як наслідок приймає участь у формуванні громадянської солідарності.

Література

1. Бех І.Д., Журба К.О. Концепція формування у підлітків національнокультурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. Вип. 16. С. 24–33.
2. Городецька С. Л. Громадянська солідарність як поведінкова стратегія громадянського діалогу. *Соціологія. Грані*. зб. наук. праць. Київ: Київський національний університет імені Тараса Григоровича Шевченка, 2014. №8. С. 80 – 84.
3. Сойчук Р. Теоретико-прикладний аспект виховання національної солідарності в учнівській молоді. *Інноватика у вихованні*. зб. наук. праць. Рівне : РДГУ, 2019. №9. С. 42–51.

IV

НАЦІОНАЛЬНІ АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марія Бржезицька,
*студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка,*
e-mail: brzezymasha@gmail.com

ПРОБЛЕМА МОВНИХ КОНТАКТІВ: УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКА В РОСІЙСЬКИХ СЛОВНИКАХ

Ключові слова: мова, українська лексика, лексеми.

«Мова – це не просто спосіб спілкування,
а щось більш значуще».
Олександр Олесь

Рідна мова для кожної людини є важливим елементом культурної свідомості. Вона накопичує традиції й досвід попередніх поколінь та дозволяє передавати їх нащадкам. Мова — це історія народу, його світогляд, вона визначає свідомість, творить людину, культуру, історію. Без мови, своєї самобутньої культури немає народу. Але інколи нашу українську мову привласнюють собі. Тому нам потрібно боронити нашу солов'їну, щоб ніякі кацапські народи не мали наміру сумніватися про важливість української мови. На сьогодні проблема функціонування українських лексем в російській мові не глибоко вивчена. Ця проблема потребує детального вивчення та є дуже важливою для всього українського народу. Через присвоєння наших лексем, вони спотворюють історичну реальність функціонування української мови. Питання українського походження російських лексем було предметом вивчення

деяких досліджень,але це питання досі відкрите. Цим і зумовлюється актуальність теми мого дослідження.

Мета дослідження: з'ясувати кількість пам'яток української писемності, використаних російськими лексикографами для укладання словника; вказати недопустимість використання пам'яток іншої мови, оскільки це спотворює історичну реальність функціонування мови.

Подібні дослідження дають змогу простежити історію функціонування окремих пластів лексики на відповідному хронологічному зрізі, окреслити склад лексем та їх семантику, встановити системні зв'язки в межах тематичної чи лексико-семантичної групи, а також – в межах різних тематичних груп, окреслити джерела поповнення відповідних груп лексики, можливості сполучуваності "нових" слів та їх співіснування зі "старими" лексемами, простежити подальшу долю лексем і встановити ступінь їх семантичної еволюції. Зауважимо, що навіть за умови, коли дослідник не ставить за мету опис запозиченої лексики відповідної тематичної групи, він не може оминати цього аспекту, оскільки запозичення є невід'ємною складовою динаміки українського лексикону. Тому значна частина досліджень українського лексикону націлена на висвітлення питання іншомовних впливів та їх ролі у розвитку української мови на різних етапах її становлення. Однією з головних праць української лексикографії є шеститомний «Українсько-російський словник»,який був укладений колективом співробітників Інституту мовознавства імені О. О. Потебні і виданий у 1953-1963 рр. Цей словник є широким зібранням лексичних та фразеологічних скарбів сучасної української літературної мови. Опубліковані російсько-українські словники, які представляють термінологію багатьох галузей знань: гірничий, хімічний, фізичний, математичний, технічний, ветеринарний, сільськогосподарський, геологічний та ін. Навіть короткий огляд сучасних перекладних словників, створених українськими лексикографами, свідчить про значну інформативність цих видань, їх важливе практичне значення.

Історія становлення словників української мови довга та досить складна. Беручи свій поштовх ще в XVI столітті, вона змогла розвинути себе. Сучасні словники української мови мають велике практичне значення. Вони багатоманітні та глибоко інформаційні, саме по мірі їх розвитку ми можемо відслідкувати основні етапи становлення української мови.

Ключові поняття соціолінгвістики – мовна ситуація та білінгвізм – є інтерпретаційно активними. Необхідна систематизація накопичених знань.

Під мовною ситуацією ми розуміємо фактичні показники стану та функціонування мов у встановлених територіальних та часових межах. Подання мовної ситуації можливе завдяки вивченню та аналізу комунікативної поведінки за розробленою моделлю опису.

Проблема двомовності – одна з найважливіших соціолінгвістичних проблем сучасності. Двомовність – дуже поширене явище, воно зустрічалося у всі історичні часи у більшості народів світу. Умовою виникнення двомовності (білінгвізму) є тісне соціально-економічне спілкування та тривале співіснування двох або більше народів, що говорять різними мовами.

Література

1. Бодуен де Куртене І. О. Про змішаний характер усіх мов. URL: http://miresperanto.com/aliaj_lingvoj/boduen_de_kurtene.htm (дата звернення: 12.04.2022)
2. Вайнрайх У. Мовні контакти: стан і проблеми дослідження. Київ: Вища школа, 1979. 264 с.
3. Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. *Проблеми слов'янознавства*. Вип. 54. Львів, 2004. С.78–103

Наталія Осіпенко,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини,
e-mail: n.s.osipenko@udpu.edu.ua*

МАЙСТЕР-КЛАС З УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ: МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ключові слова: українська вишивка, майстер-клас, компетентності майстер-класу з вишивки, зміст процесу вишивання.

Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Закон України «Про вищу освіту», концепція національного виховання наголошують на використанні українського декоративно-прикладного мистецтва у системі освіти і виховання. Це зумовлює необхідність оволодіння вчителями фундаментальних знань з української традиційно-побутової культури.

Українська вишивка є ефективним засобом виховання особистості у процесі становлення національної школи зокрема розбудови духовної та матеріальної культури українського народу загалом. Для відродження національних традицій української народної вишивки необхідна розробка і широке впровадження в педагогічну практику спеціально організованої системи навчання дітей і учнівської молоді зазначеному виду творчої діяльності.

Майстер-клас – це особливий жанр узагальнення та поширення педагогічного досвіду, що представляє собою фундаментально розроблений оригінальний метод або авторську методику, що спирається на свої принципи і має певну структуру, найчастіше широко використовують в освітянських закладах.

У педагогічній літературі поняття «майстер-клас» розглядається як відкрита педагогічна система, що дозволяє демонструвати нові можливості педагогіки розвитку і свободи, що показує способи подолання консерватизму і рутини.

З цієї точки зору майстер-клас відрізняється від інших форм презентації досвіду тим, що у процесі його проведення відбувається безпосереднє обговорення запропонованого методичного продукту і пошук творчого вирішення педагогічної проблеми як з боку учасників майстер-класу, так і з боку Майстра (під Майстром ми розуміємо педагога, що проводить майстер-клас).

Майстер-клас є головним засобом передачі концептуальної нової ідеї своєї (авторської) педагогічної системи. Викладач як професіонал упродовж ряду років виробляє індивідуальну (авторську) методичну систему, що включає цілепокладання, проектування, використання послідовності ряду відомих дидактичних та виховних методик, уроків, заходів, власних «ноу-хау», враховує реальні умови роботи з різними категоріями учасників майстер-класу.

Ця форма роботи є ефективною для передачі знань і умінь, обміну досвідом навчання та виховання, центральною ланкою якої є демонстрація оригінальних методів освоєння певного змісту за активної ролі всіх учасників заняття. Основою майстер-класу є «практичні» дії показу і демонстрації творчого вирішення певного пізнавального та проблемного педагогічного завдання.

Особливості майстер-класу з вишивки:

1. Метод самостійної роботи в малих групах, що дозволяє провести обмін думками.
2. Створення умов для включення всіх в активну діяльність.
3. Постановка проблемного завдання і рішення його через програвання різних ситуацій.
4. Прийоми, що розкривають творчий потенціал як Майстра, так і учасників майстер-класу.
5. Форми, методи і технології роботи пропонувалися, а не нав'язувалися учасникам.
6. Надання можливості кожному учаснику критично поставитися до запропонованого завдання.
7. Процес пізнання є набагато важливішим, ціннішим, ніж самі знання.

8. Особистісно-орієнтований підхід (співпраця, співтворчість, спільний пошук).

Педагогічна технологія організації майстер-класу з вишивки

Компетентності майстер-класу з вишивки	
Загальні	1) Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях. 2) Здатність вчитися і бути сучасно навченим. 3) Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
Фахові	1) Здатність формулювати результати виховної діяльності.
Результати майстер-класу	
Знання	
	1) знання історії народної вишивки; 2) знання регіональних особливостей традиційної вишиваної сорочки, їх орнаментики, технології пошиття
Уміння	
	1) уміння розрізняти вишивку різних регіонів; 2) уміння здійснювати аналіз вишиваних орнаментів.
Навички	
	1) навички вишивання різними техніками; 2) навички використовувати знання традиційної вишивки в професійному та особистому житті; 3) навички урізноманітнювати підходи, методи та навчальні матеріали.
Ставлення	
	1) готовність до збереження національної спадщини; 2) готовність до постійного оновлення знань і навичок; 3) бажання розвивати власну професійну компетентність.

Майстер-клас має значні потенції щодо оволодіння учасниками новими творчими способами вирішення педагогічної проблеми у формуванні мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку. Основними елементами методики проведення майстер-класу є індукція, самоконструкція, соціоконструкція, соціалізація, афішування, творче конструювання, знання, рефлексія.

Для кращого сприйняття традиційної вишивки рекомендуємо як наочність демонструвати старовинні зразки сорочок, рушників. Ефективним та дієвим у процесі емоційного сприймання є візуально-тактильний контакт учасників майстер-класу з мистецьким твором. Щоб вишивка краще сприймалася пропонуємо роздивитися виріб у руках, техніку виконання, відчутти дотиком рельєфність того чи іншого шва, порівняти фактуру ниток, переплетення полотна вишитого виробу.

Для підсилення емоційного сприйняття виробів завчасно до майстер-класу рекомендуємо добирати віршовані рядки відомих українських поетів, приказки, прислів'я, загадки, епітети, які мали вплив на почуття, піднімали емоційний настрій та акцентували увагу на естетичних ознаках вишивки.

Вишивані символи є своєрідним засобом сприймання народної традиції, які тісно пов'язані з національними звичаями, обрядами, ритуалами й святами. На заняттях майстер-класу необхідно створити відповідні умови для організованого сприймання народної символіки. Досвід роботи засвідчує, що тема символіки є дуже цікавою. Рівень педагогічного виховного впливу посилюється, коли мова йде про етнолінгвістичний зміст старовинної вишивки. Ефективним у цій роботі є використання словника українських символів.

Семантичний підхід у вивченні народної вишивки дозволить глибше розкрити зміст, закладений у конкретну форму чи декор, де за зовнішньою ясністю зображення мотиву, символу чи знаку заховані побажання, вірування, естетичні смаки.

Щоб краще усвідомити зміст процесу вишивання, необхідно пояснити, що робота над виготовленням рушника чи сорочки вимагає емоційного налаштування, дотримання певних правил та умов.

Майстер-клас з вишивки за потреби можна використовувати супровід ліричної народної пісні, що налаштовує до власного співу. Така атмосфера сприяє гармонії тіла і духу.

Українська вишивка – це мистецтво високої естетичної наснаги, простого і водночас сакрального осмислення життєвого буття. Набуті знання, вміння та навички з українського вишивкарства стануть своєрідною терапією зцілення душі та тіла. Це можливість показати себе як особистість, яка не буде позбавлена духовного виснаження.

Література

1. Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка. К. : Либідь, 2002. 160 с.
2. Китова С. Полотняний літопис України : Монографія. Черкаси, 2000.
3. Литвинець Е. М. Українське народне мистецтво. Вишивання і нанизування: Альбом. К. : Вища школа, 2004. 335 с.
4. Радкевич В. О., Пащенко Г. М. Технологія вишивки: Підручник. За ред. Н. Г. Ничкало. К. : Вища школа, 1997. 303 с.
5. Розіна Н. В. Майстер-клас як форма діяльності віртуальної школи професійного становлення молодого педагога: методичні рекомендації. Черкаси : ЧОШОПП, 2013. 20 с.
6. Словник символів культури України / за загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. К. : Міленіум, 2002. 260 с.
7. Українська вишивка: Альбом / Автор тексту та упор. Т. Кара-Васильєва. К. : Мистецтво, 1993. 264 с.
8. Шевченко Є. Українська народна тканина. К. : Артанія. 1999, 412 с.

V

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ірина Ананьєва,
*викладач англійської мови,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Київського фахового коледжу комп'ютерних
технологій та економіки НАУ,
e-mail: 777irinanna@gmail.com*

РОЛЬ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ У ВИХОВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ НАЦІЇ

Ключові слова: інтелектуальна еліта нації, фахова передвища освіта, професійна самореалізація.

Для розбудови незалежної суверенної України необхідні особистості, які здатні адекватно оцінювати ситуацію в країні, намічати перспективи розвитку майбутнього держави, бути провідниками нації. Тому проблема формування національної еліти особливо актуальна, адже саме на еліту покладаються завдання формулювати і реалізовувати національну ідею, формувати культурне середовище, пропонувати стратегічні цілі розвитку країни. На мою думку, саме освіта та наука покликані формувати духовний та інтелектуальний потенціал нації, забезпечувати підготовку професійно-компетентних фахівців і науковців, здатних продукувати наукоємні високі технології, новітні знання, утверджувати Україну як провідну державу світу.

За визначенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості і індивідуального зростання. Нові реалії життя в Україні, її поступове

перетворення на демократичну, соціально орієнтовану країну потребують глобальних змін у філософії освіти, визначені її мети, завдань та методів діяльності. Сьогодні створюється нова система освіти, де здобувач повноцінно живе, проєктує своє майбутнє, свій шлях, враховуючи власні можливості, ставлячи перед собою завдання самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти.

Інноваційні зміни в освітній галузі України та сучасна державна освітня політика стимулюють появу творчих новаторських ідей, пошук більш досконалих форм, методів, прийомів навчання, а також потребу у конкурентоспроможних компетентних фахівцях, здатних до професійного самовдосконалення в сучасному суспільстві, що постійно змінюється і трансформується. Компетентність випускників навчальних закладів постає показником його готовності до професійної діяльності та активної ролі у суспільному житті. Тому одним із шляхів удосконалення освітніх систем став саме компетентнісний підхід. Компетентнісно орієнтована освіта визначається як така, що має відповідати особистим, соціальним, професійним та культурним потребам сучасного суспільства.

Окрім того, система освіти України, включаючи вищу та фахову передвищу освіту, орієнтована на інтеграцію в європейський освітній простір, що і вимагає відповідної професійної підготовки кадрів. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед, на ринок ЄС.

Тому і стає актуальним питання професійної підготовки випускників навчальних закладів фахової передвищої освіти технічного профілю. Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості – здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати

нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – бути патріотами рідної землі.

Головне завдання фахової передвищої освіти — сприяти професійній самореалізації індивіда і навчити його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім соціальним та природним середовищем. Конкурентоспроможні фахівці повинні володіти професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях певної галузі виробництва та високим рівнем професійної компетентності, що в свою чергу сприяє критичному мисленню та здатності застосовувати теоретичні знання на практиці. В умовах, коли вимоги та потреби ринку інтелектуальної праці швидко змінюються, система професійної освіти повинна надавати можливість студентам отримувати не тільки теоретичну, але й відповідну практичну професійну підготовку. Таким вимогам і має відповідати сучасна парадигма підготовки молодших спеціалістів технічного профілю, що об'єднує використання в навчальному процесі як нових інформаційних технологій, так і формування творчої та інтелектуально-розвиненої особистості студента на основі оновлення змісту професійної освіти за допомогою відповідних дисциплін та ґрунтовної практичної підготовки майбутніх фахівців, майбутньої «технічної еліти».

Отже, культурність, чесність, професіоналізм і патріотизм – обов'язкові якості, що повинні стати невід'ємною складовою української еліти. Формування еліти – це систематичний процес, методологічною базою якого постають демократичні цінності та національна єдність. Українська еліта (інтелектуальна, політична, економічна) найперше має бути національною елітою, тобто, окрім професійної компетентності та високих моральних якостей, вона повинна бути носієм національної ідеї, вкоріненою в українську культуру. Лише національно свідома еліта може забезпечити високий рівень економічного і соціального розвитку країни, реалізувати демократичні цінності.

Наталія Бакуліна,
*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: natusya29@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: багатомовна компетентність; неформальна освіта.

Багатомовна компетентність нині є однією з провідних життєво необхідних комунікативних компетентностей. Її формування та розвиток має відбуватися як у формальній, так і неформальній освіті, доповнюючи та збагачуючи одна одну.

Нині проблематика багатомовної освіти набуває нового сенсу та стає вкрай актуальною у науково-педагогічному дискурсі, зокрема у методиці навчання мов корінних народів і національних меншин України.

Методологічним підґрунтям для створення науково-методичного забезпечення процесу формування багатомовної компетентності учнів і учениць як важливого чинника їхньої ефективної діяльності в умовах сучасного багатомовного та полікультурного світу є Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин [6].

Відповідно, практичною метою розробленої моделі є формування багатомовної комунікативної компетентності учня / учениці як здатності послуговуватися рідною, державною й іноземною мовами; толерантно спілкуватися в полікультурному середовищі на основі ставлення до мовного та культурного розмаїття як цінності. На основі цієї Концепції визначено зміст і функції багатомовної комунікативної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин [8].

Також у результаті проведення Всеукраїнського експерименту «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті», що проходив у 2016-2021 рр. за ініціативною Міністерства освіти і науки України та за підтримки Верховного Офісу комісара ОБСЄ з питань національних меншин, було проаналізовано успішні практики багатомовної освіти з огляду на міжнародний і вітчизняний досвід [7].

Проте, ще з 2002 року здійснювались цікаві освітні проекти неформальної освіти, ініційовані громадськими організаціями – Конгресом національних общин України, Центром єврейської освіти України, Освітнім центром «Простір толерантності» й іншими Всеукраїнськими організаціями національних спільнот, які сприяли як вихованню міжкультурного усвідомлення та толерантного ставлення до представників різних етнокультурних спільнот, так і формуванню багатомовної компетентності дітей і підлітків.

Зокрема, були розроблені авторські методики та започатковані міжнаціональні та міжнародні дитячі табори та клуби «Джерела толерантності», «Шорашим»-«Коріння та майбутнє євреїв діаспори», «Європейський табір», які проходили в Україні, Молдові, Грузії тощо. У рамках цих проектів було розроблено навчально-методичні та навчальні посібники з виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності, які містили матеріал для організації неформальної освіти – розробки занять, багатомовні розмовники, пісенники й інше [1], [2], [3], [4], [5].

Крім цього, дуже цікавим був багаторічний досвід організації «Фестивалю мов», який було започатковано командою Кишинівського клубу толерантності навесні 2008 року. Тоді він відбувався як одноденний п'ятигодинний марафон, упродовж якого учасники мали змогу зануритися у вісімнадцять мов і культур! Цей проект проходив до 2019 року, але у 2020-2021 не відбувався у зв'язку з епідеміологічною ситуацією, пов'язаною зі стрімким поширенням коронавірусу.

На початку організації проєкту його основна мета полягала у наданні можливості учасникам Фестивалю доторкнутися до культури, історії та традицій певної етнічної групи чи країни через її мову, та, таким чином, познайомиться із різноманітністю нашого багатомовного полікультурного світу. Тому однією з обов'язкових умов для запрошених викладачів і ведучих було володіння рідною мовою. Підготовка до фестивалю відбувалась за два-три місяці до його проведення. Тоді розпочиналась робота із запрошеними викладачами / ведучими носіями мов – представниками різних національних громад, іноземними волонтерами та студентами, працівниками посольств, біженцями та шукачами притулку в Республіці Молдова.

Поступово до програми Фестивалю були включені не тільки мови національних спільнот, але й жестова мова, шрифт Брайля, мова фотографії, мова тіла та невербальна комунікація. Згодом до програми фестивалю були включені також заходи із запобігання та протистояння «мови ворожнечі». Ще однією метою для «Фестивалю мов» стала протидія дискримінації та ксенофобії за допомогою спілкування з носіями різних мов і культур і знайомства з їхнім особистим досвідом інтеграції, не зважаючи на статус, етнічну, конфесійну чи іншу приналежність і особливості. Так, запрошеними спікерами могли бути й іноземний студент з Індії, й біженець з Танзанії, й представниця ромської громади, й особи з особливими потребами.

Програма «Фестивалю мов» складалася із трьох частин: 1. Коротка презентація викладачами своєї мови та заняття для всіх слухачів. 2. Три-чотири лінійки мовних майстер-класів, по одному із шести на вибір у кожній лінійці. 3. Спілкування ведучих і слухачів майстер-класів.

Перша частина програми являла собою почергову трихвилинну презентацію свого майстер-класу таким чином, щоб учасники й учасниці, які прийшли на захід, могли уявити як звучить мова, що їх чекає на занятті та хто їх знайомитиме з новим мовним світом. Саме в цій частині програми в учасників та учасниць з'являлася можливість познайомитися щонайменше з трьома

мовами якомога ближче. Зазвичай, перша лінійка мовних майстер-класів пропонувала знайомство з мовами, розповсюдженими в Європі. Щороку мовна палітра Фестивалю відрізнялася одна від іншої відповідно до обраних мов запрошених викладачів і ведучих, та їх бажання показати учасникам красу своєї мови. Тут могла бути англійська, французька, німецька, іспанська, італійська, португальська, грецька, литовська, естонська, угорська, польська, турецька, фінська, шведська й інші.

У другій лінійці майстер-класів відбувалось знайомство з мовами етнічних груп, що проживають компактно в Республіці Молдова, такими як румунська, українська, гагаузька, болгарська, ромська, ідиш або іврит та інші.

У третій лінійці мов була унікальна можливість познайомитися з мовами інших материків – китайською, японською, корейською, арабською, суахілі, хінді, урду тощо.

Інші лінійки мов присвячувалися жестовій мові, шрифту Брайля, мові фотографії, «мові ворожнечі» тощо.

Під час проведення майстер класів викладачі та ведучі, не маючи спеціальної філологічної та/або педагогічної освіти, пропонували слухачам і слухачкам різні види спільної діяльності за для занурення у ту чи іншу мову і культуру.

Так, упродовж майстер-класів ведучі зосереджувались на таких аспектах:

- «загальна інформація та відомості про мову»: ареал поширення, до якої групи належить, яка писемність використовується, хто та в яких країнах розмовляє цією мовою, історія мови;

- «звучання мови»: мелодика мови передавалась через спілкування з аудиторією, читання тексту, наприклад «Декларація прав дитини» та «Декларація прав людини» обраною мовою, читання літературних творів різних жанрів і стилів, розучування пісень цією мовою, через роботу з аудіо-відео роликами тощо;

- «короткий розмовник для початківців»: базові фрази для спілкування, які можуть стати в нагоді у процесі комунікації з представниками того чи іншого етносу, або потрапивши до тієї чи іншої країни;

- «словотворення та запозичення слів з інших мов»: особливості словотворення у тій чи іншій мові, міжмовні зіставлення у споріднених і неспоріднених мовах (наприклад, у гагаузькій мові та мові іврит; у польській та українській тощо);

- «у світі фразеології»: стійкі фразеологічні звороти та сталі вирази; робота з прислів'ями та приказками та зіставлення сенсів аналогічних та еквівалентних зворотів у різних мовах;

- «культура народу та / або країни»: культурологічні, народознавчі, країнознавчі, соціо та етнокультурні, лінгвокультурні особливості тощо;

- «відкритий мікрофон»: запитання-відповіді наприкінці кожного майстер-класу.

Завданням третьої частини організації проекту було створення комфортного та доброзичливого простору для неформального спілкування всіх відвідувачів «Фестивалю мов», що передбачало щоразу новий формат: участь у «фотосушці» чи екскурсії виставкою, дегустація страв етнокухні, спільне навчання танцям чи пісням різних етносів.

Таким чином, позитивний досвід проведення «Фестивалю мов» був застосований і під час організації міжнаціональних і міжнародних освітніх проектів, наповнюючись кожного разу новим змістом і видами діяльності.

На сучасному етапі розвитку проблематика формування багатомовної компетентності є соціально значущою, а розроблення змісту та навчально-методичного забезпечення багатомовної освіти в Україні – конче потрібним і перспективним.

Література

1. Бакуліна Н. В. День рідної мови. *Полікультуріка : як організувати виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності* : навч.-метод. посіб. / авт.-упоряд. А. Ленчовська,

- К. Крейдерман, М. Грінберг. К., 2010. С. 47–52. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721702/1/Polikulturika_2010_NB_47_52.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
2. Бакуліна Н. В., Я. Музиченко. Галерея мистецтв. *Полікультуріка : як організувати виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності* : навч.-метод. посіб. / авт.-упоряд. А. Ленчовська, К. Крейдерман, М. Грінберг. К., 2010. С. 256–259. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721703/1/Polikulturika_2010_NB_256_259.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
  3. Мій перший розмовничок : навч. посіб. для учнів початкової й основної школи з навчанням і вивченням мов національних меншин. / Н. Бакуліна та ін. ; за заг. ред. Н. Бакуліної. Чернівці : АНТ ЛТД, 2016. 48 с. : іл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709296/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
  4. Заспіваймо разом : навч. посіб. для учнів початкової й основної школи з навчанням і вивченням мов національних меншин. / Н. Бакуліна та ін. ; за заг. ред. Н. Бакуліної. Чернівці : АНТ ЛТД, 2016. 36 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/709297/1/%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA_1_36_2016.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
  5. Давайте поговоримо. Розмовничок : навч. посіб. для учнів початкової та основної школи з навчанням і вивченням єврейських мов / Н. Бакуліна та ін. ; за заг. ред. Н. Бакуліної. Чернівці : АНТ ЛТД, 2017. 52 с. : іл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709282/2/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
  6. Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин / О. Л. Фідкевич, В. В. Снегірьова, Н. В. Бакуліна ; НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Відділ навчання мов нац. меншин та зарубіж. літ. – Київ : Педагогічна думка, 2021. 44 с.
  7. Успішні практики багатомовної освіти в Україні / кол. авт., за ред. А. О. Панченкова – К.:Ваіте, 2020. 134 с.
  8. Фідкевич, О. Зміст і функції багатомовної комунікативної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин / Олена Фідкевич, Наталія Богданець-Білоskalенко // Укр. пед. жур. – 2020. – № 3. – С. 66–74. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722030/1/%D0%A4%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87-%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).

Людмила Березовська,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
e-mail: berezovska@pdpu.edu.ua

Алла Богуш,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
професор кафедри теорії і
методики дошкільної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
e-mail: allabogush777@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗВО

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, формування комунікативної культури, вихователі, професійна підготовка.

Натепер проблема володіння державною, українською мовою як ніколи є актуальною. У воєнний період російсько-української війни, мова – це своєрідний ідентифікатор українця, «бронежилет нації», що дозволяє розмежувати людей на «свій-чужий». Перебуваючи в окупації та очікуючи допомогу, люди відгукувалися лише тоді, коли чули українську мову, оскільки розуміли, що це свої, ті які допоможуть. Тому так важливо, сьогодні, не тільки знати, а спілкуватися українською мовою на території України, дбати про її чистоту і нормативність. Культура мовлення є складником загальної культури особистості. Чим багатша, досконаліша мова – тим багатша культура народу. Вчені пов'язують національну культуру і з проблемою спілкування (комунікації). «Культура – це комунікація, а комунікація – це культура», - зазначає Е. Холл [9]. Проблема формування культури мовлення є предметом дослідження вчених у різних наукових напрямках: психолого-педагогічному (А. Богуш, Л. Калмикова, Г. Костюк, Т. Пироженко, І. Синиця та ін.);

лінгвістичному (В. Кононенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, І. Ющук та ін.); лінгвометодичному (Н. Бабич, А. Богуш, Г. Вашуленко, С. Караман та ін.).

У контексті дослідження процес формування комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти розглядаємо як важливий складник підготовки професійно-компетентного фахівця, який володіє мистецтвом слова, знає мовні норми та правила мовленнєвого етикету, володіє культурою усного та писемного мовлення. Від мовленнєвої грамотності вихователя, його володіння мистецтвом слова, культурою рідної мови залежить опанування мови дітьми дошкільного віку. Від народження дитина сприймає культурні цінності (матеріальні й духовні), традиції і керується ними у повсякденному житті. Поділяємо позицію мовознавця О. Потебні, у тому, що «мовна індивідуальність виокремлює людину як особистість: чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає національно-мовні якості суспільства» [2].

Для розкриття змісту поняття «культура мовлення», насамперед, з'ясуємо сутність поняття «культура».

За словниковими джерелами поняття «культура» потрактовується як: «сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створені людством упродовж його історії; рівень розвитку суспільства в певну епоху; те, що створюється для задоволення духовних потреб; вихованість та освіченість; рівень, ступінь досконалості певної сфери господарської чи розумової діяльності» [8, с.862].

І. Огієнко пов'язує мову з духовною культурою особистості. Учений зазначає, що сила нації – в силі її культури. Соборна літературна мова – міцний фундамент для зросту здорової духовної культури, тому кожний, хто хоче щасливого майбуття для своєї країни, свого народу, повинен працювати над підвищенням культури літературної мови [5, с.43]. Отже, можна стверджувати,

що «культура», це те, що створила людина. Вона належить до різноманітних аспектів життя і є індивідуальним, психологічним і соціальним феноменом.

Дотично до дослідження розглянемо сутність понять «культура мови» і «культура мовлення». За М. Пентилюк, культура мови – це «... наука, що вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, які ставляться до мови в суспільстві», а культура мовлення – це «... досконале володіння мовою, її нормами у процесі мовленнєвої діяльності людини» [6]. Водночас вчені зазначають, що наука про культуру мови і культуру мовлення це єдина теоретична і практична дисципліна, яка вивчається в ЗВО. Процес опанування мови та її культури передбачає вміння правильно розмовляти й писати, логічно, зв'язно та послідовно висловлювати свої думки, володіти правилами етикету у спілкуванні, адекватно і творчо використовувати всі засоби комунікації у майбутній професійній діяльності. Досконале володіння мовою є важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє фаховій підготовці до майбутньої професійної діяльності. До того ж досконале володіння мовою є важливим компонентом формування загальної культури особистості. Особливо важливою є культура мовлення у майбутніх вихователів ЗДО. Кожний акт професійної комунікативної взаємодії вихователя з дитиною мусить бути нестандартним, вимагає мовленнєвої творчості, мовленнєвого етикету, та постійного коригування своєї мовленнєвої поведінки у зв'язку зі зворотною інформацією, яку педагог отримує у процесі спілкування з дітьми. Отже, майбутній вихователь повинен досконало володіти як культурою мови, так і культурою мовлення. Оскільки мовлення виховательки є взірцем для мовлення дітей.

Поділяємо позицію С. Пенькової у тому, що основою мовної освіти майбутніх вихователів повинно бути формування комунікативної компетенції, оволодіння на високому рівні мовною культурою професійного спрямування, шляхом ознайомлення з термінологічними та фразеологічними особливостями мови обраного фаху, складання та оформлення професійних текстів і

документів, ознайомлення з основними засадами комунікації тощо. Від цього залежатиме формування всіх інших компетенцій, необхідних для успішного функціонування майбутнього фахівця [7, с.151].

М. Вашуленко пов'язує поняття «культура мовлення» (спілкування) з дотриманням мовцем мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідомим, цілеспрямованим, майстерним використанням мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Крім того, культура спілкування – це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет: типові формули вітання, прощання, побажання тощо [4, с. 314].

Л. Мацько поняття «культура мовлення» визначає як дотримання мовцями норм усної і писемної форм літературної мови, цілеспрямоване майстерне використання виражальних засобів мови залежно від стилю, жанру, типу мовлення. Вона є показником рівня освіченості, загальної культури особистості, національної самосвідомості, громадянської активності [3, с. 3].

Таким чином, культура мовлення розглядається вченими як володіння літературним, унормованим як в усній, так і писемній формах мовлення, вмінням використовувати засоби мовної виразності у конкретній мовленнєвій ситуації.

У практичному аспекті поняття «культура мовлення» розглядається як якість мови, що реалізується в процесі спілкування і виявляється в дотриманні мовцями нормативності мови, вмінні зв'язно висловлюватися, вживати засоби мовної виразності, образні слова та вирази.

А. Богуш розгляде поняття «мовна культура особистості» у формуванні високорозвиненої особистості, носія як національно мовленнєвої так і загальнолюдської культури, яка володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення [1, с. 60].

Досліджуючи проблему розвитку професійного мовлення майбутніх вихователів ЗДО, задля оцінювання рівнів її сформованості було використано методику: «Комунікативні та організаторські схильності (КОС)» (модифікація тесту, за В. Ряховським); розроблено тестові завдання та питальники для з'ясування розуміння студентами понять «культура мови», «культура мовлення». Методом експертних оцінок виявлено типові помилки в мові та спілкуванні, зокрема: низький рівень культури мовлення – 34,2 %, невміння пояснити матеріал – 28,7%; недостатній словниковий запас – 16,4%; труднощі в побудові зв'язних висловлювань – 14,3 %; засміченість мовлення побутовою лексикою – 6,4 %. Дослідження проводилося зі здобувачами вищої освіти 2-го та 3-го років навчання спеціальності 012 Дошкільна освіта. За результатами отриманих даних з'ясували, що на жаль, студенти не володіють на належному рівні багатством і культурою рідної мови, недостатньо усвідомлюють необхідність дотримання мовних норм та правил мовленнєвого етикету. Мовлення засмічене діалектними та просторічними словами та виразами, словами-паразитами. Воно містить суржик, позбавлене мовних зворотів, у мовленні відсутні образні слова та вирази, епітети, метафори, порівняння; почасти вживається подвоєння підмета, що порушує граматичні зв'язки між словами у реченні.

Вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», а також дотичних до неї лінгводидактичних дисциплін у здобувачів нефілологічних освітньо-професійних програм повинно забезпечити володіння майбутніми фахівцями на високому рівні державною (українською) мовою, осмислення проблем мовної освіти на сучасному етапі, виховувати любов до краси рідного слова, її милозвучності, культури спілкування.

Таким чином, формування культури професійного мовлення майбутніх вихователів ЗДО це цілеспрямований процес, що включає знання норм і правил користування мовою (усною, писемною), володіння фаховою термінологією, сприяє розвитку вміння будувати висловлювання, чітко і зв'язно продукувати

свою думку, мати свій власний стиль мовлення та ефективно реалізовувати себе в усіх сферах професійної комунікації (з дітьми, колегами, батьками). Професійне, бездоганне мовлення майбутніх вихователів ЗДО з позиції мовної культури – це постійний, творчий процес роботи над собою, спрямований на набуття знань, відповідно до надбань науки і практики.

Література

1. Богуш А. М. Розвиток мовленнєвої особистості дитини в полікультурному середовищі: теоретичний аспект. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2007. № 1-2. С. 59-62.
2. Гольберг М. Я. О. О. Потебня і проблема невимовного в поезії та філософії. Потебня й актуальні питання мови та культури : зб. наук.праць. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2004. С. 307-313.
3. Мацько Л. Стратегія мовної освіти в Україні. Педагогічна газета, 2004. № 5 (118). С. 3.
4. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / Упоряд. авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436с.
6. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
7. Пенькова С. Д. Формування мовленнєвої культури майбутніх вихователів ДНЗ у процесі вузівської підготовки. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. с. 148-153.
8. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах. Київ : Аконіт, 2001. Т. 3. 862 с.
9. Hall E. T. *Beyond culture*. New York : Anchor Press, 1976.

Олена Біла,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри дошкільної та початкової освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету,
e-mail: lenabila@gmail.com

Інна Панченко,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
e-mail: ines8@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ІНДИКАТОРИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: спілкування, міжкультурне спілкування, крос-культурна комунікація, заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти.

Феномен міжкультурної комунікації суб'єктів в умовах цивілізованого суспільства віддзеркалює процес міжособистісного спілкування представників різних культур, внаслідок якого відбувається взаємозбагачення культурних контактів; скорочення часу для досягнення ціннісних джерел щодо історичного шляху того або того народу; прогресивне взаємопроникнення культур.

Щодо останнього, то вчені О. О. Біла, Д. Г. Іванова виокремили чотири напрямки взаємопроникнення культур, що виступають підґрунтям для глобального мислення та влаштування продуктивного стилю життя різних людських спільнот. До таких напрямків належать: розвиток технологій, глобалізація економіки, інтенсифікація міграційних процесів, розширення мультикультурності суспільства [1, с. 290]. Сукупність зазначених напрямків створює основу для усвідомлення значущої ролі оволодіння здобувачами закладів вищої освіти компетенцією міжкультурного спілкування внаслідок взаємозалежності людського світу. Так, сучасні дослідники (Н. В. Кічук, Д. Г. Іванова) акцентують увагу на тому, що індикаторами міжкультурного спілкування виступає: вербальне та невербальне спілкування в форматі обміну інформацією між представниками різноманітних культур задля свідомого осмислення глобалізаційних процесів у світі, прийняття інших цінностей і

адекватного поводження в спільнотах, які представляють інші культури. У цьому контексті студентська молодь покликана бути терпимою до культурного різноманіття та демонструвати щирю повагу до інших культур. Це й виступає ознакою цивілізованого спілкування молоді на крос-культурному рівні.

Цілком очевидно, що будь-який суб'єкт, як представник тієї або тієї національної культури, є й вмотивованою особистістю щодо оволодіння нормами культури міжнаціонального спілкування, демократичної взаємодії та співпраці з іншими людьми на основі соціокультурної творчості, ідеалів свободи, справедливості та рівності. Тому сучасна система освіти у глобальному контексті має забезпечити гармонійне сполучення інтернаціонального та національного на всіх етапах становлення учнівської та студентської молоді. Підкреслимо також, що полікультурна освіта поєднує процес пізнання особистістю іншої культури, її самореалізацію в полікультурному світі, безконфліктну самоідентифікацію особистості та її природну інтеграцію в полікультурний простір.

Результатом полікультурної освіти виступає сформованість у студента полікультурної компетентності. Полікультурна компетентність, як складова університетської підготовки студентів, формується у них ще в період шкільного навчання. Ідеться про ознайомлення учнів із самобутньою культурою різних народів; навчання дітей і підлітків знаходити інформацію щодо іншомовної культури та постійно оновлювати її в умовах неперервної комунікативної практики, застосовувати здобуті знання у повсякденній діяльності.

Упровадження в освітній процес вищих шкіл культурологічного підходу з опорою на комунікативну методику значно підсилює процес становлення полікультурної компетентності в особистості студентського віку. Ідеться про подальше набуття студентами комунікативних умінь і навичок через вивчення культури іншомовних країн та власної культури, накопичення досвіду міжкультурної комунікації в умовах академічної групи.

Література

1. Bila O., Ivanova D. (2019) Professional Preparation of Future Socionomists for Cross-Cultural Communication in a Multilingual Environment of Higher Education Institutions in Countries of the Danube Region Journal of Danubian Studies and Research, Galati Romania. – Vol. 9, №. 1. – P. 290 – 294.
URL: <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/research/article/view/6013/5060> (дата звернення 15.05.2022).

Тетяна Близнюк,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: blyztan@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: національна ідентичність, краєзнавство, початкова школа.

Проблема формування національної ідентичності юного покоління актуалізувалася з часів відновлення незалежності України. А з 2014 року її все частіше почали розглядати як «проблему державної ваги і національної безпеки» [2, с. 3]. Війна, яку росія розпочала проти України у 2022 році, тільки підтверджує той факт, що мова, історична пам'ять, збереження національної автентичності, культури й традицій має неабияке значення. Завдання сучасної освіти – сформувати національно свідоме покоління з чіткою проукраїнською позицією, цінностями, які постають на основі національної ідеї, а разом з тим – рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають в Україні.

Завдання сучасного педагога – знайти ефективні й результативні методи й підходи до вирішення цієї проблеми, продумати змістове наповнення й форми роботи зі школярами на уроках і в позаурочний час, під час очного і дистанційного навчання.

Мета розвідки – окреслити змістові й методичні аспекти використання краєзнавчих матеріалів у процесі формування національної ідентичності учнів початкової школи на уроках англійської мови.

Проблема національної ідентичності – предмет наукових студій філософів, психологів, педагогів, соціологів, культурологів. Педагогічний аспект формування національно-культурної ідентичності аналізують І.Бех, Г.Ващенко, С. Веселовський, В. Євтух, К. Журба, Б. Ступарик та ін. З методичної точки зору її розглядають Т. Горlach, О. Сухомлинська, Н. Чепурна, К. Чорна та ін. Науковці й педагоги-практики акцентують на різних засобах формування національної ідентичності учнів. Про ефективність краєзнавчого матеріалу свідчать науково-практичні матеріали М. Чоланюк, Л. Черевко.

Національно-патріотичне виховання, як і формування національної ідентичності учнів початкової школи, – це не одноразова акція, а систематичний процес, який має відбуватися впродовж усього навчання і на усіх уроках. Йдеться про самоідентифікацію кожного «з певною нацією як самобутньою спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею» [1].

Розглянемо детальніше можливості використання краєзнавчого матеріалу на уроках англійської мови. Зокрема, опрацьовуючи відомості про географічне положення країн, іноземну мову яких ми вивчаємо, знайомимо школярів з гірськими масивами, найвищими вершинами, ріками та озерами, височинами, рівнинами й долинами певної місцевості. З таким матеріалом можна пов'язати важливі історичні, економічні та соціальні періоди життя народу у порівнянні з аналогічними даними України.

Цікавим навчальним матеріалом завжди була культурна спадщина різних країн, тому знайомство з містами, їх туристичними пам'ятками (театри, музеї, монументи, пам'ятники та меморіали тощо), віртуальні екскурсії у тому числі й містами України є вагомим внеском у розширення світогляду школярів, сприяють аналітичному та компаративному мисленню.

Неоціненним краєзнавчим матеріалом у контексті формування національної ідентичності здобувачів освіти є характеристика визначних особистостей та їх культурного внеску у розвиток свого міста, країни. Тут доцільно проаналізувати не лише роль письменників та їх важливі літературні досягнення, але й згадати діяльність суспільних, політичних історичних постатей. Доступна розповідь і презентація про них сприятиме кращому розумінню історії та культури нації, ваги внеску кожного національного діяча.

Опрацювання матеріалу, пов'язаного з рідним краєм, сприяє формуванню в учнів переживання належності до українського народу, прийняття його цінностей і відчуття себе українцем чи українкою. Такий матеріал сприяє засвоєнню історичної правди, формуванню історичної пам'яті й поваги до національних героїв.

Цікавими, мотивуючими й пізнавальними для учнів є знайомство із самими подіями, які відбувалися на території України, а також англомовних країн, як, скажімо Трафальгарська битва чи американська революція. Учні можуть проводити паралелі історичного розвитку країн у порівнянні з нашою батьківщиною, складати схеми на основі вивченого.

Отже, у процесі роботи з краєзнавчим матеріалом на уроках англійської мови в учнів початкової школи формується національна ідентичність. Її основою є національна Я-концепція, яка проявляється у відчутті національної гідності, самоповаги, любові до України й бажанні бути корисним чи корисною для Батьківщини, а разом з тим толерантності й повазі до інших націй та культур.

Література

1. Нагорна Л. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (Дата звернення: 16.05.2022)
2. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (констатувальний етап дослідження): науково-методичний посібник / авт. кол. за заг. кер. К. О. Журби. Черкаси: ЧОШОПП, 2017. 83 с.

Наталія Богданець-Білоskalенко,
*доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу
навчання мов національних меншин
Інституту педагогіки НАПН України,
професор ІДГУ,
e-mail: nataliabogdanets@gmail.com*

**КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
У ПРОГРАМАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5-6 КЛАСІВ ЗЗСО
З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
В УМОВАХ НУШ**

Ключові слова: культурна компетентність, українська мова, ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин.

У річищі Нової української школи однією з вимог Державного стандарту базової середньої освіти (2020) є формування культурної компетентності здобувачів освіти, яка “передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва” [4].

Нагадаємо, що культура – засіб об’єднання народу в нації. Кожна культура формує свій світ людини, те, що ми називаємо тип українця, італійця, японця. І народна, і елітарна культура однаково причетні до цього процесу. Не самоізоляція, а формування національних типів з притаманним світобаченням і ставленням до навколишнього освіту, з властивою їм національною свідомістю гарантує збереження своєрідності й неповторності кожної культури. Для формування національного типу першорядного значення має традиція, безперервність у передачі культурних здобутків від покоління до покоління. Кожен член суспільства (певної національної спільності) повинен опанувати культурою свого народу, щоб стати особистістю. Культури, орієнтовані на

одухотворення особистості, на збереження і продовження традицій, на виразно-національне начало, зараховують до класичних [5].

Формується культурна компетентність у здобувачів освіти за допомогою практичних завдань і вправ, які містять підручники або обирають (складають), у разі потреби, самі вчителі, у пропонованих учням темах усних висловлень або письмових творів (це може бути текстовий матеріал, пов'язаний з історією держави, її символами, способом життя українського народу, його звичаями, традиціями, етнографією, культурою – матеріальною, уснопоетичною, музичною тощо, у т.ч. у порівнянні з культурою відповідної національної спільноти); тексти, що розкривають притаманний українцям менталітет. Реалізація цього аспекту навчальної діяльності підпорядкована вихованню громадянина незалежної України, який, усвідомлюючи себе представником своєї нації, свідомий і своєї громадянської належності до держави, яка є його Батьківщиною і яка забезпечує йому всі необхідні для життєдіяльності умови, у яких він, володіючи державною мовою, може сповна реалізувати свої права, потреби і здібності [6].

Як зазначає сучасна дослідниця Н.Бондаренко, “зміст освіти і роль культурної компетентності мають відповідати соціокультурному типові даного суспільства й відтворювати особистість, більш-менш модальну для цього типу. Результатом інкультурації має стати особистість, здатна відтворювати культуру, її ядро, базові цінності, традиції, транслювати, поширювати її, передавати культурну спадщину прийдешнім поколінням” [2, с. 96].

Отож змістовий соціокультурний складник сприяє формуванню культурної компетентності та орієнтована на засвоєння культурних і духовних цінностей українського народу та морально-етичних цінностей загалом; ґрунтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави [1].

Програми з української мови для 5-6 класів з мовами навчання національних меншин [6] передбачають поглиблену роботу над лексикою, яка позначає реалії соціально-культурного життя України, специфічні для

української культури поняття. Сприятливим соціокультурним матеріалом для навчання є передбачені програмою етичні формули, фразеологічні звороти, прислів'я та приказки, які презентують неповторність української мови, передають життєвий досвід народу, його погляди на світ і на себе. Програми з української мови та літератури спрямовують на розвиток здатності учнів до соціокультурного саморозвитку та самонавчання шляхом формування уміння адекватно використовувати соціокультурний досвід, набутий у процесі навчання, самостійно обирати літературний матеріал відповідно до власних потреб та опрацьовувати його у різний спосіб (працювати з навчальною книжкою, хрестоматією, довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо). На думку сучасної дослідниці М. Греб, «особливої уваги заслуговує художній текст, оскільки він формує і розвиває етичні потенції особи за рахунок поєднання конкретно-історичного, національно-особливого і загальнолюдського компонентів твору, показуючи нерозривний зв'язок дійсності “своєї” країни, її культури з історичним розвитком і дійсністю культури світової. На думку психологів, люди більшою мірою схильні розбирати і оцінювати вчинки і відчуття літературних героїв, ніж свої власні. Саме в художньому тексті часто трапляються діалоги, де використовуються різні форми мовного узусу, формули ввічливості, фонова і безеквівалентна лексика. Це у свою чергу дозволяє краще зрозуміти специфіку і своєрідність культури іншої мови» [3, с. 184]. З творів художньої літератури учні дізнаються про моральні, етичні, духовні цінності минулих поколінь і своїх сучасників; про ставлення народу до країни, в якій вони мешкають; про взаємини народу і релігії; взаємини людини і суспільства; про сімейний і побутовий устрій; про національні звичаї, обряди тощо. Отже, художній твір розглядаємо як джерело соціокультурного розвитку особистості дитини – учня п'ятого-шостого класів шкіл з мовами навчання національних меншин. Підкреслюємо особливу значущість сучасних художніх творів національної (української) літератури для формування соціокультурної складової учнів, у текстах яких наявний опис мовленнєво-комунікативних дій у

реальних ситуаціях спілкування. Мовлення персонажів, а частково й авторське мовлення, презентує лексичний матеріал, який вживається у повсякденному спілкуванні сучасних носіїв мови. Використання в освітньому процесі письмових і усних текстів усіх зазначених типів створює умови для практичного використання мови в різноманітних сферах діяльності, сприяє формуванню в учнів здатності використовувати цю мову для реального спілкування в умовах діалогу культур.

Таким чином, у сучасних умовах важливим залишається зміст і сам процес формування культурної компетентності у здобувачів освіти ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин на уроках української мови та літератури в 5-6 класах, що нашоує на думку про розроблення критеріїв оцінювання рівня її сформованості.

Література

1. Богданець-Білоskalенко Н. І. *Національно-культурний компонент змісту навчання літературного читання в школах національних меншин. Гірська школа Українських Карпат.* № 19. С. 114-117.
2. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок.* №8 (175), 2019. С. 94-99.
3. Греб М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів: дис.. докт.пед.наук. К., 2018. 455 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
5. Дзюбишина-Мельник Н. Перекладна література як складова інкультурації дитини. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України.* 1998. №1. С. 46-48.
6. Програми: Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5-9 кл. Т.Фонарюк та ін.; Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 кл. Т.Гнаткович та ін.; Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 кл. С.Черничко та ін. [Електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

Валентина Богута,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти,
природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
e-mail: boguta.valentina@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПНПУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Ключові слова: майбутні педагоги, культурна компетентність, неформальна освіта.

Досягнути мети становлення духовного потенціалу майбутнього педагога можна завдяки зануренню його в світ культури власного народу та в світ кращих зразків світової культури. Для задоволення духовно-естетичних потреб та запитів здобувачів вищої освіти у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка функціонує близько 20 колективів художньої самодіяльності, серед яких 10 носять почесне звання «народного». У 2020 році для ознайомлення широкого загалу з надбаннями мистецьких колективів ЗВО було створено АРТпроект ЗНАЙ_НАШИХ.

Участь студентів педагогічного університету в Українському народному хорі «Калина» сприяє не лише розвитку художніх здібностей, формуванню загальної та музичної культури майбутніх учителів, але й вчить шанувати і любити рідний край,

українську мову, пісню, культуру [6]. У репертуарі колективу, який пропагує народну манеру співу на Полтавщині, хорові твори українських композиторів минулого й сучасності, обробки українських народних пісень, а також оригінальні музичні композиції керівника колективу Г. Левченка, створені на основі фольклорних пісенних зразків різних районів Полтавщини. Серед учасників хору не лише студенти, а і викладачі.

Своєрідною окрасою мистецьких заходів різного рівня є виступи народного фольклорного ансамблю «Жива вода», який вже понад 18 років працює в напрямку народного вокального мистецтва [3]. У колективі глибоко шанують і люблять народні пісні – невичерпне джерело творчості, які виконуються із супроводом і акапельно. У репертуарі колективу сконцентровано найкращі зразки фольклорної спадщини українців різних регіонів – Полтавщини, Слобожанщини, Житомирщини, Чернігівщини, Київщини, Рівненщини, Черкащини, Сумщини.

Студенти педагогічного університету також мають змогу долучитися до народно-пісенної спадщини рідного краю шляхом участі в українському народному чоловічому вокальному ансамблі «Чебрець» [7]. Репертуар колективу складають українські народні пісні (козацькі, ліричні, патріотичні, серед яких домінує полтавська тематика), так і твори сучасних композиторів. У творчій діяльності та репертуарному форматі «Чебрець» споріднений з жіночим гуртом «Черемшина», окремий репертуар якого складає понад 25 творів української обрядової тематики [1].

До репертуару студії естрадної пісні «Gloria», який працює у стилі поп та поп-folk, входять відомі твори українських композиторів і поетів, сучасні обробки народних пісень, виконання яких перетворюється на театралізоване дійство з вдало підібраними текстами та хореографічними постановками [5].

Запальні українські танці у виконанні народного самодіяльного ансамблю танцю «Весна» допомагають майбутнім педагогам зрозуміти й усвідомити своєрідність і неповторність національних хореографічних надбань, сприяють формуванню поваги і любові до народного мистецтва різних країн світу [2].

Понад 20 років у ПНПУ імені В. Г. Короленка діє студентський театр мод [4]. Моделі для нових колекцій розробляють та виготовляють студентки факультету технологій та дизайну. Серед колекцій, які здобули визнання і пошану журі всеукраїнських конкурсів: колекція сучасних українських вишиванок «Вишиванка – краса і духовність українського народу», колекція

стилізованого жіночого одягу за мотивами розпису полтавських писанок «Полтавська Писанка»; колекція, яка була створена до 100 річного ювілею ПНПУ імені В. Г. Короленка «Феєрія льону», де кожна квітка символізує силу і мудрість рідного народу.

Отже, завдяки діяльності окреслених нами колективів, які у своїй діяльності спираються на національне підґрунтя, спрямовані на збереження і популяризацію культурних надбань українського народу у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка зреалізовується ідея національно-патріотичного виховання та формування у майбутніх педагогів різних спеціальностей культурної компетентності як коду української нації, яка виборює саме зараз свою ідентичність у протистоянні військкому вторгненню РФ на територію УКРАЇНИ.

Література

1. Жіночий пісенно-фольклорний гурт «Черемшина» URL: <http://pnpu.edu.ua/ukra%dl%97niskij-narodnij-cholovichij-vokalnij-ansambl-chebrecz-zhinochij-pisenno-folklornij-gurt-cheremshina>
2. Народний самодіяльний ансамбль танцю «Весна» URL: <http://pnpu.edu.ua/narodnij-ansambl-tanczyu-vesna>
3. Народний фольклорний ансамбль «Жива вода» URL: <http://pnpu.edu.ua/narodnij-folklornij-ansambl>
4. Студентський Театр мод URL: http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj_nashih-studentskij-teatr-mod-fakultetu-tehnologij-ta-dizajnu.html
5. Студія естрадної пісні «Глорія» URL: <http://pnpu.edu.ua/studiya-estradno%dl%97-pisni-gloriya>
6. Український народний хор «Калина» URL: http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj_nashih-ukra%D1%97niskij-narodnij-hor-kalina.html
7. Чоловічий пісенно-фольклорний гурт «Чебрець» URL: <http://pnpu.edu.ua/ukra%dl%97niskij-narodnij-cholovichij-vokalnij-ansambl-chebrecz-zhinochij-pisenno-folklornij-gurt-cheremshina>

Мирослава Вовк,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
e-mail: miravovk79@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТИКА: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМАТИКА, РЕТРОСПЕКТИВА

Ключові слова: українська фольклористика, періодизація розвитку фольклористики.

Упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХІ ст. у класичних університетах відбувалось становлення теоретико-методологічних засад і освітніх традицій вивчення фольклористики. В історії фольклористичної думки акумульовано націєзберігаючий потенціал фольклору, ціннісне усвідомлення якого сприяє професійному і особистісному розвитку кожного громадянина та забезпечує конкурентоспроможність і сталий розвиток нації.

Здійснивши ретроспективний аналіз історії української фольклористики, С. Росовецький зазначив, що наука про фольклор уже із самого свого початку виразно поділилася на дві частини – фольклористику збиральницьку (польову) і теоретичну (інтерпретаційну). Учений-практик з'ясував, що «збирання фольклору, письмова фіксація його текстів у всіх народів стадіально випереджає появу фольклористики як певної системи знань про фольклор. Розвиток збиральницької фольклористики можна поділити на дві стадії – донаукову і наукову, на якій тексти фольклору фіксуються з мотивацією власне фольклористичною, фаховою [2, с.49].

Перші збиральницькі фольклорні матеріали, науковий досвід особистостей, освітні результати вивчення фольклору сприяли формуванню фольклористики як науково-освітньої галузі, її інтердисциплінарності як провідної тенденції. Фундаменталізація наукових засад та освітніх традицій вивчення фольклористики утверджувалась в умовах класичних університетів:

Університету Святого Володимира (Київського університету: М. Максимович, М. Костомаров, О. Котляревський, М. Дашкевич, В. Перетц, А. Лобода та ін.), Університету Яна Казимира (Львівського університету: Я. Головацький, Ф. Колесса, В. Гошовський, Т. Комаринець та ін.), Харківського університету (І. Срезневський, О. Потебня, М. Сумцов, Д. Зеленін та ін.).

Теоретичні засади поняття «фольклористика» були викладені у працях Ф. Вовка, М. Драгоманова, І. Франка, Ф. Колесси, К. Квітки та ін. На основі їх розвідок сучасна львівська дослідниця Г. Сокіл доводить, що погляди на предмет науки про фольклор, суперечності у визначенні самої науки, використання понять «фольклористика», «етнографія», «фольклор» (у значенні «фольклористика») можна диференціювати на дві позиції: «1) фольклористику та етнографію тогочасні (у другій половині XIX – на початку XX ст. – М.В.) науковці розмежовували, однак частіше вживали термін «етнографія»; 2) фольклористика як наука виокремилась раніше, ніж етнографія, маючи у своєму розпорядженні зібрану вагому джерельну базу, хоча термін «фольклористика» вживався непослідовно [3, с. 39]. Найбільш обґрунтованою на межі XIX – XX ст. була дефініція фольклористики, сформульована І. Франком, як «галузь знань, яку ми звикли на англійський зразок називати фольклористикою, або народознавством» [2, с. 49].

На основі аналізу довідникової, енциклопедичної літератури, фольклористичних праць можемо констатувати, що **фольклористика** – філологічна наука, яка вивчає фольклор як синкретичний феномен культури у його жанровому й видовому розмаїтті, регіональному та іншонаціональному вимірі, досліджує етапи та чинники появи фольклорних творів, визначає методологічний інструментарій їх аналізу, обґрунтовує роль відомих та малознаних особистостей у дослідженні фольклорної традиції, займається архівуванням фольклорних текстів та створенням бібліографічних галузевих праць.

За результатами студіювання архівних джерел, довідково-енциклопедичних видань, періодики нами визначено такі періоди розвитку фольклористики в умовах класичних університетів України:

I. 1848 – 1901 рр. – період утвердження професійних засад української фольклористики в умовах класичних університетів, формування науково-фольклористичних шкіл (міфологічної, культурно-історичної, психологічної), зародження системи фольклористичної підготовки майбутніх філологів та істориків у контексті культурологічного, полікультурного, аксіологічного підходів. Нижня межа цього періоду (1848 р.) пов'язана з початком діяльності першої кафедри руської (української) словесності в Університеті Яна Казимира на чолі з Я. Головацьким. Фольклористична підготовка майбутніх фахівців у другій половині ХІХ ст. передбачала активне впровадження фольклорної складової у зміст літературознавчих, лінгвістичних, історичних, джерелознавчих дисциплін; збагачення проблематики вивчення української народної словесності у взаємозв'язках фольклором слов'янських, європейських народів, з міфологією, етнографією, історією; розробку та впровадження власне фольклористичних дисциплін; введення елементів фольклорно-краєзнавчої практики у підготовку майбутніх філологів та істориків; використання різних форм і методів аналізу народно традиційного пласту культури (семінарії, консультування, студіювання, написання наукових рефератів, текстологічний розбір творів тощо).

II. 1902 – 1950 рр. – період професіоналізації та інституалізації у фольклористичній галузі, що зумовлено діяльністю університетських та академічних фольклористичних осередків при класичних університетах та Всеукраїнській академії наук, Інституту фольклору АН УРСР, заснуванням спеціалізації «народна словесність» у Київському університеті, активною науковою та педагогічною роботою викладачів першої кафедри фольклору та етнографії при Львівському університеті (1939 – 1947). Нижня межа періоду пов'язана з ініціативою заснування спеціалізації «народна словесність» у

Київському університеті, з початком діяльності Комісії з вироблення програм на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету університету. Упродовж означеного періоду розвивались напрями фольклористики (етномузикознавство, словесна фольклористика, текстологія, жанрологія, історія фольклору і фольклористики тощо). Викладачі ретранслявали досвід порівняльних фольклористичних студій у зміст підготовки майбутніх філологів та істориків, впроваджували авторські курси фольклористичного спрямування, видавали друком перші підручники, посібники, уклали професійні програми збирання, класифікації, систематизації фольклорних текстів у напрямі регіонального дослідження фольклору, залучали студентів до краєзнавчої діяльності, сприяли розвитку їх дослідницької культури.

III. 1951 – 1989 рр. – період розвитку фольклористики в умовах радянського ідеологічного тиску. У зміст професійної підготовки майбутніх філологів викладачі впроваджували курс «Усна народна творчість» (з 1951 р. згідно з уніфікованою програмою, підготовленою співробітниками Київського університету та Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР під керівництвом П. Попова), обов'язкова фольклорна практика. Викладачам університетів вдалось розвинути традиції українських фольклористичних осередків («львівського» і «київського»), суттєво розширити спектр фольклористичної проблематики, що реалізовувалось у монографічних розвідках, публіцистичних, теоретичних працях, у процесі укладання збірників фольклорних творів, заснуванні серій фольклорних видань. Ці досягнення зумовили розвиток сучасної фольклористики у напрямі інтердисциплінарних, антропологічних, культурологічних студій, про що свідчить широка диференціація курсів і спецкурсів, програми яких розробляють викладачі спеціалізованих кафедр провідних класичних університетів на сучасному етапі.

IV. 1990 – початок XXI ст. – період інноваційного поступу української фольклористики у класичних університетах України на основі вітчизняного

історико-педагогічного досвіду та досягнень зарубіжної теорії і практики вивчення фольклору. Нижня межа періоду пов'язана з поновленням діяльності кафедри фольклористики у Львівському університеті (1990) та відкриттям кафедри фольклористики у Київському університеті (1991). Спостерігається процес оновлення змісту фольклористичної підготовки майбутніх учителів-філологів, фольклористів у класичних університетах шляхом збагачення змісту базової дисципліни «Усна народна творчість», розробки програм фольклористичних курсів і спецкурсів (історико-фольклористичних, жанрологічних, психолого-педагогічних, музикознавчих тощо), впровадження інноваційних методів архівування та систематизації фольклорних творів у межах фольклористичної практики, створення віртуальних лабораторій, електронних бібліотек, написання навчально-методичних, монографічних праць на основі функціонального, антропологічного, контекстного, комунікативного підходів до аналізу фольклору.

Література

1. Вовк М.П. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ ст.): теорія і практика : монографія; за наук. ред. проф. О.М. Семенов / Мирослава Петрівна Вовк. – К.: Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 419 с.
2. Росовецький С.К. Український фольклор у теоретичному висвітленні: підр. / С.К. Росовецький. – К.: Вид.-полігр. Центр «Київський університет», 2008. – С. 49.
3. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс: [монографія] / Ганна Сокіл. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 39.
4. Франко І. Етнологія та історія літератури / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів: у 50-ти тт. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 29. – С. 278.

Людмила Галаєвська,
кандидат педагогічних наук
науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: luda_gala2703@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЛЦЕЮ

Ключові слова: культура спілкування, уроки української мови, система вправ і завдань, формування культури спілкування.

Процеси глобалізації суспільств, інтеграції науки, економіки, модернізація освітньої галузі детермінують комунікативну парадигму, за якої формуються особистісні якості, розвиваються індивідуальні особливості, виховуються ціннісні орієнтації молодого людини. Дослідники зазначають, що «нині комунікація перестає бути серією послідовних актів, а переходить у стан, коли всі учасники комунікації одночасно знаходяться в кількох комунікативних сферах, пов'язаних або не пов'язаних між собою. У сучасному суспільстві комунікативна взаємодія посідає пріоритетне місце поряд з діями, орієнтованими на досягнення мети. Усі соціальні процеси відбуваються у відповідно проінтерпретованій культурно-комунікативній сфері» [3, с. 16].

Культура спілкування – найважливіший складник загальної культури людини. Ввічливості, мовленнєвого етикету, культури поведінки, культури поведінки, культури спілкування треба наполегливо вчитися і навчати інших. «Основою культури спілкування є гуманні стосунки між людьми. Обов'язковою умовою культури спілкування є тактовне ставлення до співрозмовника, уміння зрозуміти почуття й настрої іншої людини» [2, с. 22-23].

Розвиток духовності і культури суспільства неможливий без мови, яка в наш час потребує глибокого вивчення на основі невмирущих скарбів національної культури народу. Рівень мовної здатності завжди є і буде визначальним у характеристиці соціально-культурного рівня народу і кожного

громадянина зокрема. Людина створила культуру, а культура – людину. Індивідум реалізується в культурі думки, спілкування, культурі трудової діяльності. Оскільки людина – творець культури, то мова є засобом її вираження.

Культура спілкування передбачає високий рівень загальної культури людини, розвинену культуру її мислення, мовлення і поведінки. Таким чином, необхідно постійно розвивати мисленнєво-мовленнєві вміння.

На думку О. О. Леонтєєва, щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна володіти такими вміннями: а) швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; б) спланувати своє мовлення і вибрати зміст акту спілкування; в) знайти адекватні засоби для подачі цього змісту; г) забезпечити зворотній зв'язок. Якщо якась із ланок буде порушена, то мовцеві не вдається домогтися бажаних результатів спілкування – воно буде не ефективним [4, с.33].

Система роботи з формування культури спілкування учнів на уроках української мови повинна містити вправи і завдання, розраховані на постійне залучення школярів до активних форм спілкування, сприяти розвитку їхньої мовленнєвої компетентності.

Зазначимо, що основним напрямом роботи у формуванні вмінь культури спілкування є створення ситуацій спілкування (максимально наближених до життєвих), у яких учні набувають навичок орієнтуватися у ситуації, вести діалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету. При цьому необхідно враховувати, що робота з ситуативними завданнями буде ефективною за умови систематичного їх використання на уроках української мови. Залучення учнів до участі в мовленнєвій ситуації, наближеної до природної, допомагає уникнути формальності під час виконання мовленнєвих завдань, сприяє створенню невимушеної, творчої атмосфери на уроці [5].

Запропоновані учням види вправ і завдань спрямовано на розвиток уваги до слова, на забезпечення мовлення учнів, формування вмінь будувати

висловлювання з урахуванням ситуації спілкування, вимог до культури спілкування, аналіз створених висловлювань щодо характеру, культуру поведінки.

Робота із формування культури спілкування в учнів не може обмежуватися епізодичними вправами на уроках. Щоб виробити в учнів міцні знання, стійкі вміння і навички, внутрішню потребу в дотриманні правил спілкування, необхідно працювати систематично, що сприятиме формуванню в здобувачів освіти навичок культурного спілкування у різних життєвих ситуаціях, допоможе краще усвідомлювати необхідність використання таких навичок у повсякденному житті, позитивно вплине на формування здобувача освіти як компетентної мовної особистості, яка відповідально ставиться до власного мовлення, розуміє і поважає кожного співрозмовника, з яким доводиться спілкуватися і під час навчання, і поза школою.

Література

1. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. К.: Рад. шк., 1981. 171 с.
2. Галаєвська Л. В. Ситуативні завдання у формуванні культури спілкування на уроках української мови в старшій школі. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 6. С. 22-27.
3. Галаєвська Л. В. Культура спілкування старшокласників у процесі створення жанрів ділового мовлення. IV Міжнародна научно-практична конференція «ACTUAL TRENDS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» (11-13 жовтня, 2020) Munich, Germany, P. 176–181.
4. Леонтьев А.А. Психология общения. М.: Смысл, 1997. 365 с.
5. Подлевська Н.В. Формування культури спілкування – одна із важливіших проблем вивчення рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 3.

Наталія Гой,
*кандидат економічних наук, доцент,
викладач Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: natalygoy22@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Ключові слова: культурна компетентність, національне виховання, учні початкових класів, українська народна вишивка.

Найважливішим завданням сучасної педагогіки є розвиток духовного потенціалу підростаючого покоління, формування його інтелектуальної, морально-естетичної культури через глибокий інтерес до великого минулого свого народу, до національної, вітчизняної та світової культур. У зв'язку з цим, національне виховання є однією з важливіших складових проблеми виховання особистості, в основу якого мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та школи, наступності та спадкоємності поколінь. Величезні можливості для ознайомлення дитини з національною культурою надає використання елементів національної української вишивки. Програма національного виховання молодших школярів засобами української вишивки широко використовує традиції та звичаї з метою формування в молоді етнічної самобутності, творчого ставлення до дійсності. Будь-який різновид національного мистецтва має величезний вплив на національну свідомість школярів, в тому числі національна українська вишивка, що надає суттєві можливості для внутрішнього сприйняття цінностей національної культури, можливість емоційного переживання учнями знань про рідну мову, звичаї, традиції, обряди свого народу, витвори народної творчості і тим самим забезпечують їх глибоке засвоєння.

У Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що освіта має бути спрямована на втілення у життя української народної ідеї, що

прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій. Отже, актуальність питання використання традицій українського народу в освіті не викликає сумніву, тому як з давніх-давен українці намагалися зберегти національну свідомість та патріотичний дух, передавати нащадкам багатство, що надбане народом за минулі роки.

Значний внесок у розробку питань теорії і практики реалізації принципу народності здійснили класики педагогіки: А. Дістервег, Я. Коменський, І. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Важливе місце принципу народності в роботі школи відводили українські педагоги Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова та ін. Дослідження проблеми збереження національних традицій та використання традицій українського народу засобами народної вишивки розглядають вітчизняні педагоги та дослідники: В. Бондаренко, Е. Даценко, Є. Івашкевич, О. Кузьменко, О. Майор, О. Мороз, Л. Савка, Г. Яременко та ін.

Староукраїнські традиції міцно увійшли у сучасні звичаї. Сьогодні розгорнулася кропітка праця з дослідження шляхів реалізації у змісті освіти закономірностей етнічної історії та етногенезу. Першочергового значення набуває реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу, формування поваги до історії й традицій рідного краю. Одним з давніх, найбільш масових і розвинених видів народного декоративного мистецтва є вишивка. Це – феноменальне явище в художній творчості українського народу, витоки якої сягають глибини віків. Проблема походження та еволюції вишивки на території нашої сучасної країни складна й багатогранна. Аналіз наукової літератури дозволяє визначити витоки та історичну еволюцію української народної вишивки. Адже, вона є одним з найбільш розповсюджених й доступних видів народної художньої творчості. В. Титаренко у своїй праці називає українську народну вишивку «одним з найдавніших, найулюбленіших і найпоширеніших видів декоративно-прикладного мистецтва» [1, с. 125].

Досвід вивчення питання розвитку народної вишивки говорить про те, що вона вдосконалювалася протягом багатьох століть. З далекої давнини на Україні вишивкою оздоблювали різні вироби, що необхідні людям в побуті. Отже, мотиви орнаменту української вишивки своїм корінням сягають місцевої флори та фауни, історичних традицій. У глибокій давнині основні мотиви орнаменту відображали елементи символіки різних давніх культів як засіб сприйняття народної традиції. Основними мотивами української народної вишивки завжди були елементи природи, які мали історичну традицію. Сьогодні вишивка також є дуже популярною й користується попитом. Знання та вміння з техніки вишивання із покоління в покоління дбайливо передавалися нащадкам для подальшого розвитку та вдосконалення. Отже, вишивкою займалися у кожному регіоні, районі, селі, що відзначалося своєрідністю мотивів. Тому вишивка – це не тільки мистецтво й художнє оформлення речей, а й своєрідне світобачення, відтворене специфічними художніми засобами [2, с. 23]. Таким чином, початкова школа виховує майбутніх громадян України на основі культурно-історичного досвіду нашого народу, його багатівікової мудрості та духовності.

Ефективним засобом цієї роботи виступають національні традиції, які мають потужні виховні можливості. Педагоги та дослідники у своїх працях доводять усе багатство, регіональне розмаїття та національну самобутність українського вишивального мистецтва. Тому як у процесі історичного розвитку в кожному регіоні країни віками створювалися характерні орнаментальні мотиви і композиції, улюблена гама кольорів, специфічні техніки виконання. На основі аналізу літературних джерел та публікацій у педагогічній періодичній пресі можна зробити висновок, що українська національна вишивки є ефективним засобом формування національної свідомості молодших школярів.

Література

1. Титиренко В. П. Народні промисли України: навч. посібник / В. П. Титаренко. – Полтава: Полтавський літератор, 2011. – 524 с.
2. Яременко Г. Мистецтво вишивання – різновид народної творчості / Г. Яременко. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 3. – С. 22–25.

Ігор Горошкін,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: igorgoroshkin@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ В ІНШОМОВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: культурна компетентність, іноземні мови, заклади загальної середньої освіти.

Необхідність формування культурної компетентності здобувачів освіти зумовлена вимогами Державного стандарту базової середньої освіти, у якому окреслено, що культурна компетентність «передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин України, інших країн і народів; здатність розуміти й поцінувати творчі способи вираження й передачі ідей і смислів у різних культурах через різні види мистецтва й інші культурні форми; прагнення до розвитку й вираження власних ідей, почуттів засобами культури й мистецтва потребує сформованих умінь використовувати мову для духовного, культурного й національного самовираження й самовияву» [1].

Учні 5-6 класів закладів загальної середньої освіти, згідно з вимогами модельної навчальної програми з іноземних мов для 5-9 класів, ознайомлюються з такими темами, як «Харчування» (національні страви), «Подорож», «Рідне місто/село» (основні історичні та культурні відомості), «Свята і традиції» (календар свят, традиції святкування в Україні та країні, мова якої вивчається), «Україна» (загальні відомості), «Країна виучуваної мови» (загальні відомості), що сприяє усвідомленню учнями цінності культури для людини й суспільства [2].

Значний пізнавальний, розвивальний та виховний потенціал на уроках іноземної мови має робота з текстом як засобом формування культурної компетентності. Головною вимогою до тексту є наявність країнознавчого змісту – інформації про культуру, історію, географію, традиції країни, мова якої вивчається. Важливим складником навчальної діяльності учнів є контроль прочитаного. Контроль може здійснюватися в різних формах - відповіді на запитання, переказ, оцінювання висловлень за їх відповідністю змісту тексту, тести тощо.

Ефективною вважаємо роботу з наочними матеріалами, що сприяють зоровому сприйманню інформації учнями. У процесі роботи з наочними матеріалами розширюється і закріплюється знання лексичних одиниць мови, граматичних навичок, розвивається уява, а учень прагне до аналізу і синтезу побаченого. На уроці можуть бути представлені ілюстрації, репродукції картин відомих художників, фотографії, географічні мапи, малюнки, буклети, що несуть важливу лінгвокраїнознавчу інформацію. Добір таких матеріалів сприяє врахуванню емоційно-оцінного аспекту формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності, адже учні висловлюватимуть свої враження, почуття, емоції від побаченого, почутого. Така діяльність позитивно впливає на розвиток комунікативних умінь учнів, формування в них культурної компетентності.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
2. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / **Редько В. Г.**, Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М. *Рекомендовано МОН України* (від 12.07.2021 наказ № 795). Київ : МОН України, 2021. 42 с.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Inozemni._movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Redko.ta.in.14.07.pdf

Олена Горошкіна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: olenagoroshkina@gmail.com

МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключові слова: метод, прийом, культурна компетентність, урок.

Необхідність формування ключових компетентностей учнів викликана сучасними життєвими потребами, оскільки необхідно підготувати дитину до життя в умовах складних політичних, економічних, соціокультурних викликів. У Державному стандарті базової середньої освіти зазначено, що «культурна компетентність передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин України, інших країн і народів; здатність розуміти й поцінувати творчі способи вираження й передачі ідей і смислів у різних культурах через різні види мистецтва й інші культурні форми; прагнення до розвитку й вираження власних ідей, почуттів засобами культури й мистецтва» [2, с. 4]

Для розв'язання пріоритетних завдань, що стоять перед учителями-словесниками сьогодні, потрібні інші методики, технології навчання української мови, базисним складником яких є методи. Це спонукає науковців і вчителів до пошуку ефективних методів і прийомів формування ключових компетентностей здобувачів освіти. Зазначимо, що в українській лінгводидактиці досі не розроблено досконалої класифікації методів, що забезпечували б суб'єктність учасників освітнього процесу, спрямовували їх на новий освітній результат, сприяли розвитку особистості кожного учня.

Ефективність організації навчання української мови значною мірою залежить від умотивованого відбору дидактичного інструментарію, зокрема

методів та прийомів навчання, проблема оптимального добору яких не нова в лінгводидактиці.

У контексті реалізації стратегічних завдань сучасної освіти з-поміж методів навчання української мови набув поширення метод проєктів, спрямований на розвиток критичного мислення, творчих здібностей, формування вмінь розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, керувати емоціями, ефективно спілкуватися, формулювати припущення, генерувати нові ідеї. Про тематику, типи, перебіг проєктів, розподіл ролей суб'єктів освітнього процесу ми писали в попередніх публікаціях [1].

Значний дидактичний, розвивальний і виховний потенціал має міжпредметний проєкт «Українська вишиванка» (6 клас), спрямований на збір, узагальнення й систематизацію відомостей про історію української вишивки, техніки вишивання, кольористику. Учні готують стислі інформаційні довідки про особливості вишивки в різних регіонах України, звертаючи особливу увагу на вживання м'якого знака в прикметниках (*сокальська, борщівська, волинська, тернопільська* та ін.), написання складних прикметників *червоно-чорна гама, червоно-блакитні кольори* тощо). Пропонуємо цей проєкт виконати під час опанування теми «Прикметник». Результатом проєкту стає мультимедійна презентація, підготовлена учнями колективно. Під час його виконання учні вчаться працювати колективно, відповідати за результати власної діяльності, узгоджувати свої дії з іншими. Крім того, вони ознайомлюються з цікавою етнокультурною інформацією, що допомагає усвідомити значення вишиванки для українського народу, адже це невід'ємний складник культури, важливий спосіб національного самовираження.

Отже, метод проєктів є ефективним інструментом формування культурної компетентності учнів у процесі навчання української мови.

Література

1. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2004. 362с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

Наталія Деркачова,
старший викладач
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
e-mail: n.o.derkachova@npu.edu.ua

«КОД ВИШИВАНКИ»: В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Ключові слова: вишиванка, звичаї, національне виховання студентів, патріотизм, правове виховання, студентська молодь, українські традиції.

Сьогодні проблема формування правової свідомої молоді в сучасній Україні є однією з пріоритетних, у зв'язку з подіями, які відбуваються в Україні. Після того, як Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» 24.02.2022 р. було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин, то постало багато викликів перед державою. Саме це спонукає до пошуку нових засад національно-патріотичного виховання студентської молоді. Діяльність будь-якого вищого закладу освіти обов'язково передбачає виховну функцію. Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН від 29 липня 2019 р. №1038), основоположними виховними напрямками є духовно-моральне, громадянське та військове патріотичне виховання молоді [1].

Одним із принципів національно-патріотичного виховання – є принцип історичної і соціальної пам'яті. Основна ідея цього принципу полягає в збереженні духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців,

українських традицій, звичаїв [2, с.5]. Досягнення цього принципу можливе також і за допомогою проведення різних форм навчання з залученням студентів до пошуку, охорони, збереження народної культурної спадщини України. Важливим складником національного виховання є культивування таких важливих концептів, як "Україна", "Батьківщина", "незалежність", "мати", "родина", "вишиванка", "вишиваний рушник" і подібні. Саме вони міцною ниткою духовності прив'язують людину до свого дому, стежки, до близької чи рідної людини, а саме на них тримається сучасний світ із його труднощами й викликами, саме вони цементують свідому особистість з багатим духовним світом [3].

Особливими мають стати лекції, семінари, круглі столи, тренінги присвячені культурно-історичній спадщині. Так, до таких заходів відноситься і День вишиванки, який святкують в третій четвер травня. День вишиванки — свято, покликане сприяти єднанню та культурному відродженню всього багатонаціонального українського народу.

День вишиванки - не є офіційним святом держави, але відмічають його майже всі українці та навіть, іноземці, які є прихильними до України та нашої культури та традицій. На сьогодні свято набуло міжнародних масштабів (до святкування долучається близько 60 країн світу).

Українська вишиванка – це «молитва без слів», а сама вишиванка – оберіг людини, таємнича мова якої передає безліч побажань сімейного добробуту та щастя тому, хто її носить. Українська вишиванка – це генетичний код нашої нації, зв'язок поколінь.

Гаслом цьогорічного Дня вишиванки стало: «Вишиванка – духовна броня України. Захищаємо своє. Україна – броня світу!»

Вишиванка - бренд сучасної України та презентація нашої держави у світі.

Таким чином, бойові дії в Україні об'єднали громадян і стали потужним поштовхом до їхньої самоідентифікації, пробудження національної

самосвідомості, єдності. Нині відбувається світоглядне переосмислення усталених життєвих принципів, традиційних світоглядів. Саме тому це необхідно розвивати та підтримувати серед студентської молоді, щоб вони могли реалізувати себе як громадяни незалежної, демократичної, європейської держави, які здатні впливати на події всієї державу.

Актуальність проведення заходів, присвячених Дню вишиванки у контексті правового виховання, зумовлена тим, що це не просто збереження традицій, а визначення самоідентифікації нації. Саме тому необхідно постійно проводити різноманітні заходи серед молоді, щоб укорінити ідею нашої незалежності, самобутності та унікальності.

Література:

1. Наказ МОН від 16.06.2015 року № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
2. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <http://https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>
3. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.
URL: [http:// https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text](http://https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text)

Ольга Деркачова,
доктор філологічних наук, професор
кафедри педагогіки та початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
e-mail: olga_derkachova@ukr.net

НЕОЛОГІЗМИ ВІЙНИ ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ

Ключові слова: неологізми, новотвори, ідентичність, запозичення, війна.

Поповнення новотворами – типове явище для будь-якої мови. Найчастіше причиною цього є позалінгвальні фактори: стрімкий розвиток суспільства, переживання і проживання надзвичайних станів, високий рівень економічної чи політичної напруги тощо. Так, свого часу наша мова поповнилася ковід-неологізмами, а з початком повномасштабного вторгнення росії на територію України спостерігаємо творення нового фольклору, активне використання нових слів, що почасти стосуються маркування «своїх»-«чужих», вираження ставлення до того, що відбувається, фіксування найважливіших моментів опору та боротьби. Сьогодні можемо спостерігати в Україні своєрідний неологічний бум, адже мова завжди гостро реагує на різкі зміни у позамовній дійсності. «Поряд з екстралінгвальними факторами, які зумовлюють появу нових слів, необхідно враховувати також внутрішньомовні процеси (розширення й звуження значення, метафоризація і метонімізація значення, нашарування різних конотативних і стилістичних відтінків на основне узуальне значення слова), внаслідок яких творяться неолексеми. Іншими словами, неологізмами слід вважати не лише власне нові слова, які позначають нові реалії, а й слова, вживані з новим значенням з різними комунікативними цілями» [1]. Серед факторів утворення неологізмів: позамовний, що виникає внаслідок потреби дати назви новим предметам та явищам, та мовний – для заміни попередніх найменувань новими. Вони відповідають таким критеріям: темпоральному (доволі обмежений часовий проміжок, «тут і тепер»), певна незвичність на фоні

наявних мовних норм, критерій лексикалізації (вживає чимало мовців, але є розуміння, що це слово ще нове), лексикографічний критерій (слово не фіксоване у словнику або фіксоване у словнику нових слів) [2].

Одним із найвідоміших неологізмів, пов'язаних з російсько-українською війною, є слово «кіборги». Наукова фантастика так називає біологічний організм, що містить електронні та механічні компоненти, що замінюють окремі органи або частини тіла. Також у 2014 році було чи не вперше використано семантичні неологізми «орки», «Мордор» на позначення росіян та росії відповідно. У цьому випадку маємо переосмислення вже наявних у мові слів. Адже Мордор (Чорна країна) – це країна, вигадана Дж. Р. Р. Толкінім, в якій мешкав Саурон, чорний володар. Орки – теж вигадка британського автора. Це кремезні людиноподібні істоти зі звіриними рисами, що відзначаються своєю жорстокістю і служать силам зла. 25 лютого 2022 року на офіційній сторінці Сухопутних військ України у Facebook було використано слова «орки» і «мордор».

З кінця лютого 2022 року у нашому мовленні популярними стали слова Bayraktar, Javelin, Stinger на означення відповідної воєнної техніки та озброєння. Їх можна віднести до неологізмів-запозичень. Проте згодом так почали називати дітей, домашніх улюбленців, страви. Ще маємо такі семантичні неологізми: асвабадітелі – російські окупаційні війська, бандероль – мертвий ворог у мішку, якого відправляють до росії; паляниця – слово для розпізнавання «своїх» та «чужих», потерьнет – брехливе твердження росіян про відсутність втрат тощо.

Щодо лексичних неологізмів, то найпопулярнішими є слова на позначення росіян та явищ та ситуацій, які проживають українці в реаліях війни. Так, для ворога використовуємо такі слова: русня, кацапня, рашисти, рузкі, свинособаки.

Слово «свинособаки» утворене внаслідок основокладання, асоціативно до наших фразем: «поводитися як свиня» (поведінка російських солдат) та

«брехати як пес» (стосовно російських змі). За іншою версією, це слово утворене як калька з німецької - Schweinehund – сволота, тобто запозичення.

За допомогою українських словотвірних моделей утворено і такі неологізми, як: арестовіст, арестовлення, джавелінка, кімчикувати, дебахнулько тощо. Окрім цих слів, маємо ще ряд дієслів, утворених префіксальним способом: відбайрактарити, відчорнобаїти, відджавелінити, відкобзонити, віддвохсотити. Ще маємо такі словотвірні неологізми: бандеромобіль, є-могила, літакопад, путлернет (чебурнет) тощо. Як бачимо, нові лексеми утворюються за прикладом існуючих в українській мові дериваційних моделей. Вони утворені на базі існуючих слів та елементів. Це складні, афіксальні або аббревіатурні утворення.

Окремо варто сказати і про неофраземи, нові прислів'я та приказки, яких з'явилося чимало: бандерівський смузі, узвар Бандери, вагнеряку на гілляку, відправити на концерт кобзона, денацифікація України, повертатися у Чорнобаївку тощо.

«Збагачення словникового складу мови інноваціями закладає основу для нового її унормування, впорядкування, систематизації і веде до перебудови семантичних відношень у лексичній системі мови загалом. Потужним засобом збагачення словникового складу неолексемами є запозичені основи. Вони слугують для утворення похідних, що наповнюють лексичну систему мови новими одиницями, важливими для з'ясування характеру суспільних змін, відображених у мові [3].

Проаналізовані неологізми яскраво відображають нашу сучасність: ненависть і зневагу до ворога та його брехливої пропаганди, ставлення до війни, героїзм українського народу, незнищенність України. Чимало неофразем відзначаються іронічно-старичним або гумористичним забарвленням, адже сміх, як і слово, - є важливою у боротьбі з ворогом та опір йому, а також у підтримці одними одних нас, українців.

Література

1. Гладка В. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 170-177.
2. Дзюбіна О. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови). Режим доступу: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/dis_dzyubina.pdf
3. Олексенко В. Структурно-семантичні особливості неолексем на позначення культурно-мистецької сфери. *Записки українського мовознавства*. 2021. № 28. С. 149-168.

Світлана Дячок,
кандидат філологічних наук,
директор Навчально-виховного комплексу
«Загальноосвітня школа I-III ступенів №2 –
дошкільний навчальний заклад» м.Хоростків
Хоростківської міської ради
Чортківського району Тернопільської області,
e-mail: Svitlana_82@ukr.net

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИМВОЛІКИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ Й ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ П'ЯТИКЛАСНИКІВ / П'ЯТИКЛАСНИЦЬ НУШ

Ключові слова: символ, культурна компетентність, читацька грамотність, Нова українська школа.

Наша держава обрала своїм курсом європейський вибір та інтеграцію у світове цивілізоване співтовариство. Із кожним роком існування усе більше і більше зростає інтерес українців/українок до вивчення національної культури як незмінної основи соціокультурного буття. Траєкторія руху зрозуміла й очевидна. Адже заявляти про себе світові і гідно представляти державу можна тільки тоді, коли не втрачена національна самобутність. Звернення до глибинних джерел національної культури є одним із засобів збереження культурної самоідентифікації.

Варто зрозуміти, що саме національні символи для українського етносу стали не лише тим оберегом, завдяки якому наш народ вистояв і продовжує виборювати свою незалежність і територіальну цілісність, зберігати ідентичність, а й тією візитною карткою, яка є кодовою у презентації українки/українця у світі. У період війни із сусідом-агресором питання національної самобутності, відродження джерел національної культури є особливо актуальним і вагомим.

Усвідомлення власної приналежності до певної нації – це визнання національної символіки, мови, духовних та матеріальних цінностей як основних життєвих пріоритетів. Висвітленню питання національної ідентичності присвятили свої праці Я. Грицак, К. Іващенко, Ю.Ковбасенко, М. Пірен, В. Сергійчук, В. Середа, О. Стегній, Н. Черниш. Не применшуючи значимості напрацювань вищезгаданих та інших науковців, зазначимо, що окремих досліджень заслуговують питання ролі української національної символіки у формуванні ключових та предметних компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць НУШ як вихованців адаптаційного циклу.

Відомі українські філософи, політологи, історики, культурологи, літературознавці та педагоги постійно нагадують про те, що лише національна культура збагачує народ загальнолюдськими цінностями, залучає людину до творчої діяльності, виховує високодуховну особистість. Важливу роль у формуванні культурно обізнаної людини відіграє читання. Зрозуміло, що читацька грамотність найпродуктивніше формується саме на уроках літератури. У Державному стандарті базової середньої освіти [1] заявлено, що основним результатом освітнього процесу повинна стати не система знань, умінь і навиків, а саме ключові та предметні компетентності. Отож вимоги до навчання учнів/учениць у НУШ є взаємопов'язані і спрямовані на виховання патріота України.

Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» продукує чудові можливості формування культурно компетентного й читацько

грамотного учня/учениці Нової української школи. Педагогам варто не забувати про роль української національної символіки у формуванні компетентностей на уроках української літератури у процесі читання.

Зауважимо, що логічним буде пояснення символу як умовного позначення якогось предмета, поняття або явища; розпізнавального знака [4, с.159]. Символи у широкому розумінні – це образи, наділені певною значущістю. Символ виникає як результат пізнання людиною навколишнього світу, він тісно пов'язаний зі світоглядом та життєвою практикою. Символ постає універсальним та глибинним ядром людської культури, найконцентрованішою формою вираження культурних смислів та цінностей, образним втіленням ідей та ідеалів, якими живе людина і якими обумовлюється розвиток та функціонування культури. Етноментальні особливості народу, його світобачення, ціннісні орієнтири, історична пам'ять акумулюються в символах. Кожна культура має свою систему символів, які постають як явище, пов'язане з мисленням і свідомістю, фольклором і мовою, і залежать від культурно-історичної духовності народу та зумовлені його ментальністю. Символи є найважливішими механізмами пам'яті культури, вони переносять тексти, сюжетні схеми й інші семіотичні утворення з одного пласту культури до іншого. У символах закарбована історія людства та народів світу. Вони є скарбом нації.

Відповідно автори навчального посібника й підручника «Українська література. 5 клас» Калинич О., Дячок С. (за науковою редакцією проф. Ковбасенка Ю.І.) дають пояснення символіки назви казки «Яйце-райце», зазначаючи, що «Яйце – це першопочаток, творча сила, тобто те, що творить і перемагає. Велике значення яйце має в християнських традиціях – недарма люди оздоблюють великодні писанки» [3, с. 36]. А вже згодом у розділі «Минуле українського народу» запропоновано текст легенди «Берегиня», після прочитання якого п'ятикласники/п'ятикласниці зможуть дати відповіді на запитання: «Чи використовуєш ти обереги у своєму житті? Чи є обереги у

твоєму домі?» та виконати завдання: сфотографувати один із оберегів і презентувати його за алгоритмом, що додається [3, с.142].

«Кожна людина з дитинства перебуває в полоні традиційних уявлень, висловлених у піснях, казках, легендах, прислів'ях, прикметах та повір'ях. У них закріплена здобута досвідом система знань народу» [2, с. 5]. Саме так, передаючи ці знання із покоління у покоління, формується і культурна, і національна ідентичність.

Отже, організовуючи роботу з п'ятикласниками/п'ятикласницями на уроках літератури важливо розширювати їхні знання про Україну, національні символи, історію, культуру, звичаї та побут, традиції і ремесла, читаючи ті чи ті художні твори. А темами для дискусій та обговорень повинні бути насамперед родинні традиції кожної сім'ї, особливості святкувань, сімейного дозвілля, значення національної символіки у житті кожного українця/українки.

На формування культурної патріотичної компетентності націлює й Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, у якій чітко простежуються стратегічні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадянського обов'язку, утвердження якостей громадянина-патріота [5]. А літературні твори – це та площа, яка й дає можливість виховувати свідомого громадянина/громадянку, патріота/патріотку своєї держави, читацько грамотну особистість.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/kenu>
2. Гуркіна Г.О., Сердюк О.В. Традиції та звичаї українців. ПП Торсінг плюс, 2008. 96 с.
3. Калинич О., Дячок С. Українська література. Навч. посібник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Частина I. За науковою редакцією Ю.Ковбасенка. Тернопіль : Астон, 2021. 144 с.
4. Калинич О., Дячок С. Українська література : навч. посібник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Частина II. За науковою редакцією Ю.Ковбасенка. Тернопіль : Астон, 2021. 160 с.

5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>.

Наталія Загоруйко,
*викладач кафедри фахових методик
та інноваційних технологій у початковій школі
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
e-mail: natakotik03@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ГРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ДУХОВНОГО Й ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Ключові слова: ігрова діяльність, народна гра, національні рухливі ігри, виховання.

Процес становлення освіти й виховання в Україні створюють умови збереження і розвитку національної культури, зокрема, впровадження і застосування українських національних рухливих ігор у системі фізичного виховання молодшого школяра.

Український народ своїм багатовіковим досвідом інтуїтивної педагогіки відібрав найефективніші засоби гармонійного виховання підростаючого покоління, чільне місце серед яких посідають народні рухливі ігри. Традиційно у навчально-виховному процесі початкової школи вони використовуються як засіб фізичного виховання. Проте розвивально-виховний потенціал українських рухливих народних ігор значно ширший. У культурологічних дослідженнях рухливі ігри визнані суттєвим елементом української національної культури.

Сьогодні ми все частіше звертаємося до досвіду наших предків, до витоків народної освіти та виховання, оскільки саме там ми знаходимо відповіді на багато важких питань сьогодення [1].

Перевага в процесі пошуку нових засобів, факторів і методів організації виховання віддається тим з них, які інтегрально, багатфункціональні за своїм

характером, сприяють самореалізації, самовираження особистості, цікаві дітям, органічно вписуються в сучасні навчально-виховні системи.

Ігрова діяльність – це різновид активної діяльності дитини, у процесі якої відбувається оволодіння суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування. Це дитяче моделювання соціальних відносин. Правильне та вміле керівництво ігровою діяльністю з боку дорослих формує емоційну, моральну та інтелектуальну сфери дитини, розвиває її уяву, сприяє фізичному вдосконаленню, виховує волю до дії та здатність до гальмування – якості, необхідні людині в трудовій та суспільній діяльності [2].

Українські рухливі народні ігри мають значні виховні можливості, які визначаються їх культурно-історичним походженням та соціальними функціями у дитячому середовищі. Народна гра - це освітньо-оздоровчий засіб соціалізації особистості, здатний інтенсифікувати навчально-виховний процес, забезпечити мотиваційну основу для формування в діалектичному взаємозв'язку фізичних, духовних якостей та особистісну самореалізацію.

Творцем національних рухливих ігор є сам народ. Тому такі рухливі ігри своєрідні, неповторні й унікальні. Вони відображають світогляд народу, його морально-етичні й естетичні принципи, багатовіковий досвід виховання підростаючого покоління [4].

З давніх-давен ігри були не лише формою проведення дозвілля та розваг. Вони розглядалися як засіб формування духовних і фізичних якостей, а саме: стриманості, кмітливості, наполегливості, організованості, розвитку сили, спритності, швидкості, витривалості та гнучкості.

Народні рухливі ігри - неоціненний виховний скарб, який залишили нам наші прадіди. У результаті життя й побуту мільйонів людей протягом віків в Україні сформувалися самобутні народні ігри, які шліфувались і перевірялись досвідом людей багатьох поколінь. У них як у дзеркалі відображаються звичаї нашого народу, їх побут й уявлення про світ. Кожна гра, кожна забава має свої специфічні функції та розвиває фізичні й моральні якості. Істотним моментом

народної гри є також її мовна сторона - словесно-речитативний супровід (примовки, заклички тощо) [6].

Граючись, дитина зосереджує увагу, а це вже є початком виховання сильної волі. Захоплена грою дитина загартовується в терпінні, бо ніколи не скаржиться на біль, якщо впаде чи вдариться ненароком. Від такого болю за інших обставин вона би пролила чимало сліз. Граючись, дитина легко схоплює, розуміє та запам'ятовує гру, а ці якості, постійно розвиваючись, у свою чергу полегшують виконання складніших завдань.

Гра - це не просто забава, у ній мудрість народу. «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості», - казав великий український педагог В. Сухомлинський. Тому нам усім треба по крупинці зібрати цей безцінний скарб, щоб разом скласти веселу азбуку дитинства. Саме в рухливих народних іграх приховані великі можливості до самопізнання власних фізичних якостей, фізичного самовдосконалення.

Отже, завдяки народним іграм можна виховати в дитині всі ті властивості, котрі ми шануємо в людей і котрі нам би хотілось прищепити дітям різними оповіданнями, бесідами та навчанням. забав у справі формування фізично здорового, етично стійкого й інтелектуально-розвиненого майбутнього члена суспільства.

Література:

1. Кудикіна Н. І. Психологія та педагогіка гри // Відкритий урок. – 2006. – № 5–6. – С. 32–49.
2. Макаренко А. С. Проблеми шкільного виховання// Методика виховної роботи. – К., 1990. – С. 139–205.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 95–98, С. 176–185.
4. Хромушина Л. І. Ігрові ситуації як засіб спілкування і розвитку школярів // Початкова школа. – №. 1. – 1984. – С. 61. УДК 37(09):378 П
5. Кудрявцев В. Народна рухлива гра як джерело духовного і фізичного зростання в дошкільному віці. // Дошкільне виховання. 1998, № 11.
6. Лаврентьев В.В. Значення гри в роботі з дітьми. Дитячі рухливі ігри // Початкова школа. 1999, № 5.

Марина Загорулько,
кандидат педагогічних наук, науковий
співробітник відділу міжнародних
зав'язків та наукової співпраці
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: zagorul_ko@ukr.net

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи, культурологічна компетентність, етнопедагогічна компетентність.

Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи у культурологічному спрямуванні частково представлена у педагогічній теорії й практиці через формування тих чи інших професійних якостей (професійно-педагогічна, методологічна, організаційна, мовленнєва культура тощо).

З позиції системності культурологічна освіта майбутнього вчителя трактується О. Шевнюк як комплекс умов, засобів, прийомів, спрямованих на подолання соціальної кризи педагогічної професії, підвищення рівня її соціальної значущості. Також автор надає визначення культурологічної освіти майбутнього вчителя, як процесу педагогічно організованої соціалізації та інкультурації студентів у поєднанні навчання, виховання й самовиховання, розвитку й саморозвитку [4, с. 67].

За О. Ткаченко, культурологічний підхід спрямований на розв'язання низки завдань, пов'язаних із формуванням готовності вчителя виконувати культуротворчий обов'язок в сфері культуровідповідної етнопедагогічної діяльності, спрямованої на виховання школяра як людини культури, готової до сприйняття різних культур світу [3, с. 19].

Також О. Ткаченко звертає увагу на тісний зв'язок професійної підготовки вчителя початкової школи у вимірі етнопедагогічної компетентності з оцінкою народної педагогіки як частини культури суспільства; спираючись на історію культури в процесі оволодіння майбутнім учителем етнопедагогічної компетентності; зв'язком етнопедагогічної компетентності з різними видами

культури суспільства; зважаючи на актуальність окремих традиційних засобів, методів й прийомів виховання; відновленням елементів традиційних форм виховання; осягненням цінності культурних надбань різних народів для підвищення ефективності організації виховання й навчання сучасних дітей [3, с. 20].

В контексті формування педагогічної культури майбутнього фахівця М. Оліяр наголошує на важливості культурологічного складника у його професійній підготовці. За версією науковця, педагогічна культура є складником комунікативно-стратегічної компетентності, яка в свою чергу є елементом професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. Комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх учителів початкової школи у культурологічному аспекті виходить з базових понять культури, особистості та діяльності, що дає можливість вважати її системним утворенням, побудованим на діалектичному взаємозв'язку особистісних якостей учителя, його професійних якостей, педагогічного мислення, професійних знань та вмінь, оволодінням ними способами організації творчої педагогічної діяльності [2, с. 171].

Готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування та розвитку загальнокультурної компетентності учнів молодших класів Г. Шпиталевська трактує як інтегративний комплекс особистісних, культурологічних й професійних якостей вчителя, які включають мотиваційний, змістовий і технологічно-рефлексивний компоненти діяльності й дають вчителю можливість ефективно реалізовувати мету педагогічного впливу [5, с. 356].

Ще одну точку зору на культурологічний вимір професійної підготовки майбутніх учителів представлено Т. Осьмак, яка пропонує свою версію культурологічного виховання особистості майбутнього вчителя. Дослідниця професіоналізм учителя вимірює культурологічною готовністю фахівця. В свою чергу, у зміст «культурологічної підготовленості» закладений «...різнобічний особистісний розвиток, формування гуманістичної педагогічної позиції на

основі єдності фахової, суспільно-економічної та культурологічної підготовки» [1, с. 93]. Авторка пропонує створення комплексу необхідних умов у культурологічному вихованні майбутніх вчителів, до яких відносить культурологічну спрямованість, гуманітарну проблематизацію, культуромісткість педагогічної освіти [1, с. 89–94].

Аналіз наукових джерел із проблеми дослідження свідчить, що в Україні професійна підготовка майбутніх вчителів у культурологічному вимірі вивчається за кількома напрямками: культурологічна підготовка майбутніх фахівців, культурологічна освіта сучасного вчителя тощо.

Література

1. Осьмак Т. В. Культурологічне виховання майбутніх педагогів: аксіологічний підхід. *Філософія: Нова парадигма*. 2014. № 123, С. 89–94.
2. Оліяр М. П. Теоретико-методичні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Дис.... докт. пед. наук: 13.00.04., 13.00.02. Одеса, 2016. 551 с.
3. Ткаченко О. М. Формування етнопедагогічної компетентності вчителя початкових класів у контексті культурологічного підходу в освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 134, С. 17–21.
4. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі. Дис.... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 557 с.
5. Шпиталевська Г. Р. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 349–359.

Дмитро Засєкін,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ФІЗИКИ В УЧНІВ ЗСО

Ключові слова: компетентнісний підхід, культурна компетентність, уроки фізики.

Формуванню культурної компетентності на уроках фізики в основній школі потрібно приділяти більшої уваги. Нагадаємо, що це одна з одинадцяти ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

Звернемося до історії становлення компетентнісного підходу в загальній середній освіті, починаючи від категорійного апарату й завершуючи моніторингом й оцінюванням його реалізації. На нашу думку, головною проблемою є відсутність цілісних й узгоджених механізмів реалізації такого підходу, які б охоплювали усі компоненти освітнього процесу. Адже недостатньо проголосити компетентнісний підхід як освітню парадигму – потрібні комплексні й послідовні рішення з одночасним науковим супроводом, дослідженням їх ефективності, моніторингом і розробленням корекційних заходів. Зокрема, потрібні дослідження компетентнісного підходу як універсального засобу формування компетентності особистості, як здатності людини ефективно діяти в професійній та/або особистісній сферах життя. Перелік і сутність ключових компетентностей постійно оновлюється. Останні зміни відбулися 17 січня 2018 року, коли Європейський парламент і Рада Європейського Союзу схвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя. Основні компетенції (як вимоги), визначені в Рамковій програмі, спрямовані на створення засад для досягнення більш рівноправних і більш демократичних суспільств,

забезпечення всебічного та сталого розвитку, соціальної єдності та подальшого розвитку демократичної культури [2].

На уроках фізики, формуючи культурну компетентність, можемо говорити про здобутки українських вчених. А у річищі Дня вишиванки можемо звернути увагу на саму вишиванку, її орнаменти. Адже у них відображено будову всесвіту, поєднано рослинний і тваринний світ, взаємодію зі світом людей, представлено стихію вітру, сонця, безкінечність усесвіту.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
2. Key competences for lifelong learning / Recommendation 2018/0008 (NLE) of the European Parliament and of the Council (EU). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>.

Ольга Караман,
*кандидат педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних
меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

Станіслав Караман,
*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу навчання мов національних
меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: stanislavkaraman@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ В ЗБАГАЧЕННІ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ШКІЛ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Ключові слова: власне українська лексика, збагачення словникового запасу, шляхи збагачення словникового запасу учнів 5-6 класів, навчання учнів з мовами національних меншин.

У мінливих умовах сьогодення, викликів соціально-економічного й політичного характеру виняткової актуальності набувають проблеми оновлення

змісту мовної освіти з проєкцією на ефективну соціалізацію юної особистості, здатної адаптуватися до швидко змінюваних умов життєдіяльності в інформаційному суспільстві, а також зі сформованою системою цінностей та життєвих пріоритетів. Нові запити і потреби технологізованого суспільства закономірно зумовлюють пошук оптимальних шляхів і методичних ресурсів задля збагачення словникового запасу учнів 5-6 класів шкіл закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин з урахуванням вимог сучасного соціуму.

Відповідно до стратегії розвитку системи української освіти, чітко виписаної в законодавчих та нормативних документах (Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Державних стандартах базової і повної загальної середньої освіти, чинній навчальній програмі з української мови для учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, методична доцільність оптимізації означеного сегмента роботи очевидна.

Доповнення змісту мовної освіти учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин відомостями про власне українську лексику, про особливості матеріальної й духовної культури української сім'ї, культ батька й матері сприяє формуванню в учнів етнопсихологічної самобутності й інтелектуальної самодостатності, комплексного розуміння сутності процесу сімейного та родинного життя й власної ролі в ньому. Сучасна мовна освіта покликана виховувати родинність як життєво важливу самоцінність, що передбачає навчання й виховання низки особистісних якостей і знань, як-от: поваги до старших; норм поведінки та моралі, навичок орієнтування у складних сімейних ситуаціях, які взаємопов'язані з вивченням значення досліджуваних одиниць, розумінням витоків давніх традицій і вірувань, звичаїв і обрядів предків, їхнього

сміслового та символічного навантаження. Життя й діяльність, навчання й виховання сучасного індивіда постійно перебувають у полі зору лінгвістів (Ф. Бацевич, К. Городенська, А. Загнітко, С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Т. Космеда, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Л. Мацько, М. Плющ, М. Степаненко, Л. Струганець, О. Стишов, А. Уфінцева та ін.) та лінгводидактів (З. Бакум, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Г. Кузнецова, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, А. Нікітіна, С. Омельчук, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Л. Попова, Т. Рудюк, Т. Симоненко, Г. Строганова та ін.).

Навчання власне української лексики в її функційному діапазоні на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин є одним із дієвих шляхів пошуку збагачення словникового запасу учнів 5-6 класів, спрямованого на виховання взаємоповаги, взаєморозуміння та взаємопідтримки членів родини та учнівського колективу. З-поміж множини сучасних освітніх ресурсів як пріоритетні доцільно виокремити такі, як:

- використання виховного й розвивального потенціалу питомої української лексики для формування пізнавальної суб'єктивної активності учнів на основі їхніх ціннісних уподобань;
- організація навчання української мови як державної, власне української лексики зокрема, на основі особистісної зацікавленості учня, його
- розроблення змісту самостійної роботи учнів в умовах змішаного навчання (офлайн/онлайн);
- адекватний вибір форм організації уроку, продуктивних методів, прийомів навчання, які сприяють формуванню позитивної мотивації до збагачення українською лексикою словникового запасу учнів, розвитку їхнього творчого мислення.

Отже, окреслені методичні орієнтири збагачення словникового запасу учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин передбачають засвоєння учнями синонімічного багатства української мови, лексичного значення слова, залежності значення слова від контексту, збагачення словникового запасу учнів власне українською лексикою, усвідомлення співвідношення власне української та іншомовної лексики в мовленні учнів, запобігання лексичних помилок у спілкуванні української мови.

Література

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 383 с.
2. Вареник М. С. Міжкультурна комунікація як складова процесу здійснення іншомовної освіти. *Англ. Мова та л-ра: наук.-метод. Журн.* 2014. № 1/2. С. 2-5.
3. Всеукраїнська школа онлайн. Відеоуроки, тести та завдання для учнів 5-11 класів. URL: (дата звернення 12.01.2020).
4. Гамза А. В. Комунікативно-діяльнісний підхід на уроках української мови у початкових класах. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 28. С. 193-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2015_28_27 (дата звернення 12.01.2020).
5. Голуб Н. Б. Збагачення мовлення учнів 5-7 класів власне українською лексикою : дис. ... канд. пед наук: 13.00.02. Київ, 1997. 229 с.
6. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
7. Данилова О. П. Мовленнєво-комунікативні вміння учнів. *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2007. № 15 (127). С. 8-13.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
9. Дяченко Т. Б. Виховання дитини в родині: лекторій для батьків. *Виховна робота в школі.* 2006. № 3. С. 50-52.

Ірина Комар,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: iryna.komar@pnu.edu.ua

УКРАЇНСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Ключові слова: виховання, етнопедагогіка, народна педагогіка, фахівець, соціальна сфера, соціальний педагог, соціальний працівник, фахова підготовка.

Процес підготовки фахівців у сучасних умовах потребує врахування новітніх тенденцій. Особисті якості і риси громадянина формуються у процесі засвоєння духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання, що має здійснюватися в освітньо-виховних установах, де відбувається становлення майбутнього фахівця, професіонала своєї справи.

Сьогодні особливо гострою та нагальною стала проблема створення й застосування виховної системи, адекватної потребам українського державотворення й формування високоосвічених, духовно багатих й морально стійких особистостей, достойних громадян демократичної європейської держави. Громадян, які своїм обов'язком мають захист вітчизни, її цілісності, незалежності. Поряд з тим розуміють важливість своєї професійної місії.

Вивченню теоретико-методологічних засад професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників присвячені праці О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Звереві, А. Капської, О. Карпенко, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук, А. Рижанової, С. Харченко, Л. Штефан та ін. Формуванню етнопедагогічних компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери слугують численні дослідження, монографії, наукові розвідки О.Вишневського, В. Мосіяшенка, Д.Латишиної, І.Левківського, Ю.Руденка та ін.

Українська етнопедагогіка сповідує ідеї становлення молоді з чітким національним світоглядом, з поглядами українця-патріота, переконаннями,

менталітетом, самоповагою та самопізнанням. Вона покликана формувати усвідомлення визначальної ролі рідної мови та народної мудрості, реалізації аксіологічного аспекту, виховання засобами фамілістики, тобто знань про сім'ю, як сполучну ланку між суспільством та людиною, що забезпечує неперервність спадковості між поколіннями [1, 173]. В основі своїй має підготовку нової генерації соціальних педагогів та соціальних працівників засобами народної педагогіки.

Українська етнопедагогіка унікальна за своєю структурою. До її складу входять такі важливі наукові пласти вивчення, як: народне родинознавство, народне дитинознавство, батьківська педагогіка, народна дидактика, педагогічна деонтологія [3, 34]. Кожна з цих структурних одиниць має визначальне значення для формування майбутнього фахівця соціальної сфери як професіонала, так і особистості.

Народне родинознавство, його основні поняття та ключові засади є фундаментом формування сімейних цінностей, родинної ідентичності, збереження та примноження родинних традицій. Без такого підґрунтя складно уявити становлення людини та фахівця своєї справи. Народне дитинознавство – чітка система психолого-педагогічних знань про дітей, погляди українців на дітей як майбутнє народу, нації, утвердження їхньої вічності. У центрі соціально-педагогічної діяльності стоїть дитина з її унікальністю задатків, талантів, обдарувань. Розуміючи народні педагогічні уявлення про дитину та її розвиток, соціальний педагог вже озброєний арсеналом випробуваних на ефективність методів та методик роботи. Батьківська педагогіка – фундаментальний пласт, на основі якого слід будувати роботу, враховуючи надбання минулих поколінь у царині виховання. Народна дидактика сприяє розумінню особливостей навчання дитини на різних етапах її розвитку. Педагогічні знання й досвід українського народу в галузі навчання, його погляди на освіту, її мету й завдання сприяють формуванню соціального педагога як освітянина. Педагогічна деонтологія як частина етнопедагогіки та

наука про професійну поведінку педагогічного працівника є незмінною основою та підґрунтям діяльності фахівця соціальної сфери.

Отже, професійна підготовка сучасного фахівця соціально-освітнього простору та сфери соціального захисту потребує суттєвих змін у напрямку формування його етнокультурної компетентності. Винятково важливе місце у цьому процесі посідають дисципліни, що сприяють розв'язанню даного завдання та забезпечують професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів відповідно до сучасних вітчизняних і міжнародних стандартів у зазначеному напрямку.

Література

1. Костіна В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю. Режим доступу: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/bernatova8/subor/Kostina.pdf>
2. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: Навч. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
3. Наказ МОН Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах № 641 від 16.06.15 року // http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/

Віолетта Лаппо,
*доктор педагогічних наук, професор
Коломийського навчально-наукового інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: lappo37@ukr.net*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Ключові слова: духовність, етнічно культурні традиції, етнокультура, духовні цінності, освітній простір.

В умовах сучасної культурно-цивілізаційної кризи особливого значення набуває потреба у духовному піднесенні суспільства. Задля подолання глобальних проблем сьогодення науковці в царині педагогіки дедалі частіше

звертаються до витоків народної духовності і з жалем переконуються, що багато втрачено, забуто, загублено. Водночас без відродження культурної скарбниці українського народу вітчизняна освіта ризикує стати уніфікованою, безликою, позбавленою національної самобутності.

Процес духовного становлення особистості невід'ємно пов'язаний з утвердженням системи цінностей, що визначатимуть не тільки її світоглядні позиції, а й стануть мотиваційним підґрунтям життєдіяльності. Звернення до етнопедagogічного потенціалу родинних і календарних традицій зумовлене пошуком ефективних чинників, які сприяли б формуванню й удосконаленню системи духовних цінностей на кожному етапі особистісного зростання.

За визначенням М. Стельмаховича, «Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки й т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [3, с.42]. Педагогічне значення традицій дослідник убачає в тому, що вони одночасно постають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незмінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях [3, с.43].

При доборі традицій варто керуватись наступними критеріями:

- 1) традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;
- 2) важливо сприймати традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з нею відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- 3) з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добираються такі, що виконувались молоддю, на честь молоді.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднуються у так звані комплекси згідно їх функціонального призначення – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу [2, с.203].

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення оточуючих. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а поводитися згідно ustalених норм певного соціального середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самотні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже спостерігаючи й приймаючи участь в обрядових діях, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, які адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання. Формування звичаєво-обрядового комплексу забезпечило розв'язання низки соціально й педагогічно значущих завдань:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;
- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності /рутинності/ у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;

- зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню набуті практичні й теоретичні знання.

Вибір методів ознайомлення з етнокультурними традиціями залежить від конкретних виховних завдань, форми організації виховного процесу (година акдем. наставника, виховний захід, екскурсія до музею тощо), рівня підготовки викладача-куратора. З-поміж методів і форм навчання варто надавати перевагу активним методам. Вони ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини. Вони сприяють формуванню критичного мислення, ініціативності й творчості.

Задля досягнення виховного ефекту радимо якомога активніше залучати студентів до самостійної роботи з відповідною літературою, етнографічних розвідок, використання та написання творчих робіт з етнокультурної проблематики. Підготовлені матеріали стануть базовим фондом для організації «круглих столів», диспутів, науково-практичних конференцій, інтелектуальних ігор, святкових заходів тощо.

Література

1. Етнопедагогіка / за ред. В. Б. Євтуха. Київ : Вища школа, 2017. 49 с.
2. Лозко Г. С. Українське народознавство. Київ : Зодіак, 2011. 368 с.
3. Стельмахович М. Г. Вибрані педагогічні твори. / за заг. ред. Л. В. Калуської. Коломия: Вік, 2011. 520 с.

Ірина Луценко,
*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії дошкільної освіти і виховання
Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України,
e-mail: sofiras@ukr.net*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: етнокультурні технології, етнічна самосвідомість, національна ідентичність, національно-патріотичне виховання, освітній процес.

Виховання у дітей любові до України, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей Українського народу –

стверджено як одне із пріоритетних завдань дошкільної освіти [1], яке у час воєнної агресії набуло ще більшого смислового навантаження. Поглиблення етнічної національної самоідентифікації залишається одним із найважливіших завдань розбудови української держави [4, с.108].

Головну роль у вихованні етнічної самосвідомості відіграє виховання [4, с.109]. Етнічна самосвідомість природно формується у дитини у середовищі, в якому вона зростає – середовищі сім'ї, освітнього закладу, який вона відвідує. Це визначає вплив перших соціальних інституцій на формування етнічної самосвідомості дитини, позитивні результати за умови несуперечливих підходів.

Важливим засобом реалізації національно-патріотичного виховання в освітньому процесі закладу дошкільної освіти є етнокультурні технології. Від інших педагогічних технологій їх відрізняє концептуальна складова (гуманістичний, особистісний, культурологічний, етнокультурний, соціокультурний підходи), в основу якої також покладено принципи національно-патріотичного виховання [2], а також засоби – витвори матеріальної і духовної культури українського народу.

Використання етнокультурних технологій дає змогу реалізовувати різні аспекти освітнього процесу: знаннєвий – в процесі ознайомлення дітей з елементами матеріальної та нематеріальної культури українського народу; виховний – шляхом прилучення дітей до національних та загальнолюдських цінностей, морально-етичних і соціальних норм в процесі використання кращих етнокультурних взірців; поведінково-діяльнісний.

Етнокультурні технології окрім впливу наскрізного засобу – самобутньої мови творів усної народної творчості, створюють можливості не тільки для ознайомлення дітей з народними ремеслами: художня вишивка, художня кераміка, гончарство, писанкарство, витинанка, килимарство, ткацтво, лозоплетіння, традиціями, календарно-обрядовими святами і розвагами, а й

передбачають їх дієве пізнання, практичне засвоєння, безпосередню продуктивну діяльність дітей.

Ефективним етнокультурним засобом виховання дітей в умовах війни, їхнього переміщення всередині України чи в сусідні країни, є народні казки. Казка сприяє полегшенню сприйняття дитиною нового для неї довкілля: змін у складі сім'ї, або зміни умов проживання.

С. Поворознюк для забезпечення комфортного входження дитини у новий дитячий колектив, налагодження взаємин між вихованцями у групі рекомендує використовувати казки про дружні стосунки, необхідність взаємодопомоги та взаємопідтримки, а саме: "Ріпка", "Рукавичка", "Котик і Півник", "Зайчикова хатка", "Коза-дереза", "Сірко", "Котигорошко".

Репрезентовані казкою споконвічні виховні ідеали українського народу забезпечують формування в дитини дбайливого і турботливого ставлення до батьків, членів родини, педагогів, однолітків; переконують її в безперечній перемозі добра над злом, у здатності людини досягти своєї мети за умови, якщо до цього буде докладено певних зусиль; формують у дитини віру в позитивне майбутнє, почуття довіри до навколишнього світу. Зокрема, такими є казки про сімейні стосунки, чуйність, уважність і шанобливе ставлення до рідних і близьких людей: "Добрі брати", "Сім лозин", "Про батьківську любов", "Про матір-зозулю", "Закопане золото", "Названий батько" та ін.

Казка також є одним із засобів психологічної діагностики і корекції почуттєвої та поведінкової сфер. Так, виконуючи роль певного казкового персонажа, дитина перевтілюючись може розповісти про свої думки та почуття. Тому казку варто використовувати з метою подолання тривожних особливостей розвитку дітей дошкільного віку, що спричинені пережитими психотравмівними подіями війни. Зокрема: недовіри до інших людей, замкненості, тривожності, різноманітних страхів [3, с.105-106].

Реалії війни, в яких живе наша країна, визначають пріоритет національно-патріотичного виховання. Етнокультурні технології здійснюють ефективний і

відповідний віку вплив на формування національної ідентичності, національного характеру і водночас не перевантажують психіку дітей фактами про трагічні події війни.

Література

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. 2019. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
2. Про дошкільну освіту: Закон України. 2022. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
3. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І. О. Луценко, А. М. Богуш, Л. О. Калмикова, В. У. Кузьменко, С. І. Поворознюк, О. Д. Рейпольська ; за наук. редакцією І. О. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 213 с.
4. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. Львів: Світ, 2004. 624 с.

Галина Марчук,
*вчитель української мови та літератури ЗОШ №9
м. Мирноград Донецької області*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: культурна компетентність, середня освіта, компетентнісно зорієнтовані завдання.

Культурна компетентність – це здатність ефективно взаємодіяти людям, які є представниками різних культур. Вона включає знання й прийняття загальнолюдських цінностей, які лежать в основі поведінки особистості.

Основними передумовами культурної компетентності служать чутливість і впевненість у собі, розуміння поведінки іншої людини й інших розумових зразків, здатність чітко формулювати власну точку зору, бути зрозумілим і демонструвати гнучкість у тих ситуаціях, коли це необхідно.

Більшість фахівців виділяють чотири основні компоненти культурної компетентності:

- 1) розуміння;
- 2) відношення;
- 3) знання;
- 4) навички.

Набір цих чотирьох компонентів визначають культурну компетентність. Як цього досягти в школі?

Учень, що володіє культурною компетентністю, сприймає красу та різноманітність світу в усіх його проявах, уміє адаптуватися в суспільстві, де багато точок зору, національних традицій і мистецьких досягнень. Якщо будь-яка компетентність – це готовність, здатність і бажання діяти, то в першу чергу зусилля особистості необхідно направити на набуття позитивного досвіду самостійної діяльності і формування позитивного ставлення до діяльності. У 5-6 класах на уроках літератури спрямовуємо зусилля на формування читацьких знань і вмінь, коли учень за допомогою вчителя осмислює себе як читача. Для формування компетентності необхідні компетентнісно зорієнтовані завдання, які формують не лише здатність застосовувати знання і вміння, а й готовність до дії. У першу чергу учні повинні оволодіти комплексом організаційно-діяльнісних умінь: навчитися ставити цілі, планувати, організовувати, здійснювати, відрефлексовувати й оцінювати власну діяльність, вносити необхідні корективи. Подальша робота буде направлена на вироблення позитивної настанови на діяльність, що передбачає розуміння її практичної значущості особисто для учня, передчуття одержання ним задоволення від дії, що можливе лише за умови переживання успіху. Таким чином, компетентнісно зорієнтовані завдання спонукають до дії, самостійної пошукової і творчої діяльності, створення ситуації успіху.

Які проблемні завдання можна вважати компетентнісно зорієнтованими?

- Напіввідкрите питання: чи можна героя вважати людиною розумною, поміркованою?

- Завдання, спрямовані на розв'язання певної проблеми: як би ти вчинив на місці героя, що потрібно було використати, щоб досягти успіху?
- Творчі завдання: створи казку, загадку, прислів'я, рекламу, наочний посібник, намалюй.
- Оргдіяльнісні завдання: оціни власну роботу, роботу сусіда.
- Порівняй українську народну казку, літературну.
- Вказівка на дію й інструкція: прочитай, доведи, скажи, визначи.
- Покликання на джерело, яке допоможе виконати завдання (наприклад, використай додаткові джерела інформації).
- Проблемні завдання й запитання, які не містять відомої відповіді, мають несподівані відповіді, відкриття.
- «Евристичні» завдання: пошуки шляхів розв'язання проблеми, що виникла у творі.
- «Одягни» героя: створи ескізи костюма тієї епохи.
- Діалог з автором чи героєм твору.

Важливу роль у розвитку культурної компетентності відіграють інтегровані уроки, які допомагають створити діалог літературного твору зі світовим мистецтвом, історичною епохою. У першу чергу діти на уроках літератури вчаться виявляти риси українського національного характеру, засвоюють традиційні цінності, норми і звичаї національної культури та культур інших народів, коли вивчають слав'янську міфологію, народні перекази та легенди, фольклор.

Культурна компетентність формує і вміння користуватися різними джерелами інформації: комп'ютерними презентаціями, фрагментами телевізійних програм, аудіозаписами, навчальними фільмами.

Отже, культурна компетентність - це рівень адаптованості людини до сучасного середовища (культурного, комунікаційного, техногенного та інших), її вміння орієнтуватися в інформаційному потоці, правильно використовувати отриману інформацію для прийняття рішень.

Наталія Матвєєва,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: nataliematveieva@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛЯ НУШ

Ключові слова: Нова українська школа, професійний розвиток сучасного педагога, загальнокультурна компетентність учителя.

Однією з вимог сьогодення є реформування освітньої галузі, розбудова нової української школи, яка б відповідала запитам здобувачів та закладала підґрунтя подальшого успішного економічного, політичного, культурного розвитку нашої держави. Нова українська школа повинна стати тим закладом, який формує гармонійну особистість та виховує гідного громадянина України, спроможного до примноження багатства рідного краю, успадкування значущої творчої спадщини нашого народу, використання звичаїв і традицій, створення нових неповторних культурних надбань, що вирізняють українців з-поміж інших народів світу. На цьому зокрема наголошують основні нормативно-правові документи про освіту, як-от: Закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», Концепція розвитку нової української школи тощо. На державному рівні сьогодні створено умови задля отримання освіти з опорою на принципи людиноцентризму, визнання прав і свобод особистості, забезпечення якості освіти, нерозривного зв'язку з світовою та національною історією, культурою, традиціями. А, отже, це є свідченням потреби професійної відповідності педагога його практичній діяльності.

У наукових колах проблема професійного розвитку сучасного педагога є доволі актуальною, про що свідчать численні дослідження О. Барної, Т. Боляк, Г. Колісник, О. Когут, Т. Матусевич, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, Н. Рокіцької, О. Савченко, А. Черній та інших вчених. Освітня реформа,

започаткована в нашій країні, спонукає педагогічну і наукову спільноту підтримати створення нової української школи, забезпечити професійне зростання учителів: «Школа українська буде успішна, якщо в неї прийде успішний педагог. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [1, с. 16]. Своєю чергою це свідчить про те, що слід переосмислити професіограму педагога, внести зміни до переліку вимог особистісних та професійно значущих рис та якостей, умінь та навичок з тим, щоб надалі гарантувати якість освітніх послуг. На цьому наголошує сучасний дослідник О. Когут: «Новий зміст освіти, заснований на інтеграції та формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації зростаючої особистості у суспільстві, педагогіка, що ґрунтується на партнерстві, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі – це ключові питання Нової української школи, які покликані зупинити негативні тенденції та перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України...» [2, с. 213]. Науковець А. Хуторський зазначає, що компетентність є сферою відносин, які існують між знанням і дією.

У переліку базових компетентностей учителя початкових класів визначено професійно-педагогічну, соціально-громадянську, мовно-комунікативну, психологічно-фасилітативну, інформаційно-цифрову, підприємницьку, загальнокультурну компетентність. Остання зокрема передбачає знання культурної спадщини свого та інших народів, здатність розуміти твори мистецтва, прагнення творити, володіння естетичним смаком; наявність досвіду культурної діяльності, почуття усвідомлення власної національної ідентичності тощо. Загальнокультурна компетентність педагога, з одного боку, є гарантом ефективної професійної діяльності, створення відповідного комунікативного середовища й дотримання усіх можливих норм

толерантної поведінки, а з іншого – показником загального, культурного, професійного рівня учителя. Натомість загальнокультурна компетентність учителя слугує здійсненню професійної діяльності, в основі якої лежать принцип дитиноцентризму та цінності особистості; філософія гуманізму та визнання демократичних свобод. Практика засвідчує, що такий учитель любить і знає історію свого краю, на високому рівні володіє українською мовою, дбає про збереження докільля та примноження культурних надбань, оберігає та шанобливо ставиться до народних звичаїв, обрядів, традицій, прагне продовжувати справу своїх пращів, удосконалюючись шляхом опанування певного ремесла (гончарство, ткацтво, писанкарство, вишивка тощо), використанню кращих народних традицій у своїй роботі. Педагог, якому властива загальнокультурна компетентність, демонструє готовність до змін в сучасних умовах, здійснення професійного розвитку поряд з відданістю ідеї поваги особистості та самоцінності дитинства, визнання права вибору школяра, дотримання стрижневих умов організації педагогіки партнерства. Характерно, однією з умов професійного зростання виступає самоосвіта та самовдосконалення, формування внутрішнього стрижня педагога, в основі якого – високі моральні чесноти, загальнолюдські, професійні, громадянські та інші цінності, прагнення постійного саморозвитку.

У цілому загальнокультурна компетентність педагога торкається сфери людських взаємин, розвитку культури як особистості, так і професіонала. Її значення полягає у готовності педагога аналізувати, оцінювати досягнення вітчизняної та світової культури; використовувати на практиці норми мовної культури; розробляти та реалізувати стратегії поведінки задля професійного зростання, здійснення неперервної освіти поряд із підвищенням якості надання освітніх послуг здобувачам; добирати відповідну тактику взаємодії в умовах культурних, мовних, релігійних відмінностей між учасниками навчально-виховного процесу чи за межами закладу освіти. Ці та інші аспекти є свідченням того, що загальнокультурна компетентність – це складне

особистісне утворення, що включає знання, уміння та навички, риси та якості, пріоритети педагога, які відображають його професійну спрямованість, культурні цінності, толерантність, емпатію тощо. До прикладу науковець С. Мельник виокремлює такі структурні компоненти загальнокультурної компетентності особистості, як: когнітивний, емоційно-ціннісний, операційно-поведінковий та особистісний, що відображають професійні якості учителя, як-от: доброзичливість, тактовність, комунікабельність, щирість, гуманізм учителя, які вкрай важливі у професійній діяльності.

Розвиток загальнокультурної компетентності учителя НУШ доцільно здійснювати не лише шляхом підвищення професійної кваліфікації (розширення кола спілкування, участь у різних професійних об'єднаннях, семінарах та конференціях, спільних наукових розробках), а й передовсім через вивчення багатой культурної спадщини свого народу та краю, слідування за загальноприйнятими нормами та правилами, виокремленням значущих цінностей. Педагогу слід володіти глибокими знаннями про значення культури та мистецтва у житті людини, провідні цінності вітчизняної та світової культур, рідної мови, народних звичаїв та традицій; формувати у себе навички та уміння здійснювати культурно-творчу діяльність, організовувати толерантне середовище у закладі освіти, комунікувати з колегами, учнями та батьками з дотриманням професійної етики.

Вищим щаблем загальнокультурної компетентності учителя НУШ вважаємо визнання культурних цінностей як пріоритетних, відчуття задоволення від дотику до творів мистецтва, народної творчості, традицій; прагнення працювати та жити за законами краси, постійно культурно та професійно розвиватися. За таких умов можна стверджувати про наявний досвід морально-ціннісного ставлення педагога до себе, інших, традицій, культури у цілому, Всесвіту.

Отже, загальнокультурна компетентність – показник гармонійної особистості, з високим загальним культурним рівнем розвитку, творчої та

неповторної, готової до примноження надбань свого народу; це важлива складова професіоналізму педагога нової української школи, покликаною сьогодні формувати людину нового тисячоліття, демонструючи красу власним прикладом.

Література

1. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В. та ін. Нова Концепція української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>
2. Когут О.І Професійний розвиток педагога: виклик мовою української школи. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19434/1/65_Kohut.pdf
3. Рокіцька Н. В. Професійна підготовка «євровчителя» XXI століття: пріоритети Німеччини. *Наукові записки ТНПУ*. Серія: Педагогіка. № 1. 2019. С.50–59.

Тетяна Мочан,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри теорії
та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
e-mail: tsybar1975@gmail.com

Ольга Кузьма,
здобувачка вищої освіти
спеціальності «Початкова освіта»
Мукачівського державного університету,
e-mail: oli4kakuzma@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: культурологічна компетентність, майбутні учителі початкової школи.

У зв'язку з підвищеннями вимог до якості освіти, значення культурологічної компетентності є надзвичайно вагомим. Тому, у контексті вивчення даного питання важливо зацентувати увагу на формулюванні поняття

«культурологічна компетентність» у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Концепція культурологічного підходу в освіті органічно доповнює і вписується в особистісний підхід. Це виявляється у тому, що у процесі інкультурації походить від особистості до цінностей культури, а процес оволодіння ними індивідуальний і пов'язаний з особливостями, здібностями, потребами кожного здобувача.

Нині існує два основних підходи до розкриття теми: «компетенція» і «компетентність». В українській мові ці поняття вживаються як синоніми, і як різні поняття. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти подано такі визначення: «компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини; «компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [1, с. 2]. Отже, ураховуючи таке тлумачення, у дослідженні ми будемо розрізняти та користуватися цими визначеннями. Адже, компетентність характеризується як професійна риса особистості, яка проявляється у загальній здатності до діяльності і заснована на знаннях та досвіді, а компетенція є сукупністю основних теоретичних знань, практичних умінь та навичок, здібностей та рис особистості.

У визначенні процесу формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, необхідно зважати на те, що конкретна діяльність являє собою складну сукупність процесів і є специфічно людською формою відношення до навколишнього середовища. Виходячи з цього, у визначенні ролі і місця суб'єктивного чинника у формуванні культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи вихідним положенням є психологічний принцип єдності свідомості й діяльності, відповідно до якого свідомість не може бути поза діяльністю, як і діяльність без свідомості. У

зв'язку з цим, саме особистість виступає головною одиницею цих процесів [2, с. 106].

Варто зазначити, що культурологічна компетентність майбутнього педагога – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки майбутнього учителя. Адже, в процесі фахового становлення здобувач вищої освіти повинен орієнтуватися в питаннях культури як цілісного феномена, усвідомлювати взаємозв'язок між різними галузями культури. Культурологічна компетентність має певні основні ознаки:

- формування знань про культуру, різноманіття культур, типи культур, закономірності художнього процесу;
- формування навичок грамотного використання культурної спадщини;
- утвердження національної, культурної, соціальної й релігійної толерантності.

Таким чином, для організації успішного й ефективного процесу формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи необхідна низка умов, які забезпечать досягнення поставленої мети, тобто розвинути та сформувати в учнів знання про культуру. Адже, у культурі кожного народу є те, що яскраво відображає його особливу національну самобутність, неповторність. В Україні таким символом є вишиванка – своєрідний унікальний код українського етносу з зашифрованими оберегами та знаками.

А саме такі умови необхідні для створення дієвого процесу формування в учнів відчуття культури: активна творча діяльність; використання педагогічної та творчої рефлексії; активізація учнів за допомогою створення різних ситуацій. Результатом формування культурологічної компетентності повинно стати вміння виробляти нову модель історичної й соціально-культурної самоідентичності, нових шляхів розвитку, становлення нового типу духовності, зростання інформаційно-культурної проникності та подолання загальної кризи художньої культури [3, с. 92].

Відзначимо, що в основі професійної педагогічної підготовки вчителя є формування не тільки професійних умінь і навичок, а й здатності майбутнього вчителя через діалог культур досягти певного рівня самопізнання, ознайомитись із морально-етичними та культурними надбаннями інших народів, оволодіти певним культурознавчим мінімумом.

Отже, однією із ключових компетентностей майбутнього вчителя є культурологічна, актуальність формування якої зумовлена тим, що вчитель постійно є активним учасником процесу спілкування, носієм власної культури, вираженої у мові, що передбачає знання лексики з національно-культурним компонентом, найменування предметів і явищ традиційного українського побуту, звичаїв, обрядів, народної творчості, живопису, фольклору тощо.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392). Київ. 2011. 61 с.
2. Гречаник Н. І. Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: діяльнісний підхід. Молодий вчений. №2(78). 2020. С. 104–108.
3. Кравченко-Дзондза О. Культурологічна компетентність майбутнього вчителя в контексті культурологічної парадигми освіти. Молодь і ринок. №8(163). 2018. С. 90–94.

Олена Онаць,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки і управління ЗСО
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: olena.onats@gmail.com*

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ В УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА САМОСВІДОМОСТІ

Ключові слова: організаційна культура, національна свідомість, самосвідомість, освітній процес.

Організаційна культура закладу загальної середньої освіти може забезпечити успішність діяльності та його розвиток з метою забезпечення

якісної освіти і розвитку учнів; збереження культурної спадщини і національних традицій; формування національної свідомості та самосвідомості учасників освітнього та управлінського процесів; формування громадянина-патріота, інноватора, креативної особистості[2].

Для цього керівнику закладу освіти спільно зі своєю командою, необхідно створити власну організаційну структуру, яка складатиме базис організаційної культури. Потребують розроблення загальноприйнятні моделі поведінки учасників освітнього процесу, яких будуть дотримуватися всі. Вони дають членам об'єднаного колективу почуття захищеності, коли кожен буде себе позиціонувати саме з цією спільнотою. [1; 2; 3; 4].

Розглядаємо організаційну культуру закладу освіти з позицій системного підходу як систему, що *повинна мати сильне, структуро-організуюче ядро – головну стержневу (серцевинну, стрижневу) ідею, або сукупність ідей (принципів), які є прийнятними для всіх та кожного і відображає напрями, специфіку і способи організації діяльності та управління конкретного закладу освіти, має прояви у стилях керівництва, у поведінці та позиції керівника і педагогічних працівників, представників органів громадського самоврядування та влади, ставленні зовнішнього середовища і партнерській взаємодії тощо.* Розрізнявати культуру різних закладів можливо відповідно до визначених ними основних напрямів і профілю діяльності: лінгвістичного, юридичного, математичного, спортивного, економічного, екологічного, військово-спортивного тощо. Обрані напрями і способи діяльності колективу впливають на організаційну культуру, оскільки вона детермінує пріоритетні якості, необхідні саме для цієї діяльності: здібності, розум, силу, підприємливість, духовність, оригінальність, патріотичність, духовне, психічне і фізичне здоров'я.

Ознаками зовнішнього прояву та компонентами організаційної культури закладу освіти можуть виступати: символіка(прапор, емблема, гімн, шкільна форма тощо); авторитетні люди, яких вважають подвижниками, своєрідними

героями; особливості влаштування церемоній, власні обряди та традиції, процедури, як видимі явища, що вказують на очевидні й приховані переконання, цінності й настанови. Це можна побачити у створенні нового освітнього простору і безпечного інклюзивного здоров'язбережувального середовища; і в оформленні інтер'єру навчальних кабінетів та інших приміщень; і культури організації та проведення різних заходів; і дотримання єдиного мовного режиму, етикету, Статуту та правил внутрішнього розпорядку, Кодексу закладу тощо [79].

Розглянемо кілька аспектів реалізації стержневої ідеї в закладі освіти. Якщо офіційно заклад освіти визначив як стержневу ідею надання якісної освіти та всебічний розвиток учнів, формування у них активної творчої життєвої позиції і лідерських якостей, поглиблене вивчення окремих предметів чи обраний профіль навчання, то це буде лише формальна, привнесена ззовні стержнева ідея.

Реальною є стержнева ідея – формування національної свідомості та самосвідомості учнів як громадян України. Національна свідомість і самосвідомість громадян є необхідною умовою для розбудови суверенної, незалежної і соборної України. Саме вона має становити державну ідеологію нашого суспільства. Треба пам'ятати також, що національна свідомість і самосвідомість притаманні людині від природи і може втілюватися у різних формах національної ідеї. Це весь уклад життя закладу освіти. На цей процес найбільше впливають три групи факторів: держава та її інституції; культура в широкому розумінні цього поняття (насамперед, українська мова як код нації); цілеспрямований процес національно-патріотичного виховання особистості через її всебічний розвиток – і цей інструмент у руках освітян. [3;4].

Формування національної свідомості та самосвідомості має розглядатися у ракурсі *професіоналізму та патріотизму усіх працівників та керівництва ОЗО*, поєднання їхнього слова і дії, позицій, поведінки, особистого прикладу, їх особистісних якостей, індивідуальної креативності, проявів патріотизму та

активної громадянської позиції, національної свідомості та самосвідомості у професійній діяльності та міжособистісному спілкуванні, у власних цінностях, світогляді, поглядах і вчинках.

У процесі реалізації цієї стержневої ідеї *для учнів* (підростаючого покоління) має бути враховано: прагнення учнів отримати глибокі та міцні знання, відповідні компетентності, щоб досягти особистих успіхів; відповідність обраного ними профілю навчання і рівня професіоналізму вчителів; їхніх здібностей і нахилів та прагнення реалізувати себе; національно-патріотичні цінності, сформовані ще у родині та розвинені в ОЗО як невід'ємні складові їхнього повсякденного життя – і це для них має бути усвідомлена норма буття.

Національна самосвідомість може втілюватися у різних формах національної ідеї: Тому заклад освіти, який пропагує національну свідомість і самосвідомість, український патріотизм, любов і повагу до української мови, але при цьому дозволяє своїм працівникам спілкуватися у своїй діяльності та під час спілкування з батьками та учнями, під час здійснення освітнього процесу іншою мовою, навряд чи досягне визначеної мети своєї діяльності. [3].

Таким чином, стержневою є та ідея, яка повною мірою справляє реальний вплив на всіх учасників освітнього процесу в закладі освіти, на відміну від офіційно прийнятої закладом парадигми. Це відбувається тому, що організаційна культура є складною системою і, навіть, віддалений від неї елемент несе на собі відбиток усієї системи.

Особливо це стосується стану функціонування української мови у закладах загальної середньої освіти та діяльності колективів щодо її розвитку як державної і як рідної.

Г. Філіпчук у своїй монографії «Національна ідентичність: культурно-освітній вимір» зазначає: «Досконале вивчення української мови має залишатися головною метою освітнього процесу. Причому її реалізація найоптимальніше може здійснюватися в умовах створення реального єдиного

комплексу мовної підготовки, коли дитсадки, школи, ВНЗ, суспільство, держава, а також церква мовленнєво комунікуватимуть на основі української мови як державної»[5].

Українська мова як національна цінність і код нації є визначальною складовою національної культури. Від тісного зв'язку організаційної культури з національною культурою залежить її ґрунтовність, стабільність, прийнятність для всіх учасників освітнього процесу. Міцне підґрунтя і реальна психологічна основа для її формування і розвитку базується на національному менталітеті, що відображає психологічні риси українського народу (і позитивні, і негативні).

Серед основних позитивних психологічних рис українського народу зазначимо такі: прагнення до незалежності; гостинність, дружність, товарицькість; висока моральність, чистота; охайність у побуті; чемність у ставленні до людей; шляхетність; витривалість; терплячість; чуйність, чутливість; добре розвинений інтелект, творчі здібності; культуротворчість, потяг до мистецтва, естетики та інші.

Але потребують корекційної роботи такі негативні, на нашу думку, психологічні риси, як: нерішучість, інертність, які свідчать про недостатній рівень волі і характеру; індивідуалізм (моя хата скраю); протиставлення власного інтересу загальному; несприйняття чийогось керівництва, небажання); невміння прийняти свої сильні і слабкі сторони (або відсутність самокритичності, або надмірне самокритиканство); лицемірство, заздрість тощо.

Талановиті педагоги можуть і використовують різноманітні способи, щоб перетворювати негативні риси на користь і самому учневі, і суспільству. Головне, що всі дії мають здійснюватися з дотриманням педагогічної культури та етики, утвердження доброзичливості, сприятливого психолого-педагогічного мікроклімату, поваги до людини та довіри до неї, забезпечення розвитку її ініціативи, таланту, творчих здібностей, суб'єкт-суб'єктних стосунків учитель-

учень, учитель-керівник, учитель-батьки, керівник-представники партнерів, тобто педагогіці партнерства між усіма учасниками освітнього процесу [44; 80].

Важливе значення у розвитку організаційної культури закладу освіти та створення її міцного підґрунтя мають також професійний та особистісно-ціннісний досвід самого керівника. І характер інновацій, і шлях розвитку закладу, і успішне керівництво освітнім процесом залежить безпосередньо від його професійної компетентності і особистісних якостей. Тому що будь-яка культура має особистісне підґрунтя. Її цінностями, як правило, стає те, що людина сама пережила, що стало її власним досвідом, радістю чи смутком. Це мова почуттів, емоцій, вражень, розчарувань, захоплень, сумнівів, радості, не тільки слова, проголошені гасла, але і відчуття. Особистісно-ціннісний досвід означає, що цінності людини матеріалізувалися не лише на рівні розуму й слів, а й у душі та серці. Без особистісного переживання, ставлення культура залишається лише порожнім, нічим не заповненим звуком, словом, якому можна не надавати значення. Серед безлічі цінностей, які пропонує культура, дієвими будуть лише ті, що пережиті людиною на особистісному рівні.

Тому таким важливим у створенні організаційної культури закладу, організаційної і педагогічної культури керівника є його *самоактивність та національна свідомість і самосвідомість*, яка виявляється в тому, що керівник не пасивно розвішує національну символіку в приміщеннях, а активно взаємодіючи з нею, а використовує її як ресурс, інструмент у своїй діяльності, показуючи приклад іншим. Його власна активність зумовлює активність учасників освітнього процесу.

Професійний та особистісний досвід, самоактивність, національна самосвідомість, рівень управлінської культури керівника у впровадженні культурологічного підходу в управлінні, його сприйняття і дотримання культурних національних та світових цінностей є дуже важливим. Це забезпечує використання національних цінностей, національних символів та національних звичаїв і традицій найбільш оптимально, якщо він хоче бачити

організаційну культуру ввіреного йому закладу освіти дієвою, результативною і позитивною [45;79;83;115].Важливу роль відіграє формування національної свідомості та самосвідомості в учасників освітнього процесу, застосування та розвиток української мови як коду нації і визначального складника національної культури, самоактивність і національна самосвідомість керівника.

Література

1. Калініна, Л. М. Феномен культури в управлінській культурі керівника загальноосвітнього навчального закладу та методи його дослідження [Текст] / Л.М. Калініна // Зб. наук. пр. «Педагогічна освіта: теорія і практика». – Вип. 5. – Кам'янець -Подільський : ПП «Медобори - 2006», 2010. – С. 32 – 42
2. Калініна Л.М., Онаць О. М., Калініна Г.М. Культура як цивілізаційний феномен в управлінській діяльності керівника. Сучасні тенденції розвитку організаційної культури загальноосвітнього навчального закладу в інформаційному суспільстві: Матеріали Всеукраїн. наук.-прак. конференції, 10 квітня 2014 р. Київ:Педагогічна, 2014. – С. 32-43.
3. Онаць Олена Миколаївна. [Культурологічний модус формування національної свідомості та самосвідомості в опорному закладі освіти](#). In: Problems and achievements of modern science : coll. of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with materials of the International scientific-practical conf., Cork, May 6, 2019 NGO «European Scientific Platform», м. Корк, Ірландія, стор. 33-36. ISBN 978-617-7171-80-4
4. Онаць О.М. Культура в освітньому демократичному середовищі / О.М.Онаць // Постметодика. – 2013. – № 4 (113). – С. 31–37
5. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: монографія / Георгій Філіпчук. – Чернівці : Друк Арт, 2016. – 304 с.

Юлія Павленко,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти
природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г.Короленка,
e-mail: iuliia.pa77@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ЦІННІСНОГО СВІТУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Ключові слова: українська народна вишивка, Україна, національно-патріотичне виховання, початкова освіта.

Нині, коли Україні вкотре доводиться відстоювати свою незалежність, справа збереження й відтворення автентичності українських національних традицій і звичаїв, а також виховання нових поколінь українців на цій основі має першорядне значення.

Українська народна вишивка, яка пройшла довгий шлях розвитку, давно стала унікальним кодом нації. Окрім культурологічної та декоративно-ужиткової цінності, безумовно, вона має потужний потенціал в лоні народної педагогіки (Г. Ващенко, Б. Грінченко, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін.), широко використовується як засіб реалізації національно-патріотичного виховання у середній школі, зокрема, й на початковій її ланці.

«Словник української мови online» дає таке визначення слова «вишивка»: те саме, що вишивання; вишитий на чому-небудь візерунок [1].

У початкових класах ціннісний світ української народної вишивки використовується у процесі провідної навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів та створення умов для творчої самореалізації кожної особистості. У результаті – відбувається формування соціальної і громадянської компетентностей як ключових, котрі є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі початкової школи.

Невід'ємним складником уроків у початкових класах є виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, українців, події, пов'язані з нашою державою, як от, до Всесвітнього дня вишиванки доцільним є проведення тематичних уроків, ранкових зустрічей, виховних заходів: «Свято вишиванки», «Вишиване диво», «День вишиванки у нашому класі» та ін.

На уроках української мови можливо запропонувати дітям скласти усні і письмові тексти, підготувати і презентувати посильні проєкти на патріотичні теми, пов'язані з народною вишивкою (наприклад, написання міні-творів про свою бабусю чи маму, яка вмє вишивати, про вишивані речі або улюблений орнамент на сорочці-вишиванці та ін.).

У науковій праці Е. Щербини розкрито багатство термінологічної лексики вишивання, де, зокрема, великою семантичною групою виділяються означення рослинних, антропоморфних і зооморфних мотивів: «хвильки», «шашечки», «зерна», «ключики», «волові ока», «хміль», «терен», «виноград», «хмелик», «сосонки», «вазони», «чорнобривці», «реп'яхи», «купчаки», «петрушка», «горицвіт», «фасольки», «рунта», «рожа», «шипшина», «яблуко», «полуниця», «вуж», «в'юнок», «раки», «підкова», «луска», «сови», «зозульки», «ластівки», «ластівчині хвости», «качечки», «павучки», «коник», «вовчі зуби», «вітряки», «гребенці», «лемеші» та ін. [3, с. 79]. Ці слова доступні для розуміння молодшими школярами і значно розширяють їх словниковий запас, і, крім того, можуть стати основою для розповідей і порівнянь на уроці «Я досліджую світ».

На уроках математики національно-патріотичне виховання відбувається опосередковано. Тож, доцільно показати зв'язок математики з українською народною вишивкою: вивчити матеріали про використання математичних моделей і символів у вишивці, намалювати або відтворити геометричний орнамент, розв'язати сюжетні арифметичні задачі.

Наприклад, у 1 класі під час вивчення теми «Віднімання в межах 20» можна запропонувати таку задачу: У родині Анастасії 12 осіб: мама, тато, бабуся, дідусь, 3 брата і 4 сестри. У кожного є вишиванка, яку одягають на

свята. У хлопців і чоловіків – вишиті сорочки, у дівчат і жінок – вишиті сукні. Скільки вишитих суконь і сорочок у родині? [2].

На уроках «Технології» та «Мистецтво» діти знайомляться з традиційними народними ремеслами України, видами мистецтва, зокрема, вивчають символіку української народної вишивки, вчать виконувати прості шви та оздоблювати вироби технікою вишивки, малювати орнаментальні композиції та ін.

Отже, використання ціннісного світу української народної вишивки в початкових класах допомагає дитині відчувати національну своєрідність, сприяє закладанню основ національної та громадянської свідомості ще змалку.

Література

1. Вишивка. Словник української мови online. Томи 1-11 (а-ояснювати), 2015-2022. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=11725&page=389>.
2. Рахуємо, скільки вишиванок у родині. Розвиток дитини. URL: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/8087/>.
3. Щербина Е. Б. Українська народна вишивка і її терміносистеми. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2010. № 1. С.79-80.

Любов Пена,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: liubov.pena@pnu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ

Ключові слова: українська вишивка, вишиванка, вишивання, українська мова, навчання рідної мови, дидактичний матеріал.

З давніх-давен для існування людина створювала корисні речі. Отож людське життя плине серед найрізноманітнішого предметного оточення. Крім практичності, ми наділяємо предмети ще й естетичним оформленням, яке

відповідним чином впливає на наше формування. Справедливо кажуть, що людину виховує все, що її оточує. Одним із багатьох засобів естетизації людського життєвого простору є вишивка, яка стала генетичним кодом української нації.

Розрізнімо значення слів «вишивка» і «вишиванка». Тлумачний словник української мови у 20-ти томах фіксує найменування «вишивка» із двома значеннями: 1) те саме, що вишивання; 2) вишитий на чому-небудь візерунок; вишитий предмет. Лексема «вишиванка» (назване джерело подає подвійний нормативний наголос) має значення «вишита сорочка». Відповідно до вказаної лексикографічної праці наведемо також семантику номінації «вишивання»: 1) дія за значенням вишивати; 2) вишитий предмет або той, що вишивається [2, с. 552-553]. На жаль, словник не містить використовуваного в мовленні слова «вишиття» – збірне поняття, яке охоплює все, що вишите: сорочки, рушники, подушки, картини тощо. До слова, цією інформацією можна послуговуватися в загальноосвітніх закладах на уроках рідної мови під час вивчення лексикології та орфоєпії.

Наведемо кілька відомостей, які підтверджують, що вишивка є невід'ємною складовою української культури, своєрідним маркером української ідентичності й володіє потужною виховною спроможністю. Інтер'єр українських осель здавна славився вишитими рушниками на образах та портретах, вишитими подушками, вишитими скатерттинами, вишитими шторами на вікнах і дверях. Наші храми щедро прикрашені вишитими речами різного призначення. Вишитими елементами чи їхніми зображеннями декорують найрізноманітніші предмети. Так, у художньому оформленні двотомника довго незаслужено замовчуваного, а тепер відомого українського мовознавця Василя Сімовича використано світлини вишивки його роботи. Повсякденний і особливо святковий одяг українців не обходився без вишивки. На щастя, ця традиція вкорінюється і в сучасних реаліях. Напр., елементом учнівської форми Івано-Франківського приватного католицького ліцею імені святого Василя

Великого є вишита сорочка. Вишиті рушники і зараз є атрибутом багатьох урочистих подій. Особистість, яка зростає серед краси, завжди прагнучиме до прекрасності й гармонійності – духовної та фізичної.

Вишивка супроводжує життя українців, без перебільшення, постійно: і в періоди радості, і в скрутні часи. Як промовисту ілюстрацію висловленої думки наведемо уривок зі спогадів Надії Світличної про Ірину Сенік: «Здається, в Орисі найулюбленішою іграшкою ще з немовляти мала бути голка з барвистою ниткою. А коли виросла – вишивання стало її потребою, її диханням... В Орисиній торбинці завжди було якесь незакінчене вишивання з нитками, щоб кожної вільної хвилини можна було продовжити роботу... Коли мене привезли до Мордовії в червні 1973 року (Орися приїхала рівно за місяць переді мною), в пам'ять відразу закарбувалися два найяскравіші враження: багато квітів, що їх відвоювали в адміністрації Дарка Гусяк і Катерина Зарицька та плекали їх, як немовлят; вишивки скрізь на вікнах і над грубкою в бараці, біля ліжок-нар і на комірцях табірних смугастих суконок у всіх українок (їх було тоді семеро). Хтось скаже: а навіщо золотити клітку? Певна річ, неволя в будь-якій клітці залишається неволею. І все ж сіра одноманітність тягучої неволі трохи відступала перед працьовитими руками Дарки, що викохувала квіти, й Орисі, що прикрасила барак вишивками на мішковині, яку давали до миття підлоги... До неї зносили найменші клаптики – із них виходили дивовижні мініатюрки і вишивані закладки для книжок, дитячі обереги і пам'ятні монограми-екслібриси. Вишивки народжувалися з блискавичною швидкістю» [1, с. 198-199].

Зрозуміло, що час вносить певні корективи в орнаментику, кольористику, способи поєднання елементів у вишивці тощо. Дехто з осторогою ставиться до еклектики, яку спостерігаємо у нинішніх вишивках, до осучаснення традиційного; інші ж, навпаки, схвалюють переплетення давньовікового й новітнього, вважаючи, що саме так можна «навернути» до національних витоків

молоде покоління. Однак вишивка та використання її в різних сферах людської діяльності завжди була й буде однією зі впізнаваних ознак української нації.

Виховний потенціал української вишивки можна активно застосовувати під час вивчення рідної мови в закладах різних рівнів. З цією метою на заняттях як ілюстративний матеріал радимо використовувати тексти, що висвітлюють історію виникнення вишивки в Україні, її розвиток від найдавніших часів, багатство технік вишивання, символічне навантаження, регіональні особливості, життя й діяльність відомих вишивальниць та вишивальників, а також тих, для кого вишивання є не постійним заняттям, а улюбленою справою поза основною роботою, тощо. Такі тексти для роботи під час вивчення різних лінгвістичних тем вибираємо з української літератури, фольклору, з мистецьких альбомів та збірок. Доречним і корисним є залучення учнів чи студентів до самостійного творення текстів, присвяченим вишивці. Таким чином виховуватимемо в дітей і молоді почуття патріотизму, гордості за своє, рідне, а також естетичні смаки. Вишивка для українців, як і мова, пісня, звичаї й обряди – це саме життя, про що стверджує поезія талановитої авторки, геніальної вишивальниці, громадської діячки Ірини Сенік «Сувій полотна»: Розгортаю життя / Як сувій полотна: / Ось мережка гріхів / І низинка падінь. / Верховинка жадань, / Яворівка притаєних прагнень. / Далі – хрестики чорні / Страждань і терпінь / Та червона стебнівка / Палкого кохання. / Ось гладинка жіночої ласки, / Перетиканка пестошів з ніжністю... / Ці нитки, ці голки, / Незаручені пальці в наперстках – / Все життя у шитті, / І шиття, як життя [1, с. 29].

Література

1. Одержима свободою. Шлях Героїні Світу Ірини Сенік / упоряд. Галина Литвин. Брустурів : Дискурс, 2017. 308 с.
2. Словник української мови. У 20-ти томах. Т.2. Київ : Наукова думка, 2012. 976 с.

Анжеліка Попович,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка,
e-mail: popovich@kpmu.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ В НАВЧАННІ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключові слова: українська мова, стилістика, принцип історизму, українські словоформи.

З огляду на рухомість стилістичної системи будь-якої мови й потребу розуміння сучасних стилістичних площин суттєво простежувати ретроспективу розвитку цієї науки та внутрішню логіку стилістичних явищ. Відтак актуальності набуває принцип історизму [3, с. 151-162].

Сьогодні важливим є потлумачення мовних змін, що віддзеркалюють «повернення до активного українського вжитку одиниць, донедавна кваліфікованих як застарілі чи діалектні, та вилучення з української мови не органічних для неї одиниць, нав'язаних їй під впливом інших мов, насамперед російської» [1, с. 3]. Сучасних здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови і літератури – треба долучати до процесу роз'яснення суспільству необхідності цих змін, активного сприймання й послуговування призабутими питомо українськими словоформами.

Вивчаючи питання граматичної стилістики, потрібно звертати увагу студентів на історичні площини, зокрема:

1) лексично-граматичні категорії активних дієприкметників на *-чий* і погляди на їх функціонування в різні історичні періоди: початок ХХ століття – відмова від вживання цих форм (А. Кримський, О. Синявський, О. Курило та інші); друга половина ХХ століття – нормативне явище; сьогодні – тенденція до зникнення форм (І. Вихованець, Г. Голосовська й інші): *випереджаючий розвиток* → *випереджальний*; *зростаючі обсяги зовнішніх інвестицій* →

зростання обсягів; фабрично-заводська промисловість ставала домінуючою → домінувала;

2) активізування питомих словотвірних моделей і варіантів, блокування узуальною нормою непритаманних українській мові словотвірних моделей і національних зразків словотворення й стилістичної доцільності сучасної словотвірної норми: вживання прикметників на *-овий*: *інтернетовий, структуровий, аеропортовий, зупинковий, виставковий, парадовий, грантовий, бізнесовий, оцінковий*; суфіксів *-ач, -ник/-альник, -ець, -льн*: *обмірювальник, обмірник, обмірятьник, зомбувальний, спонсорувальний, мітингувальник, піклувальний, подорожувальник, паркувальник*; префікса *з-*: *здиференціювати, занулювати, змодулювати, змінімізувати, споляризувати*;

3) варіантні форми як засіб стилістичного збагачення української мови і певного стилістичного навантаження (*батьку – батькові, Сергію – Сергієві, повний – повен, варт – вартий, зелене – зеленє, бігтиму – буду бігти, єси – є, розбігаються – ся розбігають, той – тамтой, живіть – живіте* та інші);

4) стилістичні можливості категорії роду іменників та їх вияв у функційних стилях: наявність прибічників широкого вживання іменників із суфіксами *-к, -иц, -ин*: *лікарка, вчителька, директорка, професорка, лекторка, міністерка, мовознавиця, охоронниця, лоточниця, продавчиня, філологиня, педагогиня* (у всіх функційних стилях) та вузького (лише в розмовному стилі) – домінантна позиція дотепер. Сьогодні можемо стверджувати про можливу тенденцію поширення цих форм у всіх функційних стилях через зміну гендерних стереотипів сучасного українського суспільства, до того ж подеколи використання чоловічого роду – наслідок невмотивованого перенесення ознак офіційно-ділового стилю на художнє, публіцистичне й розмовне мовлення;

5) активні й пасивні синтаксичні конструкції та надання переваги активним як ознаці синтаксису української мови, з'ясування змістової

різниці між реченнями із предикативними формами на *-но*, *-то* й реченнями із предикативними пасивними дієприкметниками на *-ний*, *-тий* (погляди О. Матвієнка, О. Курило, О. Синявського, М. Гладкого, М. Сулими, П. Горецького, Ф. Смагленка, Н. Непийводи, М. Плющ, А. Грищенко, К. Городенської, С. Єрмоленко, Н. Завгородньої, З. Куньч, О. Лаврінець, І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської та інших);

б) вживання сполучника *аби* (М. Сулима, О. Синявський О. Курило, І. Огієнко, Б. Антоненко-Давидович, С. Караванський), останній писав: «Треба визнати, що пошесть «абикання» нестримно поширюється: «передові» кадри в усіх галузях мають за честь для себе «абикати». Абикання поширилося на ряд пристойних українських видань та на радіомовлення. Але це не значить, що наша духовна еліта має безкритично сприймати все, що готує їй суржикова кухня бездарних філологів, вихованих на теорії «злиття мов». Характерна риса цих філологів – тотальне незнання української мови, спритно масковане впровадженням невластивих нам зворотів та форм (наприклад, сполучника *аби*)» [2, с. 59];

7) суперечки про використання дієслівного зв'язкового компонента *бути* в структурі речень з предикативом на *-но*, *-то* (Б. Кулик, С. Бевзенко, Л. Булаховський, М. Гладкий, П. Горецький, І. Петличний, В. Сімович, О. Синявський, С. Смерчинський, М. Сулима, С. Харченко) тощо.

Застосування принципу історизму на заняттях зі стилістики української мови допомагає кращому осмисленню студентами складних стилістичних явищ, вмінню здійснювати стилістично-історичний аналіз текстів, визначенню напрямів дослідницьких інтересів зі стилістики й концепцій, поглибленню та розширенню контексту розгляду стилістичних явищ, переконливому висновкуванню про функціонування стилістичних категорій, простеженню складу мовних засобів функціональних стилів у динаміці й взаємодії та відповідно до проблем культури мови в суспільстві, потлумаченню ролі зовнішніх чинників у функціонуванні стилів, розумінню співвіднесеності стилів з

історичними етапами й розвитком сучасної української літературної мови.

Література

1. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2014. 124 с.
2. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «я». Київ: Академія, 2001. 238 с.
3. Попович А. С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.

Юлія Руденко,

*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського»,
e-mail: rudenkoJ@gmail.com*

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З УКРАЇНСЬКОЮ ВИШИВКОЮ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: НАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: українська вишивка, старший дошкільний вік, національно-патріотичне виховання.

У невичерпній спадщині духовної культури українського народу є особлива, винятково важлива її частина – вишивка. Упродовж тисячоліть у народній вишивці знаходили відображення настроїв, думки, людські вірування, оберегова символіка речей, позначених вишиванковим візерунком. Українська вишивка затребувана в Україні: оздоблення хатнього інтер'єру, святкування весілля, хрестини, народини тощо. Без української вишивки не обходиться жодне національне свято. Важливим є прилучення до мистецтва вишивки з дошкільного віку.

У парціальній програмі національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина», йдеться про підвищення національної самосвідомості молодого покоління – майбутнього нашої держави. Вирішальну роль у цьому відіграють заклади дошкільної освіти як перша ланка

в системі неперервної освіти в Україні. Нормативно-правові документи, що регламентують діяльність сучасного закладу дошкільної освіти, наголошують на важливості та потребі здійснення патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Так, Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Концепція громадянської освіти, закон України «про дошкільну освіту» пріоритетними визначають формування «національносвідомого громадянина, патріота». Уважаємо, що робота з ознайомлення з українською народною вишивкою є складовою національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. оскільки спрямована на прилучення дітей до кращих зразків українського народно-декоративного мистецтва, ознайомлення з особливостями української вишивки різних регіонів України.

Важливою педагогічною умовою ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українською народною вишивкою є створення розвивально-мистецького середовища, яке б сприяло виникненню інтересу до вишивки. У такому середовищі мають бути розміщені: альбоми, фотокартки, фотоальбоми, листівки із зображенням орнаментів української вишивки різних регіонів України; український народний одяг з елементами української вишивки; хатне оздоблення (рушники, скатертини, серветки тощо); дидактичні ляльки в українському народному одязі, на якому є елементи вишивки (бажано колекція дидактичних ляльок в українському одязі різних регіонів України); нитки, тканина, ножиці, голки для самостійної художньої праці дітей (під наглядом вихователя та після ознайомлення з правилами технічної безпеки).

Доречним є створення віртуального музею в груповій кімнаті, де діти можуть: передивитись віртуальні мультимедійні виставки української народної вишивки, ознайомитись з творчістю майстрів української вишивки різних регіонів; подивитись відеофільми про українську народну вишивку. Створення віртуального музею є альтернативою відвідування музеїв в режимі оф-лайн на період карантину.

Основними формами роботи з ознайомлення з українською вишивкою є: бесіди вихователя з дітьми на народознавчих заняттях; сюжетне малювання вишиванкових візерунків; оздоблення площинних зображень окремих частин одягу і предметів побуту (сорочки, рушники, серветки, спідниці, плаhti, фартухи тощо); розглядання зразків вишивки різних регіонів України; відвідування музеїв української вишивки; організація тематичних виставок української вишивки; зустріч з народними майстрами вишивки того регіону, де розташовано заклад дошкільної освіти; проведення фольклорних свят, на яких діти, їх батьки вдягнені у вишиванки; святкування всесвітнього дня вишиванки тощо.

Уважаємо, що ознайомлення з українською народною вишивкою є необхідним елементом народознавчої роботи у закладах дошкільної освіти.

Література

1. «Україна – моя батьківщина». праціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку . О.М.Каплуновська, І.І.Кичата. за наук. ред. О.Д.Рейпольської. Терпоніль: Мандривець, 2016. 72с.

Діана Сабол,
кандидат психологічних наук
доцент кафедри освітнього лідерства
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: d.sabol@kubg.edu.ua

ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ НА РЕЦИПІЄНТА

Ключові слова: українська народна вишивка, позитивні емоції, терапевтична складова, катарсичний процес, етнічність, декоративне мистецтво.

Українська народна вишивка – це унікальний, цікавий, багатогранний світ прояву народного розуму, краси, майстерності та мудрості. Вишивку можна розглядати як вид рукоділля, як культурологічне явище, як вид декоративно-

ужиткового (декоративно-прикладного) мистецтва, як духовний стрижень народного мистецтва. Вишивка також може виступати як сакральний літопис, що містить семантичний зміст. За допомогою вишивки можна вивчати народну традицію та національну спадщину. Про це писали видатні дослідниці Т. Кара-Васильєва та Р. Захарчук-Чугай та ін. Також вишивка має виховні та розвивальні функції, які варто використовувати в розвитку дитини. Одним із важливих факторів є те, що українська народна вишивка впливає на формування етнофора, тобто завдяки українській народній вишивці формується етнічна свідомість дитини і дорослої людини. Заняття вишивкою мають також терапевтичний та гармонізуючий вплив на майстринь. Яким же чином це відбувається з психологічної точки зору?

Як один з виявів суспільної свідомості, декоративно-прикладне мистецтво будь-якого народу має позитивний вплив і на тих, хто виготовляє виріб, і на тих, хто його споглядає [4]. Позитивний вплив – це про позитивні емоції. А емоції в свою чергу впливають на наше самопочуття і на наше тіло, і вони не завжди бувають позитивними. Всім відомо про зв'язок емоцій і тіла: непережиті, непропрацьовані, невідредаговані емоції чинять в нашому тілі всілякі негаразди, які призводять до психосоматичних захворювань. Наприклад, гнів б'є по серцю і печінці, страх давить на нирки, тривога руйнує травлення, стрес вражає серце і мозок, сум послаблює легені, занепокоєння шкодить шлунку тощо.

Існує багато способів вирішення проблем, пов'язаних з емоційною сферою. Ми розглядаємо вивільнення емоцій, зокрема негативних, в контексті нашої теми, теми впливу української народної вишивки на людину з точки зору терапевтичних можливостей. Заняття вишивкою сприяють психологічній стійкості: людина, яка вишиває – заспокоюється, зникає скутість, послаблюється напруження. Але важливо те, що в цей час майстриня переживає гаму позитивних емоцій, які накопичуючись, «витісняють» негативні. Цей механізм описаний у працях С.Л. Рубінштейна [3]. Рух, за його твердженням

завжди супроводжується емоцією: рух не лише виражає вже сформоване переживання, але і сам, включаючись в нього, формує це переживання. Відбувається тісний зв'язок емоцій і рухів. Таким чином, чим більше людина працює (вишиває), тим більше вона переживає позитивних, приємних емоцій, які приходять на заміну важким і сумним. В процесі роботи з'являються нові естетичні емоції: радість від зробленого, милування результатом роботи, передчуття створення красивого. Ці отримані емоції стимулюють нові рухи, які несуть нові позитивні емоції, які дуже позитивно «хазяйнують» в людині і допомагають хворій людині видужати, а здоровій – гармонізуватись.

Спираючись на праці С. Рубінштейна, можемо стверджувати, що процес вишивання має свій цілющий вплив, слугує терапевтичній профілактиці, сприяє психологічній стійкості та здоров'ю, завдяки трансформації творчої енергії в творчу активність. Насправді відбувається катарсис, очищення, про що писав Л.С. Виготський [1]. Ми вважаємо, що цей процес стосується не тільки глядача, але й виконавця.

Як стверджував С.Л. Рубінштейн: «суб'єкт у своїх діяннях, актах своєї творчої самодіяльності не лише знаходить себе та проявляє, він у них твориться і визначається» [3, с. 136]. Твориться у контексті терапії вишивкою – оздоровлюється, народжуючи нове.

У людини в творчому процесі відступають негативні переживання, творець в цей момент вивільняється від негативних почуттів, місце яких займає емоційно позитивний стан. Посеред відомих п'яти рівнів руху ми вбачаємо, що нейрофізіологічний зв'язок рухів у процесі вишивання з естетичними емоціями виникає на рівні синергії і штампів (таламо-паллідарний рівень В). Рівень В надає руху в цілому виразної пластики, тобто є сукупністю не символічних, а безпосередньо емоційних рухів. Штампи (обмежений набір рухів) безпосередньо пов'язані з емоціями, відносинами, неусвідомлюваними установками. Так тілесний рух виступає в якості посередника між емоцією та свідомістю. У процесі вишивання цей психомоторний алгоритм наповнено

такою конкретикою: «три хрестики праворуч, два хрестики по діагоналі, чотири вниз». Таким чином відбувається процес релаксації (медитації), відволікання від інших проблем, які можуть бути у людини. Одна з великих переваг процесу вишивання полягає в тому, що під час роботи майстри, або всі, хто вишиває, мають змогу відволіктись від проблем, відключити в своєму комп'ютеризованому мозку всі програми і налаштуватись лише на процес вишивання. В цей час виконавець відсторонюється від оточення і зосереджується на процесі роботи, яка пов'язана з позитивними емоціями – відбувається процес творення, що теж позитивно відображається на психологічному стані, іде процес гармонізації.

Терапевтична складова психологічного впливу активізується паралельно з емоційною через розвивальну діяльність у вишиванні. Вишивка виконує важливу корекційно-терапевтичну функцію: під час роботи над вишиванням зменшується тривога та агресія, знімаються стреси.

Особистість під час творчої роботи торкається самої вразливої своєї іпостасі – дитячої сутності, зустрічається зі своєю душею, а у випадку вишивання на українську тематику (якщо ще під супроводом прослуховування української народної пісні) на суспільному рівні душа дитини зустрічалася з душею свого народу.

Важливо, щоб у цей час поруч з учнем був чуйний педагог, який може коректно і толерантно підтримати дитину та направити її у потрібному руслі, особливо при вихованні та формуванні духовних цінностей. На особистісному рівні важливо прийняти себе, пізнавати себе і любити, на соціальному – так само: важливо прийняти, пізнавати і полюбити свою націю, народ, етнос. Це простіше і легше досягається в лоні рідної культури і близького всім українцям мистецтва вишивки.

Варто відмітити, що закладена в українській народній вишивці символіка теж слугувала терапевтичній цілісності особистості. Передумовою дослідження символу в культурі людства були праці К.Г. Юнга, в яких він

встановив зв'язок несвідомого з архетипним символічним світом. Він стверджував, що символізація – це головний і, мабуть, єдиний шлях прояву несвідомого – загальної основи духовного життя усіх людей [5]. На особистісному рівні, як стверджував К. Юнг, ігнорування символами може призвести до неврозів, а на суспільному рівні – до негараздів на суспільному рівні. Тому, вишиваючи знаки і символіку, закладену в українській народній вишивці, ми теж себе оздоровлюємо і особистісно, уникаючи неврозів, і колективно, не ігноруючи, а плекаючи своє.

Кольористика української народної вишивки теж може слугувати кольоро-терапією, створення композиції майбутньої вишивки, орнаменту також процеси, що мають цілющий вплив на людину.

Розуміння впливу орнаменту на психіку реципієнта через емоційну сферу демонструє О.Г. Польшина: «Орнамент як знак впливає на емоційну сферу особистості, викликаючи певні переживання, а орнамент як символ має своє значення і пов'язаний із свідомістю та мисленням людини. Також слід пам'ятати, що український орнамент є поліхромним зображенням, що додатково впливає на емоційну сферу» [2, с. 26]. Повторюваність, ритмічність орнаменту, який вишиває майстер, теж має заспокійливий і терапевтичний вплив, як ритмічне, глибоке дихання під час психологічної стабілізації.

Чому не просто вишивання, як вид рукоділля, а саме українська народна вишивка може краще слугувати терапевтичному впливу? Тому що саме в українській народній вишивці закладена семантика – наша охоронна грамота, ті знаки, які нас охороняють, надають процвітання, гармонії, багатства тощо. Тому, саме глибинні знання наших предків, закладені в знаках і символах української народної вишивки можуть в цей час нам допомогти - як тим, хто виготовляє вишиванку, так і тим, хто її носить або споглядає.

Останні події, які відбувались в Україні, підтвердили захисний вплив народної вишивки. Подібно тому, як людина звертається до матері, коли їй погано або небезпечно, так і українська нація звернулась до того, що її оберігає

– до вишиванок. Це свідчить про те, що такі переконання локалізуються у глибоко несвідомому і виявляються лише у важкі моменти, коли нація самоорганізується для самозбереження. Як на особистісному рівні вишивка виступає індивідуальним оберегом (узори наносились на тих місцях, які потрібно було захищати і оберігати: груди, шия, руки, подоли), так і на суспільному рівні нація вдягла вишиванки, щоб таким чином саму себе зберегти [4].

Не просто так в цей період піднімається тема терапевтичної складової української народної вишивки, бо саме цей вид народного мистецтва може допомогти багатьом людям у подоланні стресу, а звернення до колективного несвідомого, до символізму та семантики, закладеної нашими предками у вишивці, може допомагати долати як індивідуальну, так і колективну травму, в яку зараз потрапили всі ми, наше суспільство, наша нація.

Література:

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 368 с.
2. Польшина О. Г. Психосемантичні особливості сприймання студентами народної орнаментальної символіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Польшина Ольга Григорівна ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2005. – 177 арк.: рис.
3. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание: Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
4. Сабол Д. М. Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Д. М. Сабол ; Київський університет імені Бориса Грінченка – К., 2015. – 201 арк.
5. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренесанс, 1991. – 304 с.

Олена Фідкевич,
кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник відділу
навчання мов і літератур
національних мов і зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: elena.fid@ukr.net

ДЕДУКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ПРИЙОМ РЕЦЕПТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ EUROCOM

Ключові слова: рецептивна технологія, проєкт EuroCom, дедуктивний аналізу тексту.

Рецептивна технологія в межах проєкту EuroCom була запропонована у 90-х роках ХХ століття групою німецьких учених під керівництвом Х. Г. Кляйна.

Проєкт EuroCom – це система практичних заходів, які спрямовані на надання європейцям можливості зберегти багатомовність або набути її за рахунок формування рецептивних компетентностей у споріднених мовах, починаючи з розвитку навичок читання ними.

Серед матеріалів проєкту чільне місце посідають навчальні посібники: EuroComRom – романські мови (Х. Г. Кляйн, Т. Д. Штегман)[1], EuroComGerm – германські мови (Б. Хуфайзен, Н. Маркс)[2], EuroComSlav – слов'янські мови (Л. Зібатов, Г. Зібатов)[3].

В Україні проблемам дидактики багатомовності присвячені наукові дослідження К.Балабухи, В.Гаманюк, О.Першукової, Ю. Кажан, І.Локшиної Л. Мороз та ін.

Проєкт EuroCom дає інформацію щодо споріднених мов та пропонує навчальні стратегії, які спрямовані на активізацію усіх наявних механізмів їхнього свідомого засвоєння на основі трансферу мовних знань і умінь, використання попереднього мовного досвіду.

EuroCom визначає пріоритет розвитку рецептивних видів мовленнєвої діяльності, тому що, за думкою його розробників, в умовах комунікації в

Інтернеті доводиться, насамперед, читати тексти або сприймати інформацію на слух, що формує сталу потребу у навичках іншомовної рецепції у якомога більшій кількості іноземних мов.

Наразі технологія EuroCom використовується також і у процесі формування здатності учнів до усної та письмової продуктивної комунікації.

EuroCom не ставить за мету досягти мовної досконалості на рівні носіїв мови (так звана *near native competence*) і виходить із визнання цінності та значущості часткової комунікативної компетентності у декількох мовах.

Автори проекту осмислюють читання та аудіювання як підґрунтя для подальшого розвитку умінь письма, монологічного та діалогічного мовлення. Текст визнається основною дидактичною одиницею у процесі навчання.

Принципи роботи з текстом відрізняються від традиційних, коли осмисленню тексту передують підготовча словникова робота. EuroCom пропонує дедуктивний аналіз тексту, розглядаючи дедукцію основним елементом спілкування навіть рідними мовами, як у процесі читання, так і слухання. А вже при сприйнятті письмового або усного тексту ми намагаємося зрозуміти загальний зміст тексту, опрацьовуємо слова, які нечітко написані або вимовлені, значення невідомих слів з'ясовуємо з контексту.

Розробники технології вважають, що перед тим, як прочитати текст іншою мовою, ми вже маємо певні фонові знання, які актуалізуються у тексті, уявлення про тип видання, у якому опубліковано текст; швидкий огляд тексту дає інформацію про жанр (література, офіційний текст, інструкції, газетна стаття, п'єса тощо). Ми бачимо наявність цитат, можемо здогадатися по ілюстраціях, заголовку, географічним назвам про його історико-культурний дискурс. Нам знайома формальна організація тексту (наявність назви, поділ на абзаци, розділові знаки).

Важливою особливістю технології EuroCom є намагання працювати із незнайомим текстом якомога довше без словників чи граматик, що сприяє швидкому процесу оволодіння рецептивними видами мовлення.

На основі аналізу матеріалів підручників EuroCom ми виділили такі етапи дедуктивного аналізу тексту:

1.Робота із заголовком тексту. Спроба зрозуміти із заголовку, про що йдеться у тексті, спрогнозувати його зміст.

2.Читання тексту або його найважливіших частин, як-от початок і кінець (Під час першого читання слід уникати читання кожного окремого слова. Потрібно ігнорувати труднощі, не застрягти на них, не турбуватися про граматичні деталі; не зупинятися, щоб переглянути і осмислити незрозумілі місця у тексті).

3. Опрацювання (обговорення) загальної теми та основної думки тексту, мету його автора.

4. Переклад всіх знайомих слів.

5. У процесі повторного читання – заповнення прогалин – незрозумілих слів. Намагання зрозуміти логіку контексту, використання здатності до припущення, здогадки (На цьому етапі потрібно змиритися із частковим розумінням тексту. Замість того, щоб турбуватися про досконалість, потрібно усвідомити, як багато ви зрозуміли.).

7. На наступних етапах читання – залучення двомовних словників для роботи із окремими словами, які викликали зацікавленість або мають важливість для розуміння тексту.

Мета роботи з текстом – не здійснити якісний переклад, а чітко зрозуміти, про що йдеться у тексті.

На першому етапі, який передбачає швидке прочитання тексту повністю, вхідний матеріал розглядається на глобальному рівні, за допомогою закритих питань (так/ні), спрямованих на загальне розуміння ситуації, основної теми та авторської мети.

На етапі від глобального до детального розуміння тексту учні та учениці після першого повного прочитання тексту про себе повинні здійснити вголос

приблизне осмислення тексту своєю першою мовою (M1), тобто виконати щось подібне до перекладу з листа.

Ця робота виконується учнями послідовно, абзац за абзацем і дозволяє провести ретельний колективний аналіз тексту та стратегій, що застосовуються для його розуміння. Основною метою є перевірка розуміння змісту прочитаного.

Цей процес дозволяє учням обмінюватися своїми думками щодо змісту, обґрунтовуючи свої припущення, що сприяє підвищенню їхнього когнітивного потенціалу і прищеплює їм навички колективної роботи.

На етапі поглибленого прочитання тексту учням пропонується коло питань, які звертають їхню увагу на більш детальне розуміння тексту, яке, у свою чергу, вибудовується від розуміння окремих аспектів тексту до розбору конкретних слів або термінів. Просіювання тексту через уявних «сім сит» здійснюється саме на цьому етапі.

Перше «сито» – це міжнародні слова, інтернаціоналізми. Як інтернаціоналізми розглядаються і власні географічні назви.

Друге – спільна лексика, яка присутня у всіх мовах групи. Це «сито» показує, як знання лише однієї мови може відкрити двері для інших. «Третє» – фонетичні відповідності (схожість звучання слів у різних мовах та усвідомлення можливих фонетичних відхилень);

«Четверте сито» зосереджує на правописі та вимові, встановленні співвідношення між звуком та графічним знаком, який його позначає. «П'яте сито» стосується загальних для споріднених мов синтаксичних структур і використовує той факт, що у споріднених мовах існують структурно ідентичні синтаксичні структури.

«Шосте сито» розглядає морфосинтаксичні елементи (граматичні явища словозміни, словотвору) і надає основні формули для визначення різних шляхів розвитку різних граматичних елементів у мовами («Як ми розпізнаємо першу особу множини романських дієслів?»).

Нарешті, «сьоме сито» зі списками префіксів і суфіксів дозволяє розробити значення складних слів шляхом відокремлення елементів від кореневих слів

Наприкінці цього процесу, той, хто починає вивчати мову, дізнається, який великий запас знань він вже має, як багато він уміє.

Отже, дедуктивний аналіз тексту є прийомом в контексті рецептивної технології, який дає можливість підвищити інтенсивність розвитку аналітичних умінь здобувачів освіти, пробуджує інтерес до вивчення нової мови, формує здатність до трансферу мовних і культурних явищ, навчальних стратегій. розвиває мовне відчуття.

Література

1. Klein H. G. EuroComRom – Die sieben Siebe : Romanische Sprachen sofort lesen können / H. G. Klein, T. D. Stegmann. – Aachen : Shaker, 2000. – 287
2. Hufeisen B. EuroComGerm – Die sieben Siebe : Germanische Sprachen lesen lernen / B. Hufeisen, N. Marx. – Aachen : Shaker, 2007. – 370 S.
3. Zybatov, Lev [EuroComSlav - a road to Slavic languages](#) Wiener Slawistischer Almanach 52, 2003, pp. 281-295
4. Богданець-Білоskalенко, Н., Фідкевич, О. (2022). До проблеми використання рецептивної технології у програмах багатомовного навчання. Acta Paedagogika Volynienses, 3, 51–56

Наталія Філіпчук,
*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
e-mail: georg.filipchuk@gmail.com*

Юлія Грищенко,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
e-mail: gulia2020@ukr.net*

МУЗЕЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВАНКИ

Ключові слова: музеї, національні традиції, культура, вишиванка.

Музейне середовище, що охоплює різні сфери життєдіяльності: освіту, науку, культуру та мистецтво, історію, охорону довкілля, економіку, туризм, перетворюється на достатньо впливовий чинник виховання і соціалізації особистості, інтелектуалізації людини, упровадження в життя принципів сталого розвитку. Музеї відіграють важливу роль у збереженні і популяризації українських національних традицій, одягу, зокрема вишиванки, адже музейні експонати, предмети, матеріали сприяють вихованню, особливо молоді, на засадах україноцентризму і загальнолюдських цінностей, що визначають стратегію формування нації, творення і зміцнення української національної ідентичності. Крізь призму певного історичного періоду, особливостей культурного розвитку окремого регіону пізнається не лише своєрідність конкретної суспільної доби, але й формується відповідне емоційно-ціннісне ставлення до народу, країни, культури, духовних сенсів.

Одним із центрів популяризації українського національного мистецтва є київський Музей вишивки Тетяни Протчевої, створений майстринею української вишивки на основі власних робіт. Унікальністю колекції є те, що

переважна частина робіт виконані на старовинному домотканному матеріалі з використанням сучасних технологічних можливостей вишивання. Вишиті авторські роботи внесені в Книгу Рекордів України. Музей інтерактивний, де можна не тільки приміряти на собі вишиванки майстрині, а й самому спробувати вишивати у майстер-класі Тетяни Протчевої [1].

У київському музеї Івана Гончара зберігається колекція старовинного одягу, в якій налічується приблизно 1400 сорочок оздоблених вишивкою. В колекції представлені зразки майже всіх технік вишивки (близько 200) з різних регіонів України. Досить цікавим є проєкт «Музей Івана Гончара online: відкрита платформа про українську традиційну культуру». В межах проєкту організовано онлайн виставку вишиванки, а також представлені зразки сорочок (чоловічих, жіночих, дитячих) і рушників у схемах з описами технік, особливостей крою та шиття, що дозволяє усім охочим робити реконструкції традиційного вбрання і досліджувати його особливості [4].

В Музеї українського народного декоративного мистецтва на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» зберігається колекція всіх видів народного мистецтва України: килимарство, ткацтво, вибійка, вишивка, народне вбрання, традиційні жіночі прикраси та ін. Експозиції відображають особливості народної творчості різних регіонів України, зокрема традицій вишиваної сорочки [5].

У 2016 році у Львові було відкрито приватний музей автентичного українського одягу, в якому розміщено понад 100 експонатів жіночого та чоловічого одягу кінця XIX – початку XX ст., традиційні жіночі прикраси ручної роботи та автентичне взуття [3].

Не менш цінними є колекції української вишивки, які створені на базі музеїв закладів освіти. Так, на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького засновано музей українського рушника, який налічує більше тисячі експонатів. До їх збирання долучилися викладачі і студенти. До експозиції музею входять колекції тканих та вишиваних рушників,

народного одягу кінця ХІХ – початку ХХІ ст., кераміки, предметів побуту Середнього Подніпров'я, скатертини, серветки, народні вишиті картини, чоловічі, жіночі та дитячі строї, прядки, елементи ткацьких верстатів, народна кераміка, предмети побуту та ін. [2].

Отже, музеї не лише уособлюють заклади, в яких зберігаються, вивчаються пам'ятки, експонати історії, матеріальної і духовної культури, але в умовах незалежності України перетворюються в потужні культурні, наукові, духовні, просвітницькі центри, які формують новий світогляд, раціональне й почуттєве осмислення, сприйняття власної історичної спадщини, зміцнення української національної ідентичності.

Література

1. Музей вишивки Тетяни Протчевої. URL: <https://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Mizhnarodniy-muzej-ukrayinskoyi-vishivki.html>
2. Музей українського рушника. Сайт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. URL: edu.ua/mij-universitet/portret-chnu/muzei/muzei-ukrainskoho-rushnyka.html.
3. У Львові відкрився приватний музей автентичного українського одягу. URL: https://zaxid.net/u_lvovi_vidkrivsia_privatniy_muzej_avtenticnogo_ukrayinskogo_odyagu_n1411360
4. Унікальна колекція: 9 експонатів вишивки Музею Івана Гончара, яких немає ніде в світі. URL: ukrainky.com.ua/9-czikavyh
5. У столичному музеї демонструють вишивану сорочку Київщини. URL: vechirniy.kyiv.ua/news/52771/

Снежана Ходаківська,
молодший науковий співробітник
відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
e-mail: z.n.e.g.1.9.8.7@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ключові слова: вчитель, культурна компетентність, формування культурної компетентності, педагогічна практика, освіта.

У системі професійної підготовки майбутніх вчителів у вищих закладах освіти педагогічна практика посідає значне місце. Її важливість зумовлюється тим, що лише в процесі безперервної практичної роботи формуються основні педагогічні вміння, з'являється інтерес до професії вчителя, розвивається потреба у педагогічному вдосконаленні, створюються умови для широкого досвіду, творчого й дослідницького підходу до педагогічної діяльності.

Педагогічна практика спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час навчання, набуття й удосконалення практичних навичок і вмінь з відповідної спеціальності.

На сьогоднішній день однією із найголовніших компетенцією, якою повинен володіти майбутній вчитель є *культурна компетентність*, бо саме вона надає змогу у повній мірі налагодити контакт із учнями та сформувати суб'єкт – суб'єктний тип відносин між ним хто надає знання і тим хто їх сприймає. Вчитель – це професія яка поєднує у собі дуже багато позитивних якостей та наявність хорошої репродуктивної функції, що допомагає бути професійним у галузі своїх знань та методологічно відтворювати їх, цим самим навчаючи наступне покоління та прищеплювати їм любов до навчання, пояснювати значущість цих самих знань для подальшого існування у соціумі. Але всі ці якості не можливі, якщо викладач буде не компетентний у своїй педагогічній практиці [1].

Педагогічна практика майбутніх вчителів є інтегруючим і стрижневим компонентом особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя, який передбачає формування його культурної компетентності через оволодіння різними видами діяльності, що веде до професійного самовдосконалення, самопізнання студента в різних професійних ролях у реальних умовах загальноосвітньої школи. Особливості підходів до організації навчальної практики майбутніх учителів зумовлені низкою специфічних ознак цього виду діяльності [1].

Практичне значення культурної компетентності полягає в тому, що майбутній людина вчиться здатності розуміти, спілкуватися і ефективно взаємодіяти з людьми через культури. У структуру культурної компетенції входять: загальнокультурні і культурно-специфічні знання; вміння практичного спілкування; міжкультурна психологічна сприйнятливність.

Основними передумовами культурної компетенції служать чутливість і впевненість в собі, розуміння поведінки іншої людини і інших розумових зразків і здатність чітко формулювати власну точку зору, бути зрозумілим і демонструвати гнучкість в тих ситуаціях, коли єго необхідно.

Таким чином, культурна компетенція передбачає збалансованість між наступними категоріями: знаннями і досвідом відповідно інших культур, особистостей, націй, поведінкою і т.д.; чуйністю, емпатією, здатністю поставити себе на місце інших і охопити їх почуття і потреби; упевненістю в собі, знанням власних сил, слабкостей і потреб, емоційної стабільністю.

Проаналізувавши проблему формування культурної компетентності вчителя, ми дійшли висновку, що на її формування впливає дуже багато чинників, таких як історичний фактор, соціологічний, релігійний, науковий. Починаючи з давніх часів, людина прагнула бути обізнаною та розумною. Саме формування культури у майбутнього вчителя, людини, що передає свої знання наступним поколінням є дуже важливою складовою наукового прогресу. Основний ланцюг, що поєднує всю систему професійної підготовки

майбутнього вчителя є педагогічна практика. Педагогічна практика студентів є провідним, домінуючим засобом їх підготовки до професійної діяльності та одним із основних засобів формування культурної компетентності майбутніх вчителів у вищих закладах освіти.

Література

1. Гусєва О. Культурна компетентність вчителя. URL: <http://www.allbest.ru> (Дата звернення 10.05.2022).
2. Кусайкіна Н.Д., Цибульник Н.Д. Сучасний тлумачний словник української мови. Київ : Видавничий дім "Школа" 2010. С. 32.

Світлана Цибульська,
старший викладач ІПО
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
e-mail: s.tsybulska@kubg.edu.ua

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ключові слова: мовленнєвий етикет, мовленнєва культура, культура спілкування, культурна компетентність.

З прадавніх часів і до сьогодні людство хвилюють питання: як виплекати гармонійну дитину та виховати її творцем власного життя, як передати прийдешнім поколінням духовні цінності та культурні ідеали? Відповіді на ці питання шукали і древні мудреці античних часів, і автори стародавніх манускриптів, і філософи сучасності. Не залишились осторонь глибоких міркувань і освітяни. Створення «Нової української школи» стало спробою знайти відповіді на ці животрепетні питання.

Сучасна школа має створити умови для гармонійного фізичного, інтелектуального та духовного розвитку вихованців, для формування культурних, високорозвинутих індивідуальностей, дослідників та патріотів. Нове покоління повинно бути носієм високих ідеалів Добра, Любові, Поваги, будувати своє життя на основах доброчесності, гідності, справедливості,

творити нове суспільство, орієнтоване на ідею Людини як вищої цінності. Місія школи - допомогти вихованцям визначитися зі своєю життєвою позицією, сприяти особистісному та культурному зростанню.

Культуру життя особистості зумовлюють системи як основних потреб, моральних принципів, так і стратегій життєздійснення, що спрямована на досягнення повноти життя, його цілісності, освоєння загальнолюдських цінностей. [3, с. 147] Найбільшою цінністю народу є його мова, невичерпна скарбниця нашої культури, живий код нації. Зникнення будь-якої мови є величезною втратою для всієї світової культури, бо втрачається один із досвідів пізнання, один з аспектів світобачення, одна з мовних картин світу. [4, с. 92]

Мова відіграє роль засобу спілкування, його творчого та духовного збагачення. А завдяки пізнавальній функції мови людина осягає нові явища дійсності, знайомиться з надбанням світової культури, пізнає створене попередніми поколіннями. Питання розвитку мови та мовлення, етики спілкування привертала увагу багатьох дослідників та мовознавців (Авраменко О., Вашуленко М., Вихованець І., Пономарів О., Радевич-Винницький Я., Стельмахович М.).

Живе знайомство молодших школярів з мовою у всій її багатогранності розпочинається з перших уроків навчання грамоти. Діти опановують не тільки правила граматики та поведінки у колективі, але й знайомляться з культурою мови, її орфоепічними, лексичними, граматичними, орфографічними нормами, мовленнєвим етикетом. З'ясуємо, яке значення вкладається у поняття «етикет». У перекладі з французької – це вироблені суспільством норми поведінки. Основу етикету становить словесний рівень. Мовознавці розрізняють три його види: етикет зовнішнього вигляду, мовний етикет і етикет поведінки. Зупинимо свою увагу на мовленнєвому етикеті. За віки кожна національність набула ознак неповторної етнічної самобутності та виробила свою особливу систему спеціальних висловів ввічливості, які становлять мовленнєвий етикет.

Мовленнєвий етикет - це національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і висловів, що рекомендуються для висловлення подяки, прощання тощо в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідником, зокрема, під час привітання, знайомства, звертання тощо. [5, с.1]

Виникає питання, чи можна вважати синонімічними терміни «мовний етикет» та «мовленнєвий етикет»? Проаналізувавши, зміст, обсяг понять можемо зазначимо їх відмінність. Мовний етикет співвідноситься з системою стандартних словесних конструкцій, усталених формул, які використовуються носієм мови як готові словесні штампи у власному мовленні.

Мовленнєвий етикет являє собою застосування мовного етикету в конкретних актах спілкування. Якщо мовний етикет – це набір засобів вираження, то мовленнєвий етикет – це вибір цих засобів, засоби реалізації. [6, с. 47] Таким чином, мовленнєвий етикет поняття ширше, оскільки включає норми усного та писемного спілкування, а також віддзеркалює психо-емоційні особливості мовця, відображає його лінгвістичні звички.

Вивчення та засвоєння норм літературної мови, уміле послуговування ними в особистій практиці є свідченням високої мовленнєвої культури особистості. А так як один із шляхів ефективної взаємодії з іншими людьми, що належать до різних культур та представляють інше світобачення, відбувається опосередковано через мову, можна зазначити, що розвинута мовленнєва культура особистості є одним із невід’ємних елементів її культурної компетентності, до яких також відносяться прагнення особистості до постійного вдосконалення, сформована система цінностей та ідеалів, розвинуті естетичні смаки. Звичайно, основи ввічливості, гарні манери, культура поведінки, уміння володіти словом закладаються з першими кроками дитини у сім’ї та у подальшому підкріплюються школою. Робота вчителя спрямовується на систематичне практичне засвоєння школярами норм мовної культури, оволодіння кращими зразками мовленнєвого етикету, що допоможе учням

опанувати необхідний життєвий мовний мінімум, засвоїти правила спілкування.

З перших днів навчання у школі діти знайомляться з нормами мовної поведінки у різних комунікативних ситуаціях (вітання, прощання, звертання до іншої людини, подяка, прохання, вибачення та ін.). Завдання вчителя - мудро і виважено вводить дітей у світ української мови, у якому якнайповніше проявляється наша культура, духовні цінності, морально-етичні орієнтації суспільства. Адже у мові знайшли своє відображення віками викристалізовані етнопсихологічні особливості українців, унікальними рисами характеру яких є хоробрість, щирість, порядність, простота, доброзичливість. І саме у лексичних одиницях віддзеркалилась національна своєрідність нашого народу. Адже стрижневим словом багатьох висловів українського мовленнєвого етикету є слова з коренем добр-, здоров-: добридень, добрий вечір, на все добре, добродію; здоров був, доброго здоров'я та ін. Наявна велика кількість слів-звертань із пестливими суфіксами: голубонько, соколику, матінко, таточку, сестричко та ін.; у багатьох етикетних висловах виступає слово із коренем ласк-: будь ласка (будьте ласкаві), ласкаво прошу, з вашої ласки... [1, с.36]

Щоб донести до дитини ці прекрасні перлини мовленнєвого етикету, вчителю потрібно не тільки знайомити дітей зі зразками живої народної мови, але й створити середовище, у якому дитина могла б засвоїти усе багатство мовленнєвих форм нашого народу. І найперше відгук у дитячих серцях повинно знаходити слово вчителя, яке слугує зразком, еталоном мовлення для дитини. У вчителя повинен бути великий арсенал вправ і завдань з етики мовлення, важливо створювати ситуації для висловлювань, проводити інсценізації. Надавати значення не тільки словесним формам впливу, а й роз'яснювати їх зміст, підкріплюючи демонстрацією правильного поводження у різних ситуаціях. Педагогу необхідно добирати такі методи, прийоми, форми роботи, що допомагатимуть дітям усвідомлювати зміст норм і правил мовленнєвої

поведінки, дозволять точно дібрати засоби виразності, закріпити їх у своїх діях та сприятимуть зростанню культури мовленнєвих стосунків.

Отже, на ефективність формування мовленнєвого етикету впливають ряд психолого–педагогічних умов: високий рівень професійно-педагогічної етики вчителя; забезпечення взаємодії з учнями на основі партнерства; використання інтерактивних методів навчання; розвинута емоційно-почуттєва сфера школяра; сформоване мовне середовище.

У першому класі діти вчать володіти своїм голосом: добирають відповідний тон та висоту - в залежності від ситуації, підкріплюють їх мовою тіла. Другокласники створюють «партитуру» віршованих текстів, правильно визначаючи паузи та логічні наголоси, працюють над мелодикою голосу. Учні третіх та четвертих класів удосконалюють свою майстерність, поєднуючи усі засоби мовленнєвої та рухової виразності. На нашу думку, наслідування поведінки вчителя, схвалення дорослого, підтримка друзів, заохочення колективу мають формуючий вплив на молодшого школяра. Проте часто спостерігається дисбаланс між теоретичним рівнем засвоєння мовленнєвих норм та їх практичним застосуванням. Нівелювати це відставання вчителю допоможуть такі форми роботи, які дозволяють накопичувати досвід правильних мовленнєвих взаємин. Зокрема це бесіда, інсценування творів, прослуховування записів-зразків культури мовних стосунків, читання текстів, творча гра з розгорнутим діалогом.

У педагогічній системі виховання етичної культури школярів центральною ланкою є інноваційна ігрова технологія, що забезпечує побудову етичного діалогу з дітьми відповідно до їх вікових особливостей. Сюжетна канва етичного діалогу вплітає низку психолого-педагогічних методів, приймів, способів, які спонукають дітей до осмислення дій, зваженого прийняття рішень та моральних вчинків. Емоційне наповнення діалогу передбачає обов'язковий вихід на особистісну позицію учня у моральному виборі, який складає кульмінаційний момент діалогу. Важливе завдання, яке стоїть перед педагогом

під час проведення етичної бесіди, - вибудувати таку послідовність запитань, які поглиблюватимуть проблему, стимулюватимуть процес мислення дитини і скерують його до розуміння ситуації та найточнішого словесного вираження своїх думок. Звернення до особистого досвіду учня, заохочення до глибокого самоаналізу дозволяє йому дійти до усвідомлення, що мова – це не тільки поєднання правил, термінів та понять, а спосіб самовираження та спілкування. Такий діалог дає можливість кожному учневі не тільки закріпити правила культури мовлення, а й висловити свої почуття та переживання, поділитися думками та отримати позитивні емоції.

Отже, основні напрямки з формування мовленнєвого етикету лежать у площині комунікативно-пізнавального навчання, які окреслюють основні види діяльності вчителя, підбір завдань, дидактичного матеріалу, вибір методів та прийомів. Увесь комплекс засобів повинен підпорядковуватися основній меті – сприяти розвитку комунікативних умінь школярів. Доречне використання усталених словесних формул, уміння підтримати розмову, будувати діалог, дотримання правил культури поведінки - усе це свідчить про становлення мовленнєвої компетентності особистості, яка є основним показником мовленнєвого розвитку, який повинен забезпечувати досконале, повноцінне культурне спілкування людей за допомогою мови. В його основі має бути повага до співрозмовника. Визначальним елементом вияву поваги до співрозмовника, показником рівня культури мовця, його мовленнєвого розвитку виступає мовленнєвий етикет [2,с. 5].

Етичне та естетичне спрямування мовної діяльності повинно пробуджувати у дитині внутрішню потребу творити добро та проявляти себе через довершеність засобів мови. Кращими зразками виховання, сповненими глибокої думки, щирості почуттів, є прислів'я. Знайомство учнів з українською пареміографією розвиває мислення, дозволяє оцінити власну поведінку, пробуджує свідомість, вводить її у глибоке розуміння народного життя. Прислів'я - сива народна мудрість, моральний кодекс, етичні правила

поведінки, перевірені віками, у яких знаходимо для себе підтримку і пораду. Дітей приваблює у прислів'ях та приказках яскрава гра слів, внутрішня ритмічна будова, співзвуччя. Своєю яскравістю, точністю, емоційністю прислів'я допомагають глибше пізнавати світ і себе.

Питання мовленнєвого етикету, культури спілкування повинні органічно пронизувати увесь процес навчання початкової ланки. На думку вчительки школи №20 м. Києва Старушко О.В., формування мовленнєвого етикету у першу чергу залежить від збагачення лексики учня, його життєвого досвіду. Опосередковано через мову дитина налагоджує спілкування з людьми і дуже важливо, щоб способи його вираження були наповнені добром і привітністю. Тому велику увагу Олеся Володимирівна приділяє роботі з казками. Адже у них закарбовані мовні етикетні формули, через які передається дітям народна мораль, зразки суспільної поведінки.

Навички правильно вживати звертання вчителька відпрацьовує у інсценізаціях «У ляльковому театрі», «У бібліотеці», «На автобусній зупинці». Діти розподіляють ролі, продумують свої репліки:

- Добрий день, пані! Вибачте, будь ласка, що турбую. Чи підкажете, як проїхати до метро Золоті Ворота?
- Підкажіть, будь ласка, як пройти до лялькового театру?
- Пане, скажіть, будь ласка, котра година?

Ефективним методом для засвоєння мовних етикетних формул, на думку вчительки, є гра. Чіткі правила, порядок дій дають дитині уявлення про різні способи спілкування в залежності від мети, завдань, особливостей співрозмовника та спонукають обирати певні варіанти комунікації

Емоційною експресивністю відзначаються уроки Срібної О.Є., вчительки школи № 8 м. Києва. Оксана Євгенівна залучає дітей до фантазування, вирішення нестандартних завдань морально-етичного характеру. Наприклад, просить розказати історію «бідного телефона», який втомився від постійних

балачок власника чи «застудженого термометра», який мерзне за вікном. До виконання цікавих завдань Оксана Євгенівна долучає і членів родини, яким дитина повинна розказати казку про боягузливого лицаря, запросити ввечері до чаювання чи привітати зі святом. Наступного дня про свій досвід діти з радістю розповідають у класі. Такі завдання, на думку вчительки, не тільки тренують школярів практично застосовувати формули мовленнєвого етикету відповідно до ситуації спілкування, вчать вживати доречні словесні формули, співвідносячи їх з особливостями співрозмовника, але дозволяють потренуватися у виборі потрібного тону голосу, підкреслюючи свою поведінку відповідною мовою тіла.

Вчителям вдається об'єднати академічний та соціальний аспекти навчального процесу, створити позитивний настрій у дітей, невимушено і легко засвоювати етикетні форми спілкування і практично реалізувати їх. Найважливішим досягненням учня молодшої школи є оволодіння рідною мовою, уміння ввічливо донести свої думки співрозмовнику, налагоджувати доброзичливі контакти з оточуючими. Як зазначав В. Сухомлинський, мовна культура людини – дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова. Роль цього засобу в початковій школі, де кожна зустріч з новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття захоплення, неможливо переоцінити. [7, с. 93]

Отже, рівень мовленнєвого етикету школяра визначається ступенем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки, рівня морального виховання. Його формуванню сприяє вивчення та засвоєння норм літературної мови з урахуванням вікової специфіки учнів, використання нормативних етикетних формул у власному мовленні, вільна комунікація з різною тематичною спрямованістю.

Література

1. Білоус М. Чарівні слова. *Урок української*. 2002. № 10.
2. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. 2006. № 5. С.2-5.
3. Єрмаков І. Образ нової школи України. *Освіта майбутнього: наук.-метод. посіб.* Київ, 2008. 368с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ: Видавничий дім «Академія», 2010. 464с.
5. Український мовленнєвий етикет. URL: https://pidru4niki.com/1770071247604/dokumentoznavstvo/ukrayinskiy_movlennyeviy_etike. (дата звернення: 14.05.2022)
6. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. Львів: СПО-ЛОМ, 2001. 207с.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: у 5т. Київ: Рад. школа, 1977. Т.3. 202с.

Марія Чепіль,
*старший викладач кафедри педагогіки і психології
Коломийського навчально-наукового інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: mariia.chepil@pnu.edu.ua*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: етнокультура, ігри, забави, Гуцульщина, Покуття, фізична культура, фізичне виховання.

В нашій країні, в результаті багаторічного колективного досвіду, сформувалася певна національна система фізичного виховання, яка тісно пов'язана з світоглядом людей, фольклором, релігійними системами та обрядами і побутом. Різноманіття етнічної української культури, зокрема гуцульської етнокультури, спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань метою залучення в освітню практику як засобу фізичного виховання.

На теренах Гуцульського краю та Покуття з давніх часів будь-які зібрання дорослих і дітей супроводжувались іграми і забавами. Ігри тісно пов'язані з гуцульським звичаями, побутом та уявленням про світ. З плином часу зміст ігор змінюється, створюється багато різних варіантів, але їхня рухлива основа залишається незмінною [3, с. 159].

Самобутні гуцульські ігри і забави дають можливість майбутнім вчителям фізичної культури використовувати їх як засіб фізичного виховання в початковій школі, вивчати і зберігати етнокультурну спадщину Карпат і Прикарпаття та використовувати ці знання для формування здорового способу життя з погляду української традиційної культури. Народна гра як форма фізичного виховання є своєрідною школою розвитку дитини, що формує поетичне мислення і мистецькі смаки, сприяє формуванню та вдосконаленню життєво необхідних рухів і всебічному розвитку та зміцненню здоров'я дитини [2, с. 253].

Найпривабливішою і найприроднішою діяльністю для молодших школярів є ігри і забави регіону де вони народились і зростають. Тому вони широко використовуються як засіб фізичного виховання на уроках фізичної культури і позакласних та позашкільних заходах. Впровадження ігор гірського регіону в урок фізичної культури в молодших класах підвищують ефективність занять, сприяють розвитку фізичних та моральних якостей, розвивають необхідні навички для життєдіяльності.

Найпоширенішими в нашому регіоні є пастуші дитячі ігри, які не обмежені в часі та можна використати підручні предмети (бітіг, палиці, камінці, тощо). На Покутті такими іграми були: «Катанас», «Перстень», «Дупак», «Чепілик», «Сліпак», «Гаргоші», «Лоза», «Сліпа курка» та інші. дитячі пастуші ігри – це невелика, але вагома частина української спадщини, яка є актуальною і на сьогодні. [1, с. 263]

У процесі оволодіння навчальними матеріалами, ознайомлення з іграми і забавами горян, з методами загартування, набуття практичних умінь і навичок майбутні вчителі фізичної культури повинні знати: складові здоров'я людини;

позитивні і негативні тенденції формування здоров'я та вплив на нього внутрішніх і зовнішніх факторів; гігієнічні вимоги до фізичної культури в школі; структуру навчально-виховного процесу; сучасні активні і інтерактивні методи навчання учнів в початковій школі. Та вмiти: визначати освітні, виховні, оздоровчі цілі з фізичної культури; діагностувати стан фізичного розвитку і підготовки дітей; запобігати настанню перевтоми; проводити оздоровчу роботу; планувати і проводити позакласну і позашкільну роботу з фізичної культури.

Використання вчителями фізичної культури гуцульських та покутських ігор і забав на уроках фізичної культури у молодших класах забезпечить національне-патріотичне виховання та великий пізнавальний і оздоровчий ефект, зробить уроки насиченими і яскравими.

Література:

1. Випасняк А. Ігрові традиції пастушої культури українського населення Східної Галичини у 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами етнографічних досліджень Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської областей). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Серія 6. Історичні науки: зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип 6. С. 262-265.
2. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХІХ ст: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ А. В. Цьось, Н. А. Деделюк. Луцьк. Східноєвроп. нац. ун-тiм. Лесі Українки. 2014. 456 с.
3. Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія/ за літ. ред. Г. В. Волощук. Івано-Франківськ: НАІР. 2021. 316 с.

Лариса Шевчук,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: sh_l_m@ukr.net*

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНФОРМАЦІЄЮ ПРО СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Ключові слова: символ, символи української культури, українська мова, навчання української мови, навчання української мови як державної, вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

Для ефективного вивчення української мови учнями закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин корисним і необхідним є ознайомлення із символами української культури.

У довідкових виданнях термін «символ» (з грецького *σύμβολον* – з'єднання, співпадання, знак) трактовано таким чином:

- «1. Умовне позначення якогось предмета, поняття або явища. 2. Художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття та ін.» [2, с. 6];
- «розумне і невербальне представлення складної ідеї, яке є результатом процесу засвоєння та синтезу зазначеної ідеї в культурі» [1].

Національні символи специфічні для кожної країни та охоплюють поняття з її історії, культури і побуту, традицій, які близькі національному населенню.

Зазвичай, інформація про національні символи відома у певній країні, і частково в інших (переважно така інформація цікава для представників діаспори). Разом з тим, слід мати на увазі специфіку населення залежно від національностей, які входять до його складу. Зокрема в Україні проживають громадяни різних національностей, що необхідно враховувати у процесі ознайомлення учнів із символами української культури.

«Символіка – це водночас інструмент пізнання, метод вираження реальності і прихованих скарбів духовності.» [2, с. 3] У довідковому виданні «Енциклопедичний словник символів культури України» (за загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди [2]) уміщено інформацію про найважливіші символи для українців (міфологічно-релігійні, побутові, художні та ін.). Після проведеного аналізу уміщеної в енциклопедичному словнику [2] класифікації вважаємо доцільним ознайомлення учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин з інформацією про символіку, яку можливо групувати за такими темами [2, с. 3]:

- поселення українців та житло;
- одяг;
- галузі господарства, ремесла;
- побут, звичаї і традиції, ігри;
- народна міфологія, християнство, язичництво;
- мова, усна народна творчість;
- Запорізьке козацтво;
- ботаніка, зоологія та ін.

У процесі навчання української мови як державної необхідно пам'ятати, що хоча інформація про символи української культури є поширеною, уміщена у різноманітній літературі та розміщена на різних інтернет-ресурсах, загальнодоступна, зазначена інформація не така близька (у порівнянні з учнями, які вивчають українську мову як рідну), може бути лише частково (до того ж, у різній мірі) знайомою, тому потребує додаткових пояснень, слова – назви символів можуть не мати відповідників у рідній мові тощо.

Водночас для оптимального оволодіння учнями інформацією про символи української культури необхідне здійснення згаданої навчальної діяльності на засадах компетентнісного підходу таким чином: засвоєння й структурування знань, формування «умінь, навичок і ставлень» тощо [3, с. 18].

Література

1. Значення символу (що це таке, поняття та визначення). Наука та здоров'я. 2022. URL: <https://uk.encyclopedia-titanica.com/significado-de-s-mbolo> (дата звернення: 12.05. 2022).
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавриленко В. М., 2015. 912 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К. І. С.», 2004. 112 с.

VI

ВИШИВАНКА ЯК ОБ'ЄДНАВЧИЙ КОД УКРАЇНЦІВ У СВІТІ

Олеся Генцар,
викладач Вижницького коледжу прикладного
мистецтва імені В.Ю. Шкрібляка,
e-mail: gencarlesa@gmail.com

ТРАДИЦІЙНА ЖІНОЧА СОРОЧКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Ключові слова: сорочка, оздоблення, техніка, крій, орнамент, Гуцульщина, композиція.

Метою дослідження є сорочка, як важливе джерело вивчення та популяризації спадщини Гуцульщини. Окреслено основні аспекти для існування дійсності яких сорочка є цінним джерелом, наведено основні різновиди сорочок, способи декорування та техніки вишивання.

Джерелознавча база дослідження традиційного народного строю дає змогу аналізувати сорочку як систему чинників, що є певною рушійною силою у вивченні культурно-історичної спадщини, матеріальних і духовних традицій нашого народу.

Тема гуцульської сорочки виступає певним об'єктом дослідження багатьох науковців, дослідників та митців, оскільки саме в етнічній сорочці можна простежити особливості духовної культури народу, що найбільше простежується в її багатофункціональності.

Актуальність вивчення здобутків народного мистецтва як невичерпного інформативного джерела є важливим аспектом у формуванні національної свідомості сучасної молоді. У такому контексті нагальним є питання

дослідження та аналізу традиційної сорочки з метою збереження етно-мотивів та відтворення їх в українській моді.

Народний одяг Карпат являє собою своєрідний феномен. (3;128).

Основу повсякденного жіночого ансамблю складали сорочка хлоп'янка тунікоподібного крою з глибоким серединним розрізом горловини, ластовицями, боковими клинами і (як правило, у гуцулок) зібраними у складку рукавами. Уздовж лінії бедер вона поділялась на дві частини: верх – станок із відбіленого лляного полотна і низ – підтичка з більш грубого, конопляного, оскільки нижня частина швидше зношувалась.

Святковий ансамбль жіночого одягу за складовими компонентами мало чим відрізнявся від повсякденного, зате був значно яскравішим у колористичному відношенні і багатшим у оздобленні.

Особливої уваги заслуговує уваги оформлення святкових сорочок. Воно являло собою різновидні вишивки вовною, заплоччю, сріблястими і золотистими нитками, бісером.

Характерна особливість Путильської вишивки – строгий геометричний візерунок, який часто відзначався тонкою композиційною розробкою. Геометричний орнамент завжди дотримувався чіткої симетрії, чергування і повторення, що забезпечувало різноманітність. Народні назви візерунків(заячі вуха, баранячі роги, ракові клешні, ключки, гвіздки, дзвіночки, гребінці, віконця) свідчать про те, що основним джерелом для створення орнаментальних композицій є оточуюча людину природа з нескінченною різноманітністю та багатством форм і кольорів.

Варто відзначити, геометричні орнаментальні мотиви вишивок на сорочках буковинської Гуцульщини дуже подібні до гуцульської вишивки Івано-Франківської області, однак, на відміну від неї, мають свій специфічний набір кольорів: жовтий, оранжевий, червоний, зелений, чорний. У вишивці сорочок Івано-Франківщини, крім перелічених кольорів, часто зустрічалися вкраплення лілового, фіолетового, блакитного.

Крій сорочок визначав характер узору і його композиційне розташування. Так, у безполицовому крої орнамент у вигляді зигзагоподібних, косих або вертикальних смуг щільним настилом покривав усю довжину рукавів від плеча до манжета, майже не залишаючи фонових просвітів. Через щільність вишивки такі рукави дістали назву писаних. Оформлення нагрудної частини сорочки якоюсь мірою полегшувалось. Воно ніби готувало око до сприйняття масивних, добротних і ефектних рукавів. Ті ж мотиви об'єднувалися тут у крупні медальйони, що зберігали компактний безфоновий настил. Далі нашу увагу привертають майже цілком невагомні орнаментальні смужки, які складаються з дрібних геометричних фігур, що обмежують край горловини, яка збирається.

Таким чином, складна архітектоніка декору, вбираючи в себе три різномасштабні композиційні частини, створює виразне художнє ціле, що свідчить про тонке розуміння народними майстрами декоративних завдань.

Багатство гуцульської вишивки демонструється у різновиді технічного виконання. В. Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» подає 12 технік гуцульської вишивки: низинка двох видів, стебнівка, плетінка, обмітка, кіска, шов «поперек голки» («ключка»), штапівка («решітка»), настилування («соснівка»), («хрестик»), двостороння стебнівка («шнурок плетений», «мережка-цирка»).

Колекції сорочок з Гуцульщини дають можливість стверджувати, що такі техніки вишивання впродовж багатьох років не зазнала такого складного процесу кристалізації художньо-стильових канонів як низь. Цій техніці притаманний високий рівень художньо-технічної майстерності. У старих зразках вишивок контур мотивів завжди виконувався чорною ниткою. А сам узір, візерунок і фон – кольоровими. Локальна художня особливість гуцульської вишивки – в поліхромному й орнаментальному рішенні. На кожному виді ноші використовувалися відповідні техніки вишивання.

Колір, орнамент, композиційна будова – все мало логічне обґрунтування, стали традиційні закони, які неохоче піддавалися змінам. Гуцули ревно

зберігали старосвітське. Це сприяло тому, що ми досі маємо надзвичайно цінні пам'ятки народного орнаментального мистецтва.

Висновки. Дослідження гуцульської сорочки засвідчує сталість традицій та широкі можливості для її трансформації в сучасному світі. Створені, впродовж століть, усталені прийоми мистецького вирішення сорочки дають чудовий матеріал для наукового аналізу, оскільки сорочка є виразним показником естетичних смаків народу, його обдарованості та свідчить про рівень культури і мистецтва. Художньо-композиційні прийоми декорування, техніка та технологія виготовлення й конструктивні особливості виробів локалізували декоративну виразність традиційної гуцульської сорочки.

У часі становлення українського дизайну одягу на світовому подіумі надзвичайно важливо, щоб кращі зразки жіночої сорочки отримали своє продовження у творчості молодих майстрів та дизайнерів України. Необхідно бережно зберігати та грамотно розвивати, вміло інтерпретуючи сорочку у сучасних колекціях одягу. Створюючи при цьому неповторний, етнічний та завершений за змістом образ сучасного вбрання.

Література

1. Костишина М. В. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність. В-во «Рута». М. Чернівці, вул. Коцюбинського 2.
2. Матейко К. І. Український народний одяг. Видавництво «Наукова думка». Київ 1977.
3. Ніколаєва Т. О. Історія костюма. Іл. З Васіної, Л. Міненко, Т. Ніколаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт.-К.: Либідь, 1996.-176с., іл.
4. Шухевич В. «Гуцульщина» (1899).

Галина Завіша,
завідувач сектора зберігання відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею,
e-mail: zavishagalya25@gmail.com

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИШИВКИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Ключові слова: вишивка, локальні особливості, Тернопільщина, борщівська сорочка, поліхромія, біхромність.

Вишивка – це один із найдавніших та найпоширеніших видів народної творчості, а вишивати різні візерунки та знаки на одязі почали багато тисяч років тому. Із плином століть орнаментика народного мистецтва втратила своє давнє, магічне значення. На перше місце вийшла її декоративна функція.

Кожний район, навіть кожне село відзначається місцевою своєрідністю. Подібно, як у мові існує місцевий діалект, різновид говірки, так і у вишивці маємо діалект етнографічний. І якщо регіональні ознаки вишивки чітко окреслені, то інші зберігають місцеву традицію того, чи іншого регіону. Цьому слугують такі причини, які стають перешкодою в цьому, а саме: міграція населення, різні способи ведення селянського господарства, ринки збуту, розвиток промисловості тощо [2, с. 10-34; 4, с. 4-18].

Для розкриття теми спробуємо умовно розділити регіони Тернопільської області на певні етнографічні зони за географічним принципом. Таких зон виділяємо три:

I. Придністров'я, або Наддністрянське Поділля.

а) борщівська і заліщицька вишивка;

б) околиці Бучача, Монастириськ та Чорткова.

II. Центральні регіони Тернопільщини. Галицьке Поділля.

III. Галицька Волинь.

Придністров'я (Наддністрянське Поділля). Цей регіон дає нам цікавий приклад локальної специфіки жіночих сорочок кінця XIX — початку XX ст. Особливість борщівської вишиванки, якій уже понад п'ять століть, у чорному

кольорі її вишивки, що обрали неспроста і пов'язують із трагічними подіями, що колись трапились у цьому краї [3, с. 34]. Вишивку на рукавах і стані виконували вовняними нитками «бавна» різними техніками: «колодки», кучерявий стіб, підстелений хрестик, хрестик, настилування, низь, ланцюжок, стебнівка, ретязь, мережки, обметувальні шви. На Борщівщині найпопулярнішими були такі типи крою жіночих сорочок: тунікоподібна «хлоп'янка» та сорочка призбирана коло шиї – «уставка» і «безуставка». Крім того сорочки могли бути довгі «додільні» або обрізні (станок) із пришивною підтячкою. Вишивка рукава ділилася на три частини: уставка(плічко), підуставка (морщинка, «підбирання») і рукав до зап'ястя [5, с. 42]. Заліщицькі сорочки, при орнаментальній подібності з борщівськими, виділяються своїм червоно-золотистим тлом.

На вишитих жіночих сорочках Бучача, Монастириська, Чорткова мотиви подаються великим планом, чітко й прозоро; узор на сорочках, вишиті низинкою, подібні до витканих на полотні. Смуги узорів ромбовидні з гострими зубчастими верхами, а просвіти тла надають вишивці легкості та виразності. Цікавими є і взори, виконані «крученою» технікою: поверхневими стібками вишиті круги — «гудзики», вони розміщені в розетках або в ряд, у вигинах хвилястих ліній. У композиції вишивки спостерігаються геометричні фігури, а також поліхромні чотирипелюсткові розетки, хрестики, зубці, лінії, що вишивають низинкою, гладдю та хрестиком [1, с. 134].

Вишивка центрального регіону Тернопільщини (Галицьке Поділля) має спільні ознаки з Галицькою вишивкою взагалі. Це, зокрема, виражається в поліхромії орнаментів та в багатючій різноманітності ромбічних узорів, а також в мозаїковому укладі орнаментики. Вишивка даних регіонів має помірковану кольорову гаму при наявності соковитих барв; «розвідною» барвою тут є чорна; поза нею домінують вишнева, зелена, жовта і синя [3, с. 250].

На території Галицької Волині (Крем'янець, Шумськ, Ланівці) найбільш поширений рослинний тип орнаменту. Такий тип орнаменту найбільше

характерний для регіонів Лівобережної України. Рослинний орнамент даного регіону напрочуд вражає своїм розмаїттям: виноградні лози, рожі, вазони, калина; гірляндовий уклад композиції переважає над іншими. Кольори переважно біхромні: чорні і червоні.

Вишивка Тернопільщини виокремлюється з-поміж інших своєю поліхромією, мозаїчністю, геометричним укладом орнаменту. Попри геометричний уклад орнаментів існує рослинний і зооморфний, але в значно вужчому використанні; трапляються і змішані типи орнаментів. Крім поліхромного, є розповсюджені біхромні сполуки. Вирішальний вплив на характер орнаментальних мотивів мають різноманітні вишивальні шви, так звані «техніки».

Література:

1. Булгакова–Ситник Л. Подільська народна вишивка: етнографічний аспект / Ред. О. М. Козакевич. Львів: Ін-т народознавства НАНУ. 2005. 328 с.
2. Захарчук–Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. Київ: Наукова думка. 1988. 194 с.
3. Літопис Борщівщини: Істор. – краєзнав. зб. / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: КТ «Джерело». 1994. Вип. 6. 117 с.
4. Ніколаєва Т. Історія українського костюма. К.: Либідь. 1996р. 176 с.
5. Покусінська Л., Покусінський О. Борщівська народна сорочка: Матеріали. Крій. Техніки шитва. Колекція Борщівського краєзнавчого музею. Київ: «Новий друк». 2012. 368 с.

Світлана Замрозович-Шадріна,
*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
e-mail: sveta19sveta80@gmail.com*

ВИШИТА СОРОЧКА - ОБЕРІГ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: український народ, оберіг, вишивка, вишиванка.

У сучасному суспільстві зростає значення етнічного мислення та свідомості українського народу, підвищення зацікавленості до своєї культури,

традицій, історії, усвідомлення потреби збереження українського народного мистецтва як скарбниці його духовності, а втратити її означає знищити народ.

Українці, звертаючись до народного мистецтва, зберігаючи, оновлюючи його види, усвідомлюють своє коріння, свій родовід, свої звичаї, традиції, культуру свого народу.

Джерела народного мистецтва сягають глибокої давнини. Мистецтво набуває нових відтінків, форм сучасності, якщо підтримує тісний зв'язок з народними традиціями минулого.

Значне місце у різнобарв'ї декоративного мистецтва України займає художня вишивка, яка є надзвичайно поширеною, бо вона не потребує значних умов. Про працелюбність дівчат, які виходили заміж свідчила кількість і довершеність вишитих сорочок, рушників, скатертин. Кожна матір, бабуся з дитинства вчила дитину показувати красу навколишнього світу в узорах [1; 3].

Українська вишивка – це високе мистецтво естетичної насолоди, декоративного мислення, яке поєднує в собі красивий фантастичний світ поетичного бачення навколишньої природи, людських почуттів, світ захоплюючих образів. У вишивці відтворюється глибока душа народу, втілення прекрасного, гармонійне поєднання кольорів, єдність людини та природи, радість від зустрічі з прекрасним. У вишиванках можна прочитати почуття, мрії, думки, страждання людини, яка її вишивала, тому вишиванки є веселі, радісні та сумні. Кожна сорочка – це високохудожній витвір, адже вона прикрашена вишивкою. Вишиванка надає кожній людині неповторності та своєрідності, індивідуального смаку, бо від неї йде тепло людських рук. Для кожного регіону України характерні свої орнаменти, візерунки та символи, кольори та техніки, хоча ніколи не існувало чітких меж поширення техніки вишивання [2; 4]. Починаючи з ХХ ст. в Україні розпочалась боротьба за політичні права і вишиванка стала символом української ідентичності, «кодом нації», патріотичним і культовим одягом.

Отже, вишита сорочка є символом, що зміг об'єднати всіх українців з

різними політичними, національними, релігійними, мовними переконаннями та є сучасною зброєю проти агресора. Україна буде непереможною країною доки українки вишиватимуть сорочки, які є оберегом для українських солдатів.

Література

1. Бебешко Л. Українська вишиванка. Харків: Клуб сімейного читання. 2017. 128с.
2. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. Київ: Наук. думка, 1988. 190 с.
3. Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка. Томоріс. Київ. 1994. 232 с.
4. Чумарна М. Вишивання долі. Київ: Апріорі. 2009. 88 с.

Анна Калініна,

*науковий співробітник відділу економіки та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: karol2017km@gmail.com*

ВИШИВАНКА ЯК БРЕНД ВІЛЬНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: традиційний, модний одяг, вишиванка, вишивка, орнамент, традиції, національне вбрання.

Свято вишиванки було започатковане вперше в Україні в м. Чернівці 2006 року. Ініціаторкою стала та той час студентка історичного факультету політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету (URL:<http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua>), а зараз українська письменниця – Леся Воронюк (URL:<https://web.archive.org/web/20160603145116/http://voroniuk.com/>). Ідея була проста: обрати день та прийти на лекції в традиційному вбранні, але вона сподобалася одногрупникам і викладачам. З роками ця ідея перетворилася на традицію, яка не прив'язана до державного або церковного свята та яку вподобала та підтримала вся Україна.

Щороку кожен третій четвер травня (цьогоріч це 19 травня) усі українці одягають традиційний одяг – вишиванку – та проводять флешмоб: який полягає

в тому, що люди одягаються в національний одяг, фотографуються та викладають світлини в соціальні мережі [1].

Якщо зазирнути в історію становлення нашої держави, то стає зрозумілим, що поштовхом до створення Дня вишиванки стала Помаранчева революція (2004 р.). Саме тоді український одяг із вишитим орнаментом перестав асоціюватися з атрибутом для виступів на загальних масових святах. А Революція Гідності, або Єврореволюція (2014 р.), в Україні тільки закріпила вишиванку як один із головних символів національної ідентичності української нації. У період зазначених подій і після вишиванка стала невід'ємним складником формування національної свідомості та патріотизму громадян.

З часів Трипільської культури й до сьогодення український вишитий одяг є не просто красивим і кольорово різноманітним. Він став національним брендом та ідентифікатором національного вбрання з урахуванням регіональних особливостей. Це історія, культура та духовне багатство народу України надбані та примножені чисельними попередніми поколіннями.

Визнаний та шанується український національний одяг й у світі. Так, відомі журнали Vogue (URL:<https://www.vogue.fr>) публікували матеріали про українську вишиванку, а The New York Times (URL: <https://www.nytimes.com>) навіть визнав її трендом літа 2016 [2]. Всесвітньовідомими будинками моди (Dolce&Gabbana, Gaultier, Gucci, Dior, Sportmax та ін.) у різні роки були створені вишиванки з авторськими інтерпретаціями української вишивки.

Тож українська вишиванка – це визнаний у світі тренд, а День вишиванки – це яскрава подія, що зберігає, примножує українську культуру та традиції, поширює їх у світі та ідентифікує вільний, щиросердний та сильний Духом народ.

Сакрального значення День вишиванки набуває 19 травня 2022 року в період повномасштабної війни росії проти України. Цьогоріч вишиванка стане символічною, адже сповіщає весь світ про те, що український народ – вільний, нескорений, а дух його – незламний.

Література:

1. День вишиванки 2022: коли, історія, українські традиції. 2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/den-vishivanki-2022-koli-istoriya-ukrayinski-tradiciyi-2055847.html>.
2. Українська вишиванка – модний тренд: вплив на світовий подіум. URL: <https://hojra.com.ua/porady/ukrayinska-vyshyvanka-modnyj-trend-vplyv-na-svitovyj-podium/>.

Людмила Калініна,
доктор педагогічних наук, професор,
вчений секретар Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: gelena@i.ua

РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВАНКИ

Ключові слова: вишиванка, техніки вишиванки, орнаменти, традиції.

Вишиванка – це не просто елемент національного українського строю. Її крій, вишивка мають сакральні смисли.

Наразі вишиванка використовується як патріотичний та культовий одяг, символ української ідентичності.

Кожен регіон України має свої оригінальні вишиванки, які відрізняються фасонами, кольором, способом вишивання, орнаментом і візерунками.

Так, на Вінничині вишиванки мали багату кольорову гаму. Майстрині поєднували різноманітні техніки та стилі вишивки: низь, хрестик, вишивка розписом, настилання, вирізування, мережка.

Для вишиванок Волині притаманно повторення різних геометричних фігур: зірок, ромбів, ламаних ліній. З усіх кольорів переважає червоний.

Крім хрестика, поширеним було занизування – дуже давня техніка, що імітує човникове ткацтво, створюючи чіткі та прості композиції.

Стародавніми класичними техніками на Дніпропетровщині було вишиття низю та ажурними мережками. Вишивки хрестиком здебільшого геометричні, а також рослинні, що набули геометричного характеру.

На Донеччині майстрині поєднували червоний і чорний колір. Оздоблювали вишиванки мережкою та вирізуванням. Серед рослинних мотивів – пишні квіти, цілі букети і дерева. Зображали й птахів як символ чарівності і казковості.

Техніки Житомирщини – це занизування та дрібний хрестик. З кольорів – поєднання синього із червоним та чорним. З геометричних фігур найпоширенішими були хрести, ромби, круги, зигзаги та особливо розетки.

Серед квітково-рослинних орнаментів: барвінок і берізка, хміль, виноград, ружки, яблучка, листочки.

Закарпатська вишивка – дуже різнобарвна та густа – традиційними тут були більше десятка кольорів. Найпоширеніші техніки: низинка, кучерявий стіб, пряма та коса гладь. Основні фігури – ромб, який прикрашався іншими елементами – і так звані кривульки (зигзаг).

У Запорізькій області використовували всі основні геометричні фігури та їхні поєднання: кола (символи сонця) в середині яких розміщуються розетки, складені з ромбів; ромби можуть бути однією фігурою та поділені на частини, також з крапками посередині.

Вишивки Івано-Франківщини прикрашають чіткі геометричні фігури, які часто з'єднуються в одну широку лінію, утворюючи динамічний орнамент. Старовинними місцевими техніками є «колення» і «кручення», які є досить складними у виконанні.

На Київщині вишивали геометричні візерунки рослин у білих, коралово-червоних або ж чорних барвах. Перевагу надавали білому з вкрапленнями зеленого та червоного. На вишиванках красувались стилізовані грона винограду, хміль, ромби тощо.

На вишивках Кіровоградщини присутня символіка раннях землеробів. Образ Великої богині, якій поклонялись трипільці. Зображалась у вигляді пташки і світового дерева.

Пізніше поширеними були пишні різнобарвні рослинно-геометризовані орнаментальні мотиви з вазонами, квітами, листям, бутонами. Оригінальним був шов під назвою «солов'їні вічка», коли на полотні виколювались дірочки.

Особливістю луганських вишивок є рельєфні візерунки, виконані хрестиком, грубою ниткою.

Львівські вишивки виконані переважно хрестиком та стебнівкою, нагадують тонке мереживо. Дрібна павутинка квіток чорного кольору, поєднаного із червоним, жовтим, зеленим та синім- ознака львівської вишиванки.

Жіночі сорочки Миколаївщини вирізняють чотирикутний виріз довкола шиї та вільні, без зборок у зап'ясті рукави, стилізовані рослинні мотиви: сосонки, дубове листя і шишки хмелю, різноманітні квіти та квітучі гілки.

Традиційні одеські сорочки з пухликами – збіраною тканиною на рукаві трохи нижче плеча. Основними кольорами були переважно червоний, чорний, синій та жовтий.

Для Полтавської вишивки характерно вишиття білим по білому геометричних орнаментів, а також поєднання їх з рослинними. Щоб підсилити ефект – додавали нитки попелястих кольорів.

Сорочки-вишиванки Сумщини — переважно полтавського типу білими нитками. Це ніжне вишиття дрібним хрестиком і напівхрестиком, а також рельєфне грубою ниткою. Вишивали геометричні та рослинно-геометризовані взори.

На Рівненщині жіночі сорочки часто вишиваються тільки червоною заплоччю та дуже простим орнаментом. Червоною ниткою на білому-сірому тлі льняної полотнини. Вишивка цього регіону — вишукано проста та чітка за композицією.

У більшості районів Тернопільщини майстрині віддавали перевагу геометричним узорам. Насичені темні кольори. Особливо на Борщівщині –

регіоні, який прославився на весь світ саме своїми унікальними вишиванками. Це зашиті повністю рукави із сильним переважанням чорного кольору (що символізує трагічні сторінки історії краю), також поздовжні косі смуги з повторюваними елементами.

Багатобарвну сорочку Харківського регіону вишивали товстою ниткою, завдяки чому орнамент набуває рельєфності. Особливістю вишиванок є поліхромні візерунки, виконані напівхрестиком або хрестиком.

Вишивкам Херсонщини притаманний рослинно-квітковий орнамент. Одна з найпоширеніших ідеограм – "Світове дерево", це образ прародительки – Матері-Землі. Частими були також символічні зображення тварин: зозулі, півня, коня та оленя.

В орнаментах подільських вишивок переважає один колір — чорний з великим або меншим украпленням червоного, синього, жовтого або зеленого. Найпоширеніші одноколірні (червоні і чорні) вишиванки, рідше — дво — і триколірні. Для Хмельниччини характерною була техніка вирізування. Геометричний орнамент із простих прямих, скісних, ламаних, зубчатих ліній.

Черкащина має дуже красиві витончені вишивки, які потребували неабиякого вміння та великих затрат часу. Відмінним від решти регіонів тут було горизонтальне розміщення узорних ліній на рукавах жіночих сорочок.

У південних районах Чернігівщини вишивали основним білим із дрібним вкрапленням червоного та чорного кольорів. Використовувалися дуже тонкі нитки, що вимагало від рукодільниць надзвичайної майстерності. Дуже популярною була й ажурна вишивка.

Отже розмаїття української вишиванки і за кольорами, і за техніками вражає, утім разом вони створюють єдиний духовний код українського народу.

Щорічно у третій четвер травня Україна відзначає Всесвітній день вишиванки. Саме в цей день українці і українки одягають вишиванки, щоб виразити її духовні смисли, щоб продемонструвати свою відданість ідеям єдності України.

Українські вишиванки підкорюють світ, заворожуючи людей своєю самобутністю та красою. Чимало зірок світового рівня, політичні діячі одягають вишиванку на знак поваги до українського народу.

Тетяна Калюжна,
*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
e-mail: tt-dd-kk@ukr.net*

СИМВОЛИ ВИШИВАНКИ ЧЕРКАЩИНИ

Ключові слова: вишиванка, традиції вишиванки, символіка вишиванок, Черкащина, орнамент.

На сьогодні все більшої популярності у нашій рідній Україні набуває національний одяг – вишиванка. Вишиванки є улюбленим і популярним одягом як чоловіків так і жінок. Але кожен регіон України має свої традиції використання колірної гами і орнаментів. Завдяки регіональним відмінностям, українці мають багату різноманітність візерунків, технік, кольорових поєднань для створення вишиванок. Однак символіка кольору і орнаментів вишивки залишається спільною для вишиванок усіх областей України.

Історично склалося, що вишиванки Черкащини в переважній більшості мають геометричні та рослинні мотиви, а раніше вишивали їх червоною ниткою, зображуючи символи та коди нації українців. Червоний колір символізує молодість, енергійність, закоханість, пристрасть. Білий колір є найпопулярнішим для тканини, з якої шиють вишиванки. Він символізує ніжність, здоров'я, молодість, чистоту. З синьої тканини носили сорочки літні жінки. Юні дівчата до заміжжя могли шити вишиванки з синього полотна, але використовували для цього світлі тони – блакитний або небесний.

Застосовувався синій колір і для чоловічих сорочок, але його частіше поєднували з червоним – кольором вогню, активних дій, енергії [1].

Для чоловічих вишиванок здебільшого використовуються геометричні орнаменти, жіночі ж вишиванки воліють прикрашати рослинними мотивами. Широке поширення в усіх регіонах мають орнаменти, що поєднують геометричні та рослинні візерунки. Звичайно, на чоловічій сорочці вишиваються не квіти, а рослини або геометричні фігури, які символізують чоловічі якості – силу, витривалість, багатство. Вишиваючи сорочку для себе або рідної людини, кожна рукодільниця намагалася скласти такий орнамент, який передасть свої символічні властивості тому, хто буде носити цю вишиванку [1].

Вишиванки з геометричним орнаментом носять переважно чоловіки, де символом родючості, а також матеріального добробуту родини є ромб, спіраль зображується як уособлення плинності і циклічності часу, також є символом змін. Дуб є уособленням чоловічої сили. Зображення квадрату символізує баланс в житті, порядок та успіх, а восьмикутна зірка символізує поєднання чоловічого та жіночого начала [2].

Жіноча вишиванка усіяна квітами та іншими рослинними орнаментами, які є символами життя, щастя, енергійності, наприклад соняшник. Виноград є уособленням щасливого подружнього життя, а мак символізує захист від злих, темних сил, та наближення здійснення мрій; також маки символізують пам'ять про загиблих воїнів. Зображення на вишиванці черкащанки-українки барвінку символізує молодість, розвиток, досягнення мети [2].

У сучасній вишиванці Черкащини переплітаються орнаменти різних регіонів країни, але символи єдині для усієї України, що також об'єднує наш народ для спільної боротьби проти агресора та для довгоочікуваної перемоги.

Література

1. Рослинні орнаменти в традиційній українській вишивці. Етнохата. URL: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/rastitelnye-ornamenty-v-traditsionnoj-ukrainskoj-vyshivke/>

2. Українська вишиванка: значення елементів орнаменту (геометричний, рослинний та тваринний орнамент на вишиванці). URL: <https://1plus1.ua/novyny/ukrainska-visivanka-znacenna-elementiv-ornamentu-geometricnij-roslinnij-ta-tvarinnij-ornament-na-visivanci>
3. Які особливості вишиванки є у Черкаській області. URL: <https://www.zmi.ck.ua/cherkassy/yak-osoblivost-vishivanki-u-cherkasky-oblast.html>

Ганна Карась,
*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
e-mail: karasg@ukr.net*

ТЕМА ВИШИВАНКИ У СОЛОСПІВАХ МИКОЛИ ЛИСЕНКА (НА ОЗНАМЕНУВАННЯ 180-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Ключові слова: вишиванка, солоспіви Миколи Лисенка, поезія Тараса Шевченка і Євгена Гребінки, проєкт, українська діаспора.

У спадщині батька української національної музики Миколи Віталійовича Лисенка (1842–1912) солоспіви займають провідне місце, оскільки він писав їх протягом усього свого творчого життя від 1868 року. Із загальної чисельності (124) більшість (64) створена на тексти Тараса Шевченка. У 2010 році в рамках Українського проєкту мистецької пісні (The Ukrainian Art Song Project (UASP)) на шести CD вперше записано 124 мистецькі пісні композитора – практично майже всю його вокальну спадщину, яка свідчить про новий зміст, жанри і форми [4]. Ініціатором і натхненником проєкту є оперно-камерний співак (бас-баритон) українсько-англійського походження із Великобританії Павло Гунька, виконавцями – відомі канадські оперні та концертно-камерні співаки.

В результаті проведеного нами контент-аналізу всіх поетичних текстів солоспівів встановлено, що тільки в чотирьох із них відображена тема вишиванки. Три написані на тексти Т. Шевченка («Ой стрічечка до стрічечки», «Хусточка», «Ой по горі ромен цвіте») [3] і входять до єдиного циклу «Музика

до «Кобзаря»». Вони мають наспівний характер і на думку Т. Булат «Пісенні вірші композитор інтерпретує переважно у формах, що наближаються до фольклорних. Поява таких романсів <...> з їх строфічною побудовою, безперечно викликана народнопісними ритмами віршів Шевченка» [1, с. 98].

Текст вірша «**Ой стрічечка до стрічечки**» написаний поетом в Орській фортеці (1847) [3, с. 326]. Солоспів за своєю музично-стильовою ознакою близький до ритмомелодики танцювальних пісень і тому Т. Булат означає його жанр як пісня-козачок [1, с. 172]. Образ дівчини, яка вишиває рушники, тут сповнений радості і надії на майбутнє одруження. Очікування неділі, коли можна бути погуляти з хлопцями, передається музичними засобами (темп *andantino giocoso* – рухливо, весело; розмір 2/4, динаміка – голосно, рух дрібними тривалостями, тональність – соль-мажор). Виконанню цього твору Аллісон МакГарді (сопрано) притаманні легкість, прозорість та рухливість.

Солоспів «**Хусточка**» є фрагментом більшої поетичної композиції без назви про недолю чумака, що помирає дорогою додому [3, с. 208–209]. Постійні темпові та метричні зміни в музиці (4/4, 3/2, 3/4, 2/4, 3/2) відображають спробу Лисенка якнайточніше наблизитись до вільного розмовного тону поетичного тексту і водночас відобразити раптові різкі перепади настрою у творі. Образ дівчини-сироти, яка вишиває рушники з надією на майбутнє одруження, тут має трагедійне забарвлення. Виконанню твору Монікою Вічер (сопрано) притаманні драматичність вислову та схвильованість.

Художній образ козака у баладі-роздумі «**Ой по горі ромен цвіте**» (1859) [3, с. 458] сповнений журливих роздумів про свою долю, яка ховається у вишиваному рушнику дівчини. Ця постать піднесена романтична, опоетизована в душі фольклорної та літературно-романтичної традицій. Разом з тим, Т. Шевченко виводить ще один образ-персонаж – ромен. В усній народній творчості це є ромашка (народна назва – «ромен») – квітуча весняна квітка, що уособлює молодість, грайливість і відома на всій території України. Саме буйноцвіття ромену сколихнуло журливі нотки в душі козака, якому його

майбуття вселяло безнадію, на протигагу буйній, квітучій молодості. Т. Шевченко після довгих років заслання у 1859 році нарешті отримав дозвіл побувати в улюбленій Україні. У поета відродилися надії влаштувати власне родинне гніздо. Вишивані рушник і хусточка, які згадані у поезії, є традиційними атрибутами українських заручин і весілля. Однак, як відомо, ці надії були марними – в липні Шевченка знову заарештували і заслали до Петербурга. П. Гунька тонко передає характер твору і створює яскравий художній образ козака, сповненого надій.

Один солоспів («Українська мелодія») написаний на текст письменника-романтика Євгена Гребінки в дусі українських популярних ліричних пісень-романсів початку XIX ст. Г. Степанченко підкреслює: «Впливи фольклору відчуються у солоспіві “Ні, мамо, не можна” на слова Є. Гребінки, що переростає з ліричного романсу в драматичну сценку. Елемент сценічної дії, вдало введений композитором до сольного вокального твору (Лисенко робить спробу передати індивідуалізовану мову кожної дійової особи), значно збагатив палітру виражальних засобів митця. Велике значення в передачі контрастності образів має ритміка. Вона допомагає відтворити схвильованість дівочих інтонацій і говірки матері. Особливо цікавим є останній епізод, де Лисенко використовує характерні особливості народних плачів. Трансформуючи їх основні інтонаційні елементи, він одержує оригінальний тематичний матеріал, на якому буде трагічну кульмінацію, що завершує твір <...> Продовжуючи лінію лірико-драматичного романсу з соціальним відтінком, започатковану в «Музиці до “Кобзаря”» Т. Г. Шевченка, Лисенко вдається в солоспіві на слова Гребінки до поглиблення та психологізації музичних образів» [2, с. 214–215]. Рушники і вишивана хустка у творі є символом насилування мамою своєї дочки до нерівного, нелюбого шлюбу, який приводить до смерті останньої. Діалог доньки і матері у виконанні Моніки Вічер і Крістіни Сабо (мецо-сопрано) посилюється не тільки музичним матеріалом, але й різними тембрами співачок.

Отож, тема вишиванки у солоспівах М. Лисенка подається крізь призму різних художніх образів та засобів музичної виразності, а виконання їх канадськими співаками вводить ці шедеври у світовий культурний простір.

Література

1. Булат Т. Український романс. Київ: Наукова думка, 1979. 320 с.
2. Степанченко Г. В. Солоспіви. *Історія української музики. Том 3. Кінець XIX – початок XX ст.* Київ: Наукова думка, 1990. С. 214–273.
3. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Держлітвидав України, 1960. 538 с.
4. Mykola Lysenko. The art songs. Pavlo Hunka, bass-baritone, Albert Krywolt, piano & guest artists. 2010 (6 CDs: copyright CUOA).

Світлана Кондратюк,

*кандидат педагогічних наук, професор,
директор Навчально-наукового
Інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
e-mail: kondratiuks.m@gmail.com*

Наталія Павлущенко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти
Навчально-наукового
Інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
e-mail: pavnm1972@ukr.net*

Світлана Парфілова,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри дошкільної і початкової освіти
Інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
e-mail: s.parfilova@ukr.net*

УКРАЇНСЬКА ВИШИВАНКА ЯК АВТЕНТИЧНИЙ ОДЯГ СЛОБОЖАНЩИНИ

Ключові слова: українська вишиванка, автентичний одяг, Слобожанщина, сорочка

«Код нації» – так називають українську вишивку. Адже кожен народ має своє неповторне індивідуальне обличчя як у духовній культурі, так і в побуті.

Ця індивідуальність знайшла своє відображення і в традиційному народному одязі, який формувався протягом багатьох століть.

Вишиванка – один із найдавніших та найпоширеніших видів народної творчості. Вишиванку ще називають оберегом, адже наші предки вірили, що символічний орнамент вишиванки є міцним захистом людини. Український народ глибоко шанував вишиванки, їх зберігали і передавали, як реліквії з покоління в покоління.

Український народний одяг вирізняється значною варіативністю. Залежно від регіону кожен костюм має свої колірні рішення, орнаменти та техніку їх виконання, що роблять його не схожим на інші.

Жіночий костюм на Слобожанщині включав білу сорочку, вишиту на уставках, уздовж рукавів та вузькому комірі. Низ рукавів («отлажки») збирали у зморшки (на нитку). Подолок сорочки оздоблювали мережкою, прутиком.

Жіночі сорочки лівобережного типу шилися «додільні», тобто з одного шматка матеріалу зверху донизу. Такі сорочки були святковими, бо їх виготовляли тільки з високоякісного полотна. Буденні сорочки могли мати станок (верх) з якіснішого полотна, низ – з грубого, тобто сорочка «дотачувалася», «підтачувалася» і називалася така сорочка – «до підточки».

Чоловічий костюм вирізнявся білою сорочкою, вишитою на комірі-стійці, чохлах і широкій манищі, яка заціпалась збоку. Чоловічі вишиті сорочки за кроєм були і тунікоподібні, і з уставками. Вони шились із льняного грубого полотна, яке ткали вдома [3].

Головною відмінністю української сорочки є наявність пазушки — невеликого розрізу спереду з вишитими візерунками. Вишивали на пазушці чорними і червоними нитками.

Червоний свідчив про життєдайну енергію сонця, кохання, радість землі. Чорний колір пращури наділяли магією життєвої сили рідної землі.

Великий вплив на вишиванки Слобожанщини мала вишиванка Полтавська. Основна характерна відмінність її – рушниковий шов, тобто гладь, якою вишивався малюнок [1].

Самобутність слобожанських вишитих сорочок – це візерунчатість, яка досягалась шляхом шиття напівхрестиком і дрібним хрестиком. Іноді вишивали грубою ниткою, таким чином створювали ефект рельєфності [2].

Розповсюджені були техніки шиття білою ниткою, лиштва, вирізування. Для обробки країв тканини користувалися такими видами швів, як змережування і зубцювання. Популярним було настилування, набирування, причому для них була найбільш характерна червона гама кольорів вишивки. Також було розповсюджене ажурне шиття.

Вишивка білим по білому символізувала зв'язок із предками, бо білий завжди вважався кольором жалоби за померлими.

Не менш важливою особливістю вишивки Слобожанщини є орнамент.

Він міг бути досить різноманітним і ніс у собі певну закодовану інформацію, починаючи від символу родючості – дерева, де коріння – знак предків, стовбур – сучасність, верх – вищий, духовний світ, до образу свободи – птаха. Досить часто можна побачити на вишиванках Слобожанщини трикутники, що, доторкаючись вершинами одне до одного, символізують Світ та Антисвіт. Подекуди між трикутниками є лінія, так зване «Кільце Великого Світіння», що символізує віддзеркалення двох світів. Наші предки вірили, що символічний орнамент вишиванки є міцним захистом людини.

Особливе місце у слобожанській вишивці займав саме геометричний орнамент. У ньому яскраво виражена землеробна символіка, адже відомо, що саме Слобожанщина, здавна вважалася землеробним регіоном. Так, символом засіяного поля, були точки в квадратах і трикутниках, ромби і хрести в квадратах – це поля і ниви, схематично відображені в мистецтві [1].

Отже, слобожанська вишиванка висвітлює всю красу та автентичність свого регіону. На сьогоднішній день вона є досить популярною в Україні. Від

глибокої давнини і протягом усього існування вона задовольняла не лише матеріальні, а й духовні потреби людини, виконуючи необхідні побутові, соціально-обрядові функції. Її високий мистецький рівень, емоційна насиченість яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу. Це самобутнє явище посідає визначне місце не тільки в національній, а й у Європейській та загалом світовій культурі.

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Арт Економі, 1991. 276 с.
2. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация.
3. Матеріали до етнології та антропології. Львів: Літопис, 1969. 338 с.
4. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка: Альбом. Київ: Основи, 1993. 113 с.

Серафима Криган,
*науковий співробітник Чернівецької філії
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
e-mail serafimacrigan@yahoo.com*

ВИШИВАНКА ЯК НАУКА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВИ НА МОДУ СВІТУ

Ключові слова: вишиванка, наука, мистецтво, одяг, палітра кольорів, полотно, візерунки, орнамент, традиції, мода, світ.

Актуальність вишиванки у мистецтвознавстві полягає у тому, що зараз народний одяг дуже в тренді світу. Існує понад 250 швів, які базуються на 20-ти видах вишивання. Найпопулярнішими є мереження, низь, гладь [1].

Характерною рисою традиційної української вишиванки є її декоративна мальовничість, яка відбиває розвиток галузі, високу культуру виробництва матеріалів, створення різноманітних форм, володіння багатьма видами і техніками опорядження та декорування. В цьому розумінні, на думку дослідників Т. Ніколаєва та Г. Щербій, український народний одяг вирізняється значною варіативністю у всіх регіонах України.

Раніше за орнаментом і палітрою кольорів можна було дізнатися про сімейний стан, соціальний статус, вік. Вишиванка була, є і буде своєрідною візиткою людини. Численні дослідження свідчать, що вишиванку почали створювати ще десь до VI століття, але зразки тих вишивок не збереглися до теперішнього часу.

Упродовж років наукові дослідження з мистецтвознавства відзначали, що поєднанням кольорів та особливими візерунками на вишиванках відрізняються не лише кожен регіон, а й навіть у межах окремого села.

Одним з найбільш красивих та яскравих видів українських вишиванок є різновид, популярний на Буковині.

У цьому регіоні майстрині виготовляли барвисті вироби, використовуючи для вишивання різнокольорові нитки [2-с.42, 3-с.40].

Жителі села Магала, Бояни, Топорівка, Рідківці, Молодія, Коровія, Чагор, Волока, Гореча тощо раніше у вишиванні використовували льняні або конопляні нитки, які фарбували натуральними барвниками в різні кольори, наприклад: синій, темно-зелений, червоний, вишневий. Найдорожчі вишиванки оброблялись та обробляються і зараз золотими або срібними нитками. Деякі моделі повністю вишивалися та вишиваються бісером, тому їх вага інколи досягає 10 кілограмів (наприклад, у таких селах, як : Волока, Топорівці, Бояни, Магала та ін.). Такі вироби були та є доступні тільки заможним сім'ям.

Вишиті орнаментами сорочки відображали цінності, традиції, культуру та історію народу. У вишиванці сакральне значення має все: від ниток, походження тканини до орнаменту, кількості стібків і кольору.

Вишивка білим по білому рахується найдавнішою. Але процедура ця була довгою, бо треба було роками вибілювати полотно для того, щоб використовувати його для рукоділля.

Мистецтво вишивати сорочку – не просто елемент речі в гардеробі, а й потужний оберіг. Велике значення мало і те, для кого шиється та вишивається сорочка: для дівчинки, хлопчика, жінки або чоловіка.

Узори вишивки поділялися на такі групи : геометричні, рослинні, тваринні та антропоморфні (такі, що нагадує людину) орнаменти. Традиційно на жіночому вишитому одязі були рослинні, а на чоловічому – геометричні. Мистецтвознавці та історики стверджують, що такі сорочки вишивались з любов'ю, на здоров'я та удачу.

Усе це засвідчує, що вишиванка вважається оберегом від усього лихого, що може статися в людському житті. Вишиванка є символом краси та міцного здоров'я, а також щасливої долі. Продовження традиції вишиванки символізує родинну пам'ять, вірність та любов до сім'ї, до предків. Науковці, дослідники вважають, що народ намагався закодувати щастя, долю, життя та волю в орнамент вишиванок.

У 19-му столітті письменник Іван Франко почав поєднувати вишиванку з європейським костюмом і започаткував своєрідну моду. Сучасники згадували «Де б він не з'являвся, неодмінно привертав увагу своїм піджаком та вишиваною сорочкою поміж пишних комірців та краваток».

У кінці 19 століття про український традиційний одяг заговорила вся Європа. Олена Пчілка в 1876 році видала альбом українських вишивок. Українські орнаменти зачарували тамтешніх модниць, а в Україні розпочалися перші наукові дослідження вишивки.

Повсякденним жіночим та чоловічим одягом були та є бавовняна або домотканна сорочки, що має простий крій, вузькі вишиті смужки в основі рукава та по його краю. Святковий одяг прикрашається на плечах, по всій довжині рукава, зліва й праворуч на грудях, спині, з боків. Одяг гуцулів відрізняється своїми індивідуальними особливостями. У кожному регіоні поширені власні візерунки. Виконуються різними техніками – хрестиком, гладдю, крученим швом чи низинкою.

Для виготовлення святкового одягу заможних верств населення використовувались та використовуються високоякісні тканини – парча, оксамит, штоф- із чергуванням блискучих і матових елементів орнаменту в стилі

ренесансу та барокко. Сучасні готові речі більш стилізовані та в них використані різні комбінації.

Особливістю вишиванки заможної людини була сорочка з тонкого полотна, вишита шовком, сріблом або золотом. Подібна за кроєм до народної, вона відрізнялась якістю тканини, оздобленням.

Сучасні дівчати не всі вишивають собі вишиванку до весілля або готують скриню. Сьогодні вишиванку можна легко придбати. Але традиція вишивати відроджується також. Модні майстрині комбінують різні орнаменти та візерунки. На піку популярності зараз є квітова вишивка. Фасон та стиль йде в ногу з вимогами часу. Палітра кольору набагато більша сьогодні, ніж у давнину, коли вишивали переважно лиш червоними та чорними нитками. Зараз в тренді частіше вдягати національний одяг не тільки на державні - День Незалежності, День Конституції, День прапора, Різдво, Новий рік, Водохреща, Великдень та традиційні свята [4 – с.96-97, 5-с.61, 93, 117], але й на зустріч з друзями, на роботу, на різних масових заходах, конкурсах, на заняття, на ярмарках, концертах тощо.

Висновки

Сьогодні кожна людина може спробувати самостійно прикрасити сорочку або сукню. Якщо хтось сумнівається у своїх силах, може купити спеціальну заготовку з нанесеним візерунком і набір кольорових ниток або бісеру. Виготовити власну сучасну вишивку дуже легко: для цього потрібно знайти в інтернеті схему, інструкцію до неї та придбати відповідні нитки. Ще можна зайти в ютуб та прослухати навчальний курс і виконати з майстринею чи майстером. Вишита річ своїми руками, дуже дорога та займає особливе місце у вашому житті та гардеробі.

Зараз в тренді сезону елементи вишиванки використовують у своїх колекціях визнанні у світі модельєри та будинки моди – Жан- Поль Готьє, Джон Гальяно, Gucci, Valentino, Dolce&Gabbana тощо.

Література

1. https://lifestyle.24tv.ua/den-vishivanki-v-ukrayini-istoriya-ta-traditsiyi-svyata_n817527?msclkid=72914878d05511ec8cd0f74c55b39856
2. Криган С., Міжок Л. Українська рідна мова і література. Підручник/посібник для учнів 5 класу. Румунія, : Видавництво «Editura Didactică și Pedagogică», 2018. 182с.
3. Криган С., Міжок Л. Українська рідна мова і література. Підручник для 5 класу. Румунія, Бухарест: Видавництво «Lidana - Bukrek», 2018. 208с.
4. Криган С., Сергійчук Ю. Українська мова. Підручник для 3 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2020. 230с.
5. Криган С., Сергійчук Ю. Українська мова. Підручник для 4 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2021. 246с.

Микола Малюга,
*науковий співробітник відділу економіки та
управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: mykola.malyuga@gmail.com*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ВИШИВКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: мистецтво вишивки, традиційний одяг, вишиванка, вишивка, орнамент.

Вишиванка є невід’ємним традиційним атрибутом української культури. Історія виникнення цього вбрання на нашій землі сягає глибокої давнини та пов’язана з Трипільською культурою (археологічна культура доби міднокам’яного віку та початку бронзового віку (бл. 5400 - 2750 до н. е.). Відомий факт, що майстри Трипілья робили добрий посуд із глини й прикрашали його характерними хвилясто-спіральними візерунками. Історики також переконані, що окрім візерунків на посуді, трипільці оздоблювали орнаментом й одяг, який, на жаль, не зберігся до наших днів [2].

За свідченнями з оповідей грецького історика Геродота, [4] скіфи, сармати, кімерійці (URL:<http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3445>)

прикрашали одяг із льону та шкіри впольованих ними тварин різноманітними вишитими геометричними орнаментами.

Під час розкопок кургану «Соколова Могила» у Миколаївській області (цю знахідку датують I ст. до н.е.) у могилі заможної сарматки археологами було знайдено вовняний одяг – сорочку з фрагментами шовкової тканини із золотим орнаментом. Цей факт свідчить про важливість такого одягу, адже він на рівні з золотом був обраний для загробного світу [3]. Також на території нашої держави було багато інших знахідок: археологи знаходили елементи орнаменту в вишивці на одязі, у золотих прикрасах, фігурка людей тощо.

Ще однією вагомою історичною знахідкою в історії розвитку вишивки на нашій землі є знахідка чоловічка з Мартинівського скарбу (VI ст. н.е.), знайденого в Черкаській області біля с. Мартинівка. Ця фігурка була «одягнена» в сорочку з вишивкою на грудях [2].

Пращури українців не тільки створили вишивку, а й змогли зберегти, збагатити, примножити його та перетворити на мистецтво. Упродовж віків вишиванки оздоблювали новими орнаментами (геометричні візерунки, спіралі трипільської культури, хвилясті лінії, ромби, зигзаги, меандри, кола й цятки та ін.), а також застосовували нові техніки, яких більше ніж 150 видів («прокол», «пряма гладь», «шов по формі», «шов у ялиночку», «шов у прикріп», «єднабний шов», «шов по мотузці», «панцерний шов», «ретьязь або хрестик», бісер (гарус), стеклярус (видовжений бісер) та ін.) для створення неповторної краси з полотна, ниток, бісеру, стрічок тощо.

Українська шляхта, як зазначено в Іпатіївському літописі від 1252 р., була вбрана у вишитий одяг, а князь Данило Галицький ([URL:http://www.museumsun.org/person/23/](http://www.museumsun.org/person/23/)) під час зустрічі з королем був одягнений у кожух, обшитий золотими плоскими мережками [2].

Зазначимо, що перші вишивальні школи з'явилися за часів Київської Русі у XI ст., їх започаткувала сестра Ярослава Мудрого, Анна ([URL:http://www.alatyr-history.club/?page_id=72](http://www.alatyr-history.club/?page_id=72)). У цих школах майстринями

були дівчата, яких ще змалечку навчали працювати з шовковими нитками, гаптувати золотом та сріблом на парчі («гаптування» - золоте шиття), оксамиті, декорувати вироби коштовним камінням. Але з навалюю татаро-монгол у XIII ст. слов'янська культура практично не розвивалася. Фактично тільки в наступному столітті настає вишивальний «золотий» час та стає популярним вишивання шовковою ниткою.

Значний розвиток торговельних відносин на території сучасної України у XVI-XVII ст. дещо доповнює майбутню українську вишивку новими візерунками (різноманітні східні рослини).

Вишивкою прикрашали не тільки сорочки, нею оздоблювали домашній текстиль (скатертини, простирадла, фіранки, рушники, наволочки для подушок, серветки, килими, гобелени та ін.), а також сакральні речі (ризи для священників, підставки під чаші, ікони, скатертини під підсвічники та ін.). Вишивка геометричними, зооморфними, рослинними, антропоморфними візерунками не втратила актуальності й донині.

У XIX столітті з'являється професія вишивальниці, що стало переломним моментом в історії вишивки. У вишивальниць замовляли оздоблені вишивкою сорочки, сукні та інший одяг цілими родинами до будь-якої нагоди. Відомо, що одним із перших, хто почав популяризувати серед української інтелігенції вишиту сорочку як елемент повсякденного одягу, був Іван Франко (URL:<http://suspilne.media/58388-ivan-franko-13-faktiv-do-dna-narodzenna-idejnogo-arhitekтора-ukrainskoi-nacii/>). Саме він поєднувати вишиту сорочку з діловим піджаком [1].

Згодом почали використовувати винайдену та презентовану 1821 року на технічній виставці у Франції машинку для вишивки, яка фактично через століття змогла зробити вишитий одяг доступним задоволенням для всіх.

Окремо треба згадати значення вишитого одягу для українців під час визвольної боротьби в часи Української революції (1917-1921 рр.) та періоду УПА (1942-1949 рр.). Наші воїни-повстанці обов'язково мали з собою чорну

сорочку – одяг для поховання. При цьому в період примусового перебування в СРСР українці під час депортації до таборів ГУЛАГу продовжували вишивати. Фонди національних музеїв зберігають вишивки та фрагменти вишивок, які виконані із клаптиків матраців, вишиті риб'ячими кістками замість голки [2].

Помаранчева революція (2004 р.) та Революція гідності, або Єврореволюція (2014 р.), надали новий поштовх розквіту традиційному українському одягу з орнаментами. Вишиванка повернула собі звання невід'ємного складника у формуванні ідентичності української нації, національної свідомості, патріотизму громадян, бо вишита сорочка є не просто красивим традиційним одягом для українців. Це історія та культура нашого народу, надбана численними поколіннями наших пращурів.

Широкомасштабне вторгнення північного сусіда на наші землі, яке розпочалося 24 лютого цього року, ставить за мету знищення не тільки України як суверенної держави, а й нашої культури, мови, віри, традицій, історії, національної пам'яті, ідентичності та самосвідомості. Перемога, здобута через наполегливу визвольну боротьбу українців у цій війні, допоможе зберегти найдорожчий скарб – націю та її унікальну національну культуру.

Література:

1. Вишиванка – історія виникнення. 2015. URL: https://zoippo.net.ua/zapowiki/index.php/Вишиванка_-_історія_виникнення
2. Історія української вишивки – все про вишивання. URL: <https://kalyna.store/istoriya-ukrainskoi-vishivky>.
3. Історія виникнення української вишиванки. URL: <http://ptaha.in.ua/page2955417.html>.
4. Лук'янюк В. Цей день в Історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Year=-449>] скіфи, сармати, кімерійці (URL:<http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3445>).

Людмила Мерва,
кандидат педагогічних наук,
учений секретар Тернопільського обласного
красознавчого музею,
e-mail: LLLiudochka@gmail.com

СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН ВИШИТОГО ОДЯГУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРНАМЕНТИКИ ТА КОЛОРИСТИКИ НОШІ ЗАКЕРЗОНСЬКОГО КРАЮ

Ключові слова: Закерзоння, Лемківщина, Бойківщина, етнічні українці, колористика, орнамент, вишивка, трансформація, етнодизайн.

Вишита ноша Закерзоння є вагомим матеріальним пам'ятком культури народу України, оскільки характеризується використанням різних видів текстилю, матеріалів, своєрідною формою, специфічним орнаментальним рішенням, колоритом орнаментів, елементами декору.

Провідне місце в оформленні одягу займає вишивка. Дизайнери відновлюють, реставрують, дають життя давнім візорам, що сприяє створенню нових моделей одягу з використанням орнаментальних мотивів того часу та територіальних особливостей. Народна ноша здатна до постійного розвитку, трансформації, яка модифікується в залежності від мистецької точки зору, від розвитку промисловості, територіальних традицій та моди [2, с. 13-21]

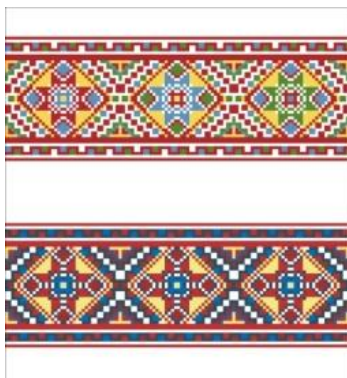
Кожне територіальне охоплення має свій, притаманний лише цій місцині, орнаментальний мотив, кольорове рішення, технологію виконання. Традиційні риси народного одягу того, чи іншого регіону мають властивість повторюватися у складових частинах, техніках виконання, матеріалах і сьогодні. В кожній локалізації розкривається специфіка візерунку, особливості стилізації, спосіб вираження, тощо. А тому, характеризуючи вишитий одяг Закерзоння, можна сказати, що орнаментика сорочок, спідниць та запасок була колоритною, з домінуванням червоного кольору, який слугував тлом [3, с. 21-38]. Лемківська сорочка вирізнялася геометричною орнаментикою (ромби, напівромби, восьмипелюсткові розетки, трикутники, хрести тощо) у такій кольоровій гамі:

червоний, жовтий, синій, зелений, зрідка – фіолетовий або рожевий. Вишиті взори виконувалися косим хрестиком, ланцюжком, стебнівкою, козликом, художньою гладдю. Бойківські сорочки майоріли яскравими квітами, специфічними елементами декору [1, с. 619 – 627]. Геометричні червоняві орнаменти на жіночих блузах розташовували впоперек рукава в районі плеча, манжет був вузьким, рукав декорувався до манжету призбирками. Окремою окрасою жіночого одягу була сплетена з бісеру (в основному червоного кольору) кривулька, яку одягали довкола шиї.

Народна ноша Закерзоння характеризується цікавим декоративним рішенням, а саме: вишивка нитками, бісером; мереживом; стрічками; металевими гудзиками; кольоровим китицями; рельєфними швами тощо. Кожен з орнаментів лемківських костюмів є основою для широкого поля діяльності вишивальниць, дизайнерів одягу. Орнаментика Закерзонського краю без сумніву є платформою для створення нового, неординарного, якісного продукту мистецтва. Так, використовуючи давні лемківські, бойківські орнаменти вишитих сорочок, враховуючи вимоги сучасності, потреби суспільства, створюються нові дизайни вишитого вбрання.

Для прикладу, подаємо зразок лемківського орнаменту вишивки (ілюстрація 1), його трансформацію із зміною кольору, а також кінцевий результат – вишиту чоловічу сорочку та жіночу сукню із вишитим поясом і манжетами (фото 1).

Іл. 1. Лемківський орнамент (вгорі), орнамент, створений на основі лемківського (внизу)

Фото 1. Готовий вишитий виріб

Лемківські спідниці шили із різних тканин, залежно від пори року і фінансової спроможності родини. Характерною особливістю такої спіднички було «плісе» – зібрані рівномірні складки довкола стану жінки. Беручи зразки вишитих орнаментів з спідниць і запасок за основу, можна трансформувати у цікаве дизайнерське рішення – розмістити вишивку низом сукні, пальто тощо (ілюстрація 2-3).

Іл.2-3. Дизайн орнаментального вирішення для сукні, пальто тощо.

Територія України є багатою скринєю для етнографічної розвідки орнаментики, вишитих, тканих wzorów. Традиційний народний одяг Закарпаття свідчить про естетичний смак, високу дизайнерську культуру, творчість митців. Сучасне застосування стародавніх wzorów вишивки сприяє створенню нестандартних моделей, відхід від шаблонів, а також надає йому етнічного колориту, вишуканості.

Література:

1. Гонтар Т. Етнографічні особливості лемківського одягу XIX – 40 – их рр. XX ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 1998. Зошит 6. С.619 – 627.
2. Кара-Васильєва Т.В. Вишивка в оформленні одягу. *Народна творчість та етнографія*. Київ. 1978. № 5. С.13–21.
3. Красовський І., Солонко Д. Хто ми, лемки... Львів: Редакційно-видавничий відділ обласного управління у пресі. 1991. 48 с.

Лариса Недін,
доцент кафедри акторської
майстерності та режисури драми,
доцент кафедри сценічної мови
КНУТКиТ імені І. К. Карпенка-Карого,
заслужена артистка України,
e-mail: loraart@ukr.net

ПОСТАТЬ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ В ПЛОЩИНІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Ключові слова: актриса, Марія Заньковецька, театр корифеїв, етнокультурний простір, мова, традиції, національне самоусвідомлення.

Постать народної артистки України Марії Костянтинівни Заньковецької (1854-1934), представниці Театру Корифеїв – багатогранне і багатовимірне явище минулого з точки зору сучасних позицій і тенденцій в етнокультурному і освітньо-виховному просторі України.

У 1880-х роках перший професійний український театр, який ми, сучасники, називаємо Театром Корифеїв, зіграв провідну роль у суспільному і культурному житті народу, став осередком розвитку української мови і літератури, гуртуючи навколо себе проукраїнські громадські й культурні сили на теренах тодішньої Російської імперії. Вистави театру мали глибинну місію, перетворюючись на мистецько-політичні заходи, метою яких було відродження національної самосвідомості, національних архетипів у культурі й мові зокрема.

Маленька Маня (так у дитинстві називали майбутню актрису Марію Заньковецьку) дуже любила свою няню Сухондиху. Жінка розповідала багато казок, співала старовинних українських пісень. Вона розумілась на травах, збирала їх, лікувала ними. Усі народні назви трав, квітів Марія Костянтинівна знала від своєї няні. Коли Мані виповнилось п'ять років, її взяли на навчання в сусідське село Кошелівку у приватну школу. Потім її виховували гувернантки. Певний час вона навчалась у Ніжині. З десяти років Марія продовжила своє навчання у Чернігові в дворянському пансіоні. З великим успіхом грала у шкільних виставах. «...Десяти лет в пансионе я уже не только играла,

но(страшно сказати) сочиняла пьєсы-пародии на своих милых воспитателей и наставников» [1].

Культурне життя Чернігова у 1960-х роках почало набирати національного характеру. В 1861 році Український аматорський театральний колектив «Товариства, кохаючого рідну мову» поставив виставу « Наталка Полтавка». Вперше афішу до цієї вистави було видруковано рідною мовою. Засновниками театального колективу «Товариства, кохаючого рідну мову» були: поет, байкар Л. Глібов (1827-1893), поет і педагог М. Вербицький (1843-1909), фольклорист, етнограф О. Маркович (1822-1867), письменниця Марко Вовчок (1833-1907).

В багатьох дворянських родинах стали популярними домашні театри, їх ще називали «живі картинки». Саме рідна оселя в селі Заньки стала місцем перших театральних спроб майбутньої актриси. В родині плекали театральні традиції, які запровадив батько – К.К. Адасовський, бо свого часу активно брав участь у виставах в Ніжинському ліцеї, започаткованих М. Гоголем, де грали, співали, танцювали. Однак, коли 16-річна Марія Адасовська забажала вчитися співу, батьки не відпустили її на навчання. І тільки по кількох роках заміжжя, змогла реалізувати свою мрію.

Марія Костянтинівна їздить слідом за чоловіком – військовим, капітаном Олексієм Хлистовим. Коли подружжя перебувало у Бендерській фортеці під час російсько-турецької війни, М. Заньковецька була організатором і учасницею концертів, вистав для солдатів гарнізону. Під час одного з таких заходів вона познайомила з Миколою Тобілевичем (Садовським), талановитим актором, письменником, який теж брав участь у російсько-турецькій війні. І саме М. Садовський розповів М. Л. Кропивницькому про талановиту актрису-аматорку Марію Хлистову (сценічне ім'я Заньковецька з'явилося пізніше).

Коли ж О.Хлистова перевели у Фінляндію, у фортецю Свеаборг, «...у Марії Костянтинівни з'явилась можливість їздити до Гельсінгфорса і брати уроки співу в місцевому відділенні Петербургзбкої консерваторії, у професора Яромила Гржималі. Професор був захоплений її голосом» [2].

Після Валуєвського циркуляра 1863 року і Емського акта 1876 року, якими заборонялись українська мова і український театр, Циркулярне розпорядження від 16 жовтня 1881 року давало змогу виставляти українські вистави, але з обмеженнями і тільки за особливим дозволом. І вже в листопаді 1881 року у трупі Г. Ашкаренка за ініціативи М. Кропивницького і М. Садовського починають грати українські вистави у місті Кременчуці.

У вересні 1882 року М. К. Заньковецька отримує від М. Садовського лист, в якому він пропонує їй вступити до татральної трупи М. Кропивницького: «Дело вот в чем: Кропивницкий хочет набрать труппу, чтобы объездить все города России, как-то: Киев, Харьков, Одессу... Труппу специально малорусскую... Я с ним разговаривал об Вас, и он поручил мне сообщить Вам, - можете ли Вы по получении его телеграммы приехать?» [3].

Марко Лукич Кропивницький (1840-1910) – український письменник, режисер, актор, театральний діяч – запросив Марію Костянтинівну до своєї трупи, він став першим її вчителем акторської майстерності. Перша вистава трупи М. Кропивницького в Єлисаветграді «Наталка Полтавка» за п'єсою І. Котляревського, в якій грала Марія головну роль зі сценічним ім'ям – Марія Заньковецька, відбулась 27 жовтня 1882 року.

Багатогранний талант актриси давав їй можливість майстерно грати комедійних, ліричних героїнь і водночас підноситись до найвищих висот трагедії у таких образах, як Олена («Глитай, або павук») та Зінька («Дві сім'ї») М. Кропивницького, Харитина («Наймичка») та Софія («Безталанна») І. Карпенка-Карого, Наталя («Лимерівна») П. Мирного, Аза («Циганка Аза») та Лучицька («Талан») М. Старицького. Для неї писали п'єси, окрім згаданих драматургів, О. Пчілка, Б. Грінченко, Л. Яновська. Її хотіла бачити героїнею в своїй п'єсі «Блакитна троянда» Леся Українка. Їй присвячували поезії Олександр Олесь, Людмила Старицька-Черняхівська, Максим Рильський.

Марія Заньковецька своїм талантом надихала на творчість українських драматургів. Це мало велике значення не лише для існування тогочасного

українського театру, але й було фактором зростання й поширення національного самоусвідомлення. Все це разом піднімало патріотичне почуття українського народу та водночас загострювало болючі соціальні, моральні, культурно-естетичні питання.

Роль Марії Заньковецької в становленні та розвитку української культури, мови, традицій високо оцінювали письменники Іван Франко, Михайло Коцюбинський. Її називали « національним велетнем в історії відродження української нації» такі політичні діячі, як М. Грушевський, С. Петлюра, С. Єфремов, І. Стешенко.

Сорок років віддала артистка українській сцені, відродженню і утвердженню національного театру та українського слова. Її називали «зорею українського театру». В складній архітектоніці історичних, культурних процесів нашого сьогодення зоря Марії Костянтинівни Заньковецької – сяє.

Література

1. «Биржевые ведомости», 15 березня 1912р. Архів Музею Марії Заньковецької
2. Спогади Н. Богомолець-Лазурської. Архів Музею Марії Заньковецької
3. З листа М. Садовського до М. Заньковецької, вересень 1882р. Архів Музею Марії Заньковецької

Валентина Снегір'ова,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: v_snegiriova@i.ua*

ВИШИВАНКА ЯК ПАМ'ЯТЬ РОДУ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБЕРІГ

Ключові слова: вишиванка, рушник, український, національний, традиція.

На Поліссі ще й досі можна знайти хати, прикрашені рушниками, вишитими подушками, скатертинами, серветками, фіранками, порт'єрами. Усі ці речі декоративно-прикладного мистецтва – традиційна окраса селянського житла. Є така хата і в моїй родині. У ній ми виростили, з неї розійшлися кожен

своєю дорогою, до неї з радістю повертаємося, бо там на нас чекає мама. Ця традиційність, вічність і привабливість рідного дому з роками стає ще більш зворушливою.

Ще збереглися шафа, лава і ліжко, зроблені моїм дідом, і навіть скриня, з якою бабуся прийшла в невістки. З тієї скрині бабуся вийняла і подарувала мені свою вишиванку і коралі, коли я навчалась у 7 класі, тобто у 1977 році. Пам'ятаю, який це був дорогий подарунок! Цю блузку, вишиту на тонкому полотні червоною і чорною заповоччю, зі зборами та комірцем, з квітами і райськими пташками, з лиштвами на кінцях рукавів і заціпками на перламутровий гудзик час від часу одягають тепер мої дочки. Вишила її бабуся у 1924 році, про що свідчить етикетка, підшита вручну. То була доба НЕПу та українізації і перша мода на вишиванки, яка трималася до Другої світової війни. У сімейному альбомі збереглися довоєнні світлини бабусі і діда у вишиванках – які вони молоді та гарні! Фото діда Івана у вишитій сорочці – єдина пам'ять про нього, бо з тієї війни він не повернувся.

Ще один спогад про вишиванку, з 1978 року. Ми з мамою і братом поїхали до Москви, в гості до маминої подруги. Наступного дня одягли вишиванки і пішли дивитися місто. Біля Собору Василя Блаженного до нас підійшла літня пара: «Ви з України! – радісно вигукнула жінка. – Так, – відповіла мама. – Як же приємно зустріти земляків!» Вони обіймали нас і плакали. Думаю, тоді я вперше пройшла ідентифікацію за національною ознакою.

Вишивки в українському селі ніколи не виходили з моди. Свята, весілля, новосілля, хрестини розквітали рушниками, скатертинами, доріжками. Вишиті сорочки, блузи, сукні викликали захоплення жіноцтва й бажання справити таку ж яскраву обновку для себе чи членів своєї родини. Мої мама і найменша сестра Леся – справжні майстрині-вишивальниці. Мама, вчителька математики, відточила свою майстерність саме в сімдесяті, коли в селі побудували нову школу, й до нас приїхали на роботу вчительки з усієї України: зі Слобожанщини, Черкащини, Чернігівщини, Поділля. Особливої популярності

тоді набули вишиті рушники. Вони відрізнялися узорами і кольорами, кожен з них мав символи певного регіону. Ікони у маминій хаті прикрашають подільські рушники з виноградним орнаментом, презнятим в учительки біології Віри Гнатівни, черкаські – з півниками та голубами від Марії Яківни, вчительки молодших класів; із чудернацькими деревами – за узорами харків'янки Ніни Семенівни. День, коли мама, закінчивши шити новий рушник, прала, прасувала і вивішувала його, був справжньою подією у нашій сім'ї, неповторною і магичною.

У дев'яності, з настанням незалежності України, відбувся справжній бум на вишиванки. Вишиванка стала дрес-кодом чи перепусткою до зібрань і заходів, особливо присвячених державним святкам [1]. Не проходили без вишиванок дитячі і шкільні свята, популярними стали національні танцювальні і співочі ансамблі. Український національний костюм набув рис сучасної моди, поєднавши традиційні і модернові деталі. То був час, коли мало не кожна мама ставала дизайнером одягу, власноруч створюючи обнови для своїх дітей в українському стилі.

Так складається історія, що інтерес до України, мода на все українське, і на вишивку зокрема, продовжується. Усе це має потужний творчий, патріотичний і духовний імпульс. Адже натхнення, необхідне для такого трудомісткого процесу як вишивання, переростає у творчість, а творчість завершується незвичайною красою. Як тут не згадати поета: «Ми працюємо любимо, що в творчість перейшла!» Натхнення посилається нам зверху, воно і є часткою тієї духовності, з якої виростає краса. «Вишиття та мереживо на одязі – свідоцтво мистецького смаку й артистичного досвіду наших жінок, майстерність, що передається від покоління до покоління, традиція! Наш народ зберіг національний одяг як символ, через всі віковічні страждання й утиски, які довелося зазнати від окупантів. У цьому факті – збереження національного одягу – проявився здоровий народній інстинкт» [2, с. 182]. Національний одяг, мова, віра та звичаї – це те, чим жива душа народу.

Література

1. Вишиванка – одяг політичний / URL : <http://www.day.kiev.ua/231752>
2. Воропай О. Звичаї українського народу. Т. 2. Мюнхен, 1958 / URL : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3255/file.pdf>

Любомира Тхір,
*директор Початкової школи № 8 імені Лесі Українки
з українською мовою навчання у Бартошицях
(Польща)*

УКРАЇНСЬКА ВИШИВАНКА У ПОЛЬСЬКОМУ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ КОНТЕКСТІ

Ключові слова: вишиванка, українці, школа з українською мовою навчання.

«Вишиванка – символ українського народу, генетичний код нації, оберіг, який є символом долі українського народу» – ось такі та інші вислови чуємо та читаємо в різних публікаціях про українську вишиванку. Безсумнівно, так ми можемо говорити про шедевр української народної творчості, який виплеканий талановитими руками українських майстринь протягом століть.

Для українців у Польщі, яких лиха доля внаслідок горезвісної акції «Вісла» 1947 року вигнала з рідних земель та від 75 років живуть розсіяні по всій Польщі, вишиванка була, надалі є, і завжди буде символом українства, національної ідентичності, символом нескореності долі.

Кожне нове покоління українців з великим пошануванням ставиться до вишиванки у різних формах. Вона присутня у кожній свідомій українській родині не лише як дуже цінний декоративний елемент, але також у формі одягу. Вишивані сорочки, плаття, туніки, сукні, галстуки українці в Польщі надівають на усі культурні та релігійні заходи: фестивалі української культури, дні українського театру, релігійні святкування, регіональні ярмарки та перегляди української творчості.

У школах з українською мовою навчання, які функціонують у 5 містах Польщі (Бартошице, Білий Бір, Гурово Ілавецьке, Лігниця та Перемишль) та так званих пунктах навчання української мови, організованих при польських школах, основна мета яких зберегти українську мову, традиції предків та розвиток національної ідентичності молодого покоління українців, особливу увагу приділяється також і вишиванці, яка засвідчує про багатство культурної спадщини української нації.

На прикладі роботи Початкової школи № 8 ім. Лесі Українки з українською мовою навчання у Бартошицях (вармінсько-мазурське воєводство у північно-східній території Польщі) можна говорити про важливу роль вишиванки в житті та вихованні дітей і підлітків.

Вже з перших днів навчання у школі діти знають, що таке вишивана сорочка, хоча ще не спілкуються українською мовою (на жаль, дуже відчувається процес асиміляції чергових поколінь українців у Польщі) все-таки фраза *вишивана сорочка* звучить в устах дітей. Адже ж святковим одягом кожного учня в бартошицькому освітньому закладі є вишивана сорочка (обов'язок цей записаний у внутрішньому законі – Статуті школи). Тому-то батьки першокласників заздалегідь до урочистого відкриття навчального року намагаються придбати вишивану сорочку, щоб їхній малюк виглядав гарно і святково, так як каже понад 30-тилітня традиція школи.

Для виховання любові та пошанування до українських традицій у школі проводиться багато заходів спрямованих на це. Окрім уроків української мови та майстер-класів, під час яких діти ознайомлюються з надзвичайно цікавим і неповторним видом народної творчості – вишиванкою, школа від 2018 р. бере участь у міжнародному проєкті під назвою «Ми українці – Я і Ти!» Львівської обласної бібліотеки для дітей, у рамках якого реалізує педагогічну інновацію «Уроки онлайн з Україною». Завдяки такій формі зустрічі з Україною учні ґрунтовно ознайомлюються, між іншим, із історією та символікою вишиванки, а також самі проєктують узори.

Винятковим заходом у школі від кільканадцяти років є **Свято вишиванки**, яке проводиться у Всесвітній день вишиванки, що відзначається у третій четвер травня. Тоді уся шкільна громада: дошкільнята, учні, вчителі та працівники школи надівають вишивані сорочки, які у нас неповторні, у кожного інший узір та модель. Одні самі вишивали сорочки, інші - придбали їх під час екскурсій в Україну, а ще інші успадкували їх від бабусів та дідусів як найбільший дар.

Забави, конкурси, дитячі танці, спільні фотографії та радість від зустрічей – це все приурочено до нашого виховно-навчального проєкту «Свято вишиванки – код нації». Цьогорічна зустріч була особливою, оскільки проходила в тіні війни в Україні, а в школі з березня 2022 р. почали навчатися понад 50 нових учнів-біженців з України.

Наше свято дозволило відчутися дітям з України, що вони є серед своїх і приятельних людей, які незалежно від сотні кілометрів, що відділяють нас від України, батьківщини наших предків, плекають українські традиції і культуру, спілкуються українською мовою, а вишиванку в кожній українській сім'ї зберігають як реліквію та передають з роду в рід.

*Фото виставки вишиванок
до Всесвітнього дня вишиванки
у школі імені Лесі Українки в Бартошицях (Польща)*

Надія Федішин,
заступник директора
з НВР Східницького ЗЗСО І-ІІІ рівнів
Східницької селищної ради
Дрогобицького району Львівської області,
завідувач Музею українського народного побуту
при Східницькому ЗЗСО І-ІІІ рівнів

ВИШИВАНКА - ОБЕРІГ РОДУ І ГЕНЕТИЧНИЙ КОД УКРАЇНЦЯ

Ключові слова: вишиванка, рушник, оберіг, музей.

Щирі вітання, шановне товариство, з мальовничого прикарпатського курортного містечка Східниці! Слава Україні! Слава і доземний уклін всім воїнам, завдяки яким ми змогли сьогодні одягнути вишиванки і зібратися на ІІІ Міжнародній науковій онлайн - конференції.

Для українця вишиванка - це щось дуже особливе, особисте, рідне, святе. Символ, який зберігає коріння народу, його ідентичність розуміння себе. Це наша історія, міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, оберіг роду людського.

Сьогодні вишиванка набуває особливого статусу, є не тільки коштовним музейним експонатом чи частиною оригінального стильного (дизайнерського) образу, - це справжній символ патріотизму та національної єдності й боротьби, це - частина нашої душі. “Бо з повноти серця промовляють уста” (Лк. 6:45)

Музей українського народного побуту при Східницькому ЗЗСО І-ІІІ рівнів Східницької селищної ради славиться експозицією “Вишивані вироби” яка представляє чоловічі, жіночі та дитячі вишиванки, рушники ручної роботи кінця ХІХ початку ХХ століття, чоловічі вишиті краватки, обруси, серветки, занавіски й штори, покривала, картини та портрети. Більше 20 вишиваних рушників середини ХХ століття, якими прибирали ікони, розп’яття, хрести, царські ворота, а також хоругва церкви святих апостолів Петра і Павла, що у Східниці, зберігаються у нашому музеї.

Більшість вишитих робіт виконані на білому домотканому полотні. З часом колір тканин потьмянів, чорні нитки подекуди перетворилися на сірі, а яскраво-червоний відтінок збляк. Проте навіть у такому вигляді ці старовинні речі випромінюють особливу

енергію, дають відчуття зв'язок поколінь, несуть закодовану інформацію та свою філософію.

На одному рушнику, як на картині художника, вишита дата завершення роботи - 1936р. Окремо впадають у вічі два вишивані вузенькі рушнички, призначені для обряду заручин, який проводився за певний час до шлюбу в церкві. Під час такого обряду староста обв'язував руки майбутніх наречених та їх найближчих родичів, символічно об'єднуючи людей в одну сім'ю. Молодята довго зберігали такі рушники як оберіг своєї сім'ї.

Народні майстрині здавна залишали колірною гамою ниток найсокровенніші моменти життя, яке наповнювалось духовними цінностями. Особливого розповсюдження набували сюжети церковної чаші в обрамленні пишних квітів, яка стояла на святій книзі - Біблії. Підтекст такої композиції якнайповніше виражав сподівання вірян у те, що життя буде квітучим і щасливим, якщо жити за Божими законами .

Національне вбрання українців має надзвичайно давнє походження. Дослідники стверджують, що формування цього мистецтва відбувалося протягом кількох століть, з року в рік збагачуючись новими орнаментами й техніками. Достеменно невідомо, коли саме "народилася" вишиванка та, щоб стати традицією вона пройшла шлях століть. В Україні вміли вишивати в усіх регіонах. Кожна область, ба навіть село, мали свої особливості техніки вишивання.

В давнину вірили , що вишиванка оберігає людину, дарує їй добру долю та здоров'я. Матері вишивали своїм дітям одяг з особливою теплотою й любов'ю. Існують свідчення, що сам процес вишивання мав вигляд особливої церемонії : жінки під час вишивання співали, молились і вірили, що це зробить вишиванку щасливим оберегом, зарядженим силою і добром. Дівчаток із наймолодшого віку привчали до вишивання. У нашому селищі це ремесло полюбують навіть чоловіки .

Знавці вишиванки переконують, що і символіка елементів вишиванки має особливе значення і сильний вплив на життя і долю того, хто її носить. Так вважається, що геометричні візерунки символізують стихії природи та родючість землі; рослинні та квіткові орнаменти здавна символізують сімейне щастя, материнську любов.

Для вишиванки символічними є не тільки візерунки та форми, а й полотно та його колір. Білий завжди вважався кольором чистоти та незайманості , червоний символізує життєву силу, зелений - природу та спокій, а чорний - смуток і тугу. Найчастіше одягали білі вишиванки, вони давали життєрадісності, а чорна вишиванка слугувала для часу посту та жалоби. Вишиванки прикарпаття мають свою особливість. Білий простір між елементами візерунка надає сорочці легкості й прозорості. Такі вишиванки виконують переважно хрестиком та стебнівкою - тонке мереживо, дрібна павутинка квіток чорного кольору, поєднана з червоним жовтим оранжевим зеленим. У жіночих сорочках вишивали манжети рукавів та самі рукави, була вишита нагрудна частина , інколи робили невеликий виріз або призбирували довкола шиї.

У шкільному Музеї українського народного побуту колекція вишиванок постійно збагачується завдяки залученню учнівської молоді до пошуково - краєзнавчої роботи, проведення екскурсій як для учнів так і для відвідувачів, гостей школи та селища. На базі музею педагоги освітнього закладу проводять уроки історії, української мови та літератури, ЯДС, трудового навчання, виховні години, квести, зустрічі, фестивалі.

Щорічно, у День вишиванки, у музеї організуються виставки та парад вишиванок. Тут кожен присутній торкається високого мистецтва, української історії й культури, усвідомлює цінну спадщину, що ідентифікує нас як українців - народ з великим серцем і душею, який береже свій рід і бореться за єдність України.

Хай буде мир! Все буде Україна!

Література

1. Оберіг , що став генетичним кодом нації. <https://nationalcorps.org>
2. Вишиванка як унікальний код твого краю. <https://youtube.com>
3. Українська вишиванка - генетичний код українця, оберіг і символ єднання нації. <https://berdychiv-rada.gov.ua>
4. Вишиване благочестя . <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua>

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
І УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, МОВА ТА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ВІЙНИ	
Сергій Дерев'янку Політична мова в умовах російсько-української війни	5
Ірина Дідух Національно-патріотичне виховання молоді: виклики сучасності.....	8
Віолетта Дутчак Капела бандуристів імені Т.Шевченка на захисті національної культури (від другої світової до сьогодення російсько-української війни).....	12
Микола Євтух Національні ідеї у творчості Лесі Українки.....	16
Катерина Журба Формування емоційної стійкості підлітків під час війни.....	18
Михайло Журба Московія як псевдослов'янський етнос.....	21
Любомира Глійчук Українська національна культура в умовах сучасних глобалізаційних процесів.....	25
Тетяна Качак Українська література для дітей як інструмент формування національної ідентичності школярів.....	27
Тетяна Кос Проблема мовних контактів: використання пам'яток української писемності російськими лексикографами.....	30
Микола Марчук Січковий рух на Покутті.....	34
Олена Матвієнко, Надія Силенко Психолого-педагогічні умови формування образного мислення молодших школярів засобами пісенного фольклору.....	39
Тетяна Мельничук Ідентичність, нація, національний імунітет.....	44
Валентина Новосьолова Активізація емоційно забарвленої лексики в мовленні учнів базової середньої школи в умовах війни.....	50
Марія Оліяр Формування культурологічної компетентності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема.....	53

Марія Пазинюк	
Книга як засіб навчання, інтелектуального розвитку, духовного зростання та формування національної ідентичності зростаючої особистості.....	56
Ольга Палеха	
Мова як засіб формування національної ідентичності майбутніх учителів початкових класів.....	60
Оксана Поясик	
Музичний фольклор українських карпат як джерело етнокультури.....	63
Ірина Товкач	
Формування мовлення у дитини дошкільного віку в умовах війни як складника української національної ідентичності.....	66
Інна Червінська	
Вишиванка як символ соціокультурної ідентичності українця.....	71
Світлана Шевченко	
Національні ідеї у творчості Пантелеймона Куліша.....	76
Людмила Шкрєбтієнко	
Роль та значення української мови в умовах сьогодення.....	79

II СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СИМВОЛІВ У ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Зоряна Ленів	
Потенціал вишиванок у процесі реалізації проекту «Воєнно-патріотичні руханки».....	81
Тетяна Рудюк	
Соціокультурна трансформація ляльки-мотанки у час воєнної агресії: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал.....	86

III ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКИХ ОБЕРЕГІВ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Оксана Денисюк	
Образ Мокоши на рушнику з Уманщини.....	88
Віта Кириченко	
Образ змія-дракона на рушниках Уманщини.....	90
Марія Клепар	
Виховний потенціал гуцульської вишивки у процесі формування національного світогляду учнів початкових класів Карпатського регіону..	92
Ірина Кучерак	
Розвиток просторового гнозису у старших дошкільників завдяки вишиванню.....	95

Ольга Третяк	
Про обереги українського народу на уроках у початковій школі.....	97
Марія Яремович	
Українська вишиванка та її роль у формуванні громадянської солідарності майбутніх учителів в умовах суперечливих інформаційних викликів.....	100

IV НАЦІОНАЛЬНІ АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марія Бржезицька	
Проблема мовних контактів: українська лексика в російських словниках.....	104
Наталія Осіпенко	
Майстер-клас з української вишивки: методичні рекомендації.....	107

V ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ірина Ананьєва	
Роль фахової передвищої освіти у вихованні інтелектуальної еліти нації.....	112
Наталія Бакуліна	
Формування багатомовної компетентності засобами неформальної освіти.....	115
Людмила Березовська, Алла Богущ	
Формування культури фахового мовлення у процесі підготовки майбутніх вихователів у ЗВО.....	121
Олена Біла, Інна Панченко	
До питання про індикатори міжкультурного спілкування здобувачів вищої освіти.....	127
Тетяна Близнюк	
Використання краєзнавчих матеріалів у процесі формування національної ідентичності учнів початкової школи.....	129
Наталія Богданець-Білокаленко	
Культурна компетентність у програмах з української мови для 5-6 класів ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин в умовах НУШ.....	132
Валентина Богута	
Формування культурної компетентності майбутніх педагогів ПНПУ імені В. Г. Короленка.....	136
Мирослава Вовк	
Українська фольклористика: сутність, проблематика, ретроспектива.....	139
Людмила Галаєвська	
Формування культури спілкування на уроках української мови учнів ліцею.....	144

Наталія Гой	
Особливості формування культурної компетентності в учнів початкових класів.....	147
Ігор Горошкін	
Формування культурної компетентності учнів 5-6 класів в іншомовному освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.....	150
Олена Горошкіна	
Метод проєктів як інструмент формування культурної компетентності учнів на уроках української мови.....	152
Наталія Деркачова	
«Код вишиванки»: в контексті правового виховання студентської Молоді.....	154
Ольга Деркачова	
Неологізми війни як маркер ідентичності українського світу.....	157
Світлана Дячок	
Роль української національної символіки у формуванні культурної компетентності й читацької грамотності п'ятикласників та п'ятикласниць НУШ.....	160
Наталія Загоруйко	
Українська народна гра як важливий засіб духовного й фізичного виховання молодшого школяра.....	164
Марина Загорулько	
Проблема формування культурологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.....	167
Дмитро Засєкін	
Формування культурної компетентності на уроках фізики в учнів ЗЗСО...	170
Ольга Караман, Станіслав Караман	
Методичні орієнтири в збагаченні словникового запасу учнів 5-6 класів шкіл закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин	171
Ірина Комар	
Українська етнопедагогіка у підготовці фахівця соціальної сфери.....	175
Віолетта Лаппо	
Етнокультурні виміри духовного зростання особистості.....	177
Ірина Луценко	
Етнокультурні технології як невід'ємний складник освітнього процесу закладу дошкільної освіти.....	180
Галина Марчук	
Формування культурної компетентності в закладах середньої освіти.....	183
Наталія Матвєєва	
Формування культурної компетентності учителя НУШ.....	186

Тетяна Мочан, Ольга Кузьма	
Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.....	190
Олена Онаць	
Вплив організаційної культури закладу освіти на формування в учасників освітнього процесу національної свідомості та самосвідомості.....	193
Юлія Павленко	
Використання ціннісного світу української народної вишивки в початкових класах.....	200
Любов Пена	
Використання виховного потенціалу української вишивки під час вивчення рідної мови.....	202
Анжеліка Попович	
Національно-культурні аспекти в навчанні стилістики української мови....	206
Юлія Руденко	
Ознайомлення з українською вишивкою дітей старшого дошкільного віку: народознавчий аспект.....	209
Діана Сабол	
Терапевтичний вплив української народної вишивки на реципієнта.....	211
Олена Фідкевич	
Дедуктивний аналіз тексту як прийом рецептивної технології EuroCom...	217
Наталія Філіпчук, Юлія Грищенко	
Музеї як осередки популяризації української вишиванки.....	222
Снежана Ходаківська	
Формування культурної компетентності майбутніх вчителів в процесі педагогічної практики у вищих закладах освіти.....	225
Світлана Цибульська	
Мовленнєвий етикет як складова культурної компетентності молодших школярів.....	227
Марія Чепіль	
Підготовка майбутніх вчителів фізичної культури до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи.....	235
Лариса Шевчук	
Ознайомлення з інформацією про символи української культури у процесі навчання української мови як державної.....	238
VI ВИШИВАНКА ЯК ОБ'ЄДНАВЧИЙ КОД УКРАЇНЦІВ У СВІТІ	
Олеся Генцар	
Традиційна жіноча сорочка як джерело вивчення та популяризації культурної спадщини Гуцульщини.....	241
Галина Завіша	
Локальні особливості вишивки Тернопільщини.....	245

Світлана Замрозович-Шадріна	
Вишита сорочка - оберіг українського народу.....	247
Анна Калініна	
Вишиванка як бренд вільного українського народу.....	249
Людмила Калініна	
Розмаїття української вишиванки.....	251
Тетяна Калюжна	
Символи вишиванки Черкащини.....	255
Ганна Карась	
Тема вишиванки у солоспівах Миколи Лисенка (на ознаменування 180-річчя з дня народження).....	257
Світлана Кондратюк, Наталія Павлушенко, Світлана Парфілова	
Українська вишиванка як автентичний одяг Слобожанщини.....	260
Серафима Криган	
Вишиванка як наука мистецтвознавства та її впливи на моду світу.....	263
Микола Малюга	
Історичний аспект розвитку мистецтва вишивки на території України.....	267
Людмила Мерва	
Сучасний дизайн вишитого одягу як елемент трансформації орнаментики та колористики носі Закерзонського краю.....	271
Лариса Недін	
Постать Марії Заньковецької в площині етнокультурного простору України.....	274
Валентина Снегірєва	
Вишиванка як пам'ять роду і національний оберіг.....	277
Любомира Тхір	
Фото виставки вишиванок до Всесвітнього дня вишиванки у школі імені Лесі Українки в Бартошицях.....	280
Надія Федішин	
Вишиванка - оберіг роду і генетичний код українця.....	284

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«Україно моя вишивана :
етнокультурний та освітньо-виховний
потенціал української вишиванки»**

**Збірник тез
III Міжнародної онлайн-конференції,
присвяченої Всесвітньому дню вишиванки
19 травня 2022 р.
(електронне видання)**

За загальною редакцією Н. Богданець-Білокаленко, І. Червінської

Формат 60x84 1/16

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-82

e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників,
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08.2009